

Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

Кепеняк Надія Миколаївна

УДК 911.3:338.483.11(477:292.452)

**КОНСТРУКТИВНО- ГЕОГРАФІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ
РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ
НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”**

Спеціальність 11. 00. 11 – конструктивна географія і раціональне
використання природних ресурсів

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:
доктор географічних наук
професор
Назарук Микола Миколайович

Львів 2015

Вступ.....	4
1.Теоретико-методологічні засади рекреаційного використання території національних природних парків.....	9
1.1. Теоретичні засади рекреаційного використання території національних природних парків.....	9
1.1.1. Еколого-географічна та соціально-економічна сутність рекреаційного природокористування.....	9
1.1.2. Особливості рекреаційного природокористування на територіях національних природних парків.....	13
1.1.3. Значення екологічного туризму для розвитку рекреаційного природокористування на територіях національних природних парків.....	24
1.2. Методологічні основи та методика еколого-географічних досліджень рекреаційного природокористування на території національних природних парків.....	27
1.2.1. Основні методи дослідження рекреаційного природокористування.....	27
1.2.2. Методика визначення рекреаційного навантаження та стадій рекреаційної дигресії.....	33
1.2.3. Методика оцінки придатності природних територіальних комплексів для локалізованого туризму.....	42
1.2.4. Методика оцінки гірських природних комплексів для мобільного туризму.....	46
Висновки до першого розділу.....	54
2.Конструктивно-географічні передумови розвитку рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бексиди”.....	56
2.1. Історичні передумови господарського використання території парку.....	56
2.2. Аналіз геологічної та геоморфологічної будови території для потреб рекреаційного використання.....	60
2.3. Атрактивність гідрологічних об’єктів на території парку.....	66
2.4. Кліматичні умови та їх сприятливість для розвитку туризму	71
2.5. Лісові екосистеми, як передумова розвитку рекреації на території парку...	73
2.6. Соціо-функціональна класифікація рекреаційних ландшафтів.....	80

Висновки до другого розділу.....	87
3. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”	89
3.1. Аналіз функціонального зонування території НПП “Сколівські Бескиди” ..	89
3.2. Характеристика стаціонарної рекреації на території парку.....	93
3.3. Економічні механізми регулювання рекреаційного природокористування та їх оцінка.....	100
3.4. Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди”	107
3.5. Визначення лісорекреаційної активності місцевого населення.....	122
Висновки до третього розділу.....	128
4. Рекреаційне використання території як шлях сталого розвитку НПП “Сколівські Бескиди”	131
4.1. Обґрунтування та оцінка придатності нових об’єктів для рекреації.....	131
4.1.1. Перспективні геологічні об’єкти для рекреації.....	132
4.1.2. Нові можливості гідрологічної мережі в рекреації.....	138
4.1.3. Рекреаційний потенціал водоспаду Гуркало.....	140
4.1.4. Оцінка придатності нових об’єктів для рекреаційного природокористування.....	144
4.2. Облаштування рекреаційних об’єктів як чинник розвитку туризму на території НПП “Сколівські Бескиди”	150
4.3. Екологічна освіта як елемент сталого розвитку парку.....	157
Висновки.....	165
Список використаних джерел.....	169
Додатки.....	184

ВСТУП

Актуальність теми. Тенденція останніх років – перетворення рекреації та туризму в одну з найприбутковіших галузей світового господарства. Формування регіонального рекреаційно – туристичного продукту гостро потребує попередньої оцінки рекреаційного потенціалу кожного регіону зокрема. Відмінності природних природоохоронних територій унеможливають створення уніфікованого підходу до проведення реформ у рекреаційній діяльності, потребують гнучкої політики на кожній території, зокрема, в національному природному парку “Сколівські Бескиди”.

Створення національного природного парку (НПП) “Сколівські Бескиди” – важлива подія у вітчизняній природоохоронній діяльності. В цьому куточку Карпат збереглися найбільш атрактивні середньо-гірські ландшафти, повноводні річки, різноманітна природна рослинність. Ця територія багата на рекреаційні та бальнеологічні ресурси. В зоні діяльності НПП розташована значна кількість історико-культурних пам’яток, тут сформована досить добре розвинена соціально-економічна інфраструктура, проходять автомобільна та залізнична транспортні артерії міжнародного значення, що робить національний парк особливо економічно перспективним для іноземних рекреантів і туристів, не кажучи вже про вітчизняних.

Рекреаційне природокористування на території НПП включає наступні класи: санаторно-курортне лікування, туризм та утилітарну рекреацію. В Україні найбільшого поширення рекреаційне природокористування набуло в НПП, які були створені першими серед інших об’єктів природно-заповідного фонду, серед них і НПП “Сколівські Бескиди”. Це пояснюється зародженням рекреаційного природокористування у межах сучасних НПП ще до створення на їх територіях природоохоронних об’єктів.

На сьогодні, протягом рекреаційного сезону на території НПП відпочиває близько 35 тис. ос. У той же час, весь відпочинок відбувається в основному в комфортний період і на таких найпопулярніших рекреаційних об’єктах, як водоспад Кам’янка, Урицькі скелі та гора Парашка. Високе рекреаційне навантаження значно впливає на екологічний стан відвідуваних територій та на

природні комплекси, які межують з ними. Тому важливо дослідити ступінь рекреаційного впливу та обґрунтувати подальший розвиток нових об'єктів для рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди”, що дозволить урізноманітнити відпочинок та розосередити рекреаційно-освоєні ділянки. Це і зумовило вибір теми, завдання дисертаційної роботи та її структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження в пропонованій роботі відповідає науковій тематиці кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка “Природний і суспільно-географічний потенціал як чинник подолання рецесії соціально-економічного розвитку (на матеріалах Карпатського регіону України)”, номер державної реєстрації 0114U000869, “Переваги і ризики використання природно-ресурсного потенціалу Західного регіону України в період трансформації суспільства”, номер державної реєстрації 0113U003049. Внесок автора полягає в розробці засад конструктивно – географічного обґрунтування рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтувати напрями і заходи розвитку рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

1. проаналізувати та узагальнити основні конструктивно-географічні підходи щодо особливостей рекреаційного використання на територіях національних природних парків;
2. удосконалити методику оцінювання рекреаційного навантаження, лісорекреаційної активності та придатності ПТК для потреб рекреаційного використання з метою адаптації їх для НПП “Сколівські Бескиди”;
3. дослідити історичні та фізико-географічні передумови розвитку рекреаційного використання на території НПП “Сколівські Бескиди”;
4. проаналізувати сучасний стан рекреаційного використання території парку:

- а. дослідити рекреаційне навантаження в найбільш відвідуваних місцях парку;
 - б. визначити стадії рекреаційної дигресії;
 - в. розрахувати показники лісорекреаційної активності місцевого населення в ближніх населених пунктах;
5. оцінити та обґрунтувати придатність пропонованих ділянок для рекреаційного використання у межах НПП “Сколівські Бескиди”;
 6. рекомендувати заходи щодо зменшення рекреаційного навантаження раніше своїх ділянок НПП “Сколівські Бескиди”;
 7. запропонувати заходи для освоєння та привабливості нових рекреаційних ділянок.

Об’єкт дослідження- рекреаційне використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Предметом дослідження є аналіз компонентної та територіальної структури рекреаційного використання НПП “Сколівські Бескиди” та напрями його розвитку.

Методи дослідження Основою дослідження стали напрацювання вчених географів, біологів, лісівників, екологів, економістів та спеціалістів НПП “Сколівські Бескиди”, пов’язані із процесом рекреаційного природокористування загалом та на території даного НПП зокрема. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення конструктивної географії, геоєкології, рекреаційної географії. У роботі використано системний підхід для дослідження рекреаційних ресурсів як цілісної системи в її динамічному розвитку та сукупність методів, які забезпечують його реалізацію, а саме:

- конструктивно – географічного аналізу для вивчення й узагальнення теоретичних і методичних підходів до визначення понять рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, туристичний потенціал Сколівських Бескид.;

- польових досліджень, які проводились у 2011 – 2015рр., - для визначення стадії рекреаційної дегресії та перспективних об’єктів для рекреаційного використання, маршрутні методи;

- картографічні методи, соціологічне опитування, спостереження та порівняння;

- порівняльно-географічний – для порівняльної оцінки туристичного навантаження на різні природні системи.

Наукова новизна отриманих результатів:

- адаптована методика дослідження рекреаційної придатності території НПП “Сколівські Бескиди” для різних видів рекреаційного використання;

- вперше досліджено рекреаційне навантаження та оцінено стадії рекреаційної дигресії на найбільш відвідуваних територіях парку;

- вперше проаналізовано лісорекреаційне навантаження жителів прилеглих населених пунктів на територію парку;

- оцінено придатність окремих ділянок території НПП “Сколівські Бескиди” для різних видів рекреаційного використання;

- запропоновано заходи для розосередження рекреаційного навантаження та обґрунтовано використання нових об’єктів та територій для рекреації.

Практичне значення отриманих результатів. Запропонована методика може використовуватись при вивченні придатності ПТК інших поліфункціональних природоохоронних об’єктів Карпат для рекреаційного природокористування. Розроблені практичні рекомендації щодо подальшого рекреаційного природокористування у межах НПП “Сколівські Бескиди”. Результати дослідження можуть бути використані для подальшої, більш детальної, розробки заходів з удосконалення рекреаційної діяльності на територіях природоохоронних об’єктів та територій.

Особистий внесок здобувача полягає у зборі та обробці існуючих матеріалів щодо рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”; проведенні протягом 2011 – 2015 рр. польових досліджень, спрямованих на вивчення рекреаційного навантаження на досліджуваній території, а також камеральні роботи для опрацювання отриманих даних. Проведена робота забезпечила вирішення поставлених завдань. У роботі

містяться концептуальні положення, методичні підходи, висновки, які сформульовані особисто здобувачем наукового ступеня. На основі обраної методики та проведених досліджень подано рекомендації щодо подальшого рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бексиди”. Наукові положення, висновки і рекомендації, що подані в дисертації та публікаціях і виносяться на захист автор одержала самостійно і вони є особистим внеском у конструктивно – географічну науку.

Апробація результатів роботи. Основні результати роботи доповідались на семінарах кафедри раціонального використання природних ресурсів та охорони природи: “До історії створення та становлення національного природного парку “Сколівські Бексиди” (2012р.); “Перспективи використання рекреаційних об’єктів в НПП “Сколівські Бексиди” (2015р). Результати роботи також оприлюднені в матеріалах X та XI Всеукраїнських наукових Таліївських читаннях (Харків, 2014 та 2015рр.); а також матеріалах конференцій: Всеукраїнська студентська наукова конференція “Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні” (Львів, 2010р.); Міжнародна наукова конференція “Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика” (Чернівці, 2014р.); Міжнародна наукова-практична конференція “Збереження та відтворення біорізноманіття природо-заповідних територій” (Сколе, 2014р.); Всеукраїнська наукова конференція “Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи” (Львів, 2015р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, з них 12 одноосібних. В тому числі, 6 – у збірниках наукових праць рекомендованих ВАК України, 1 – в іноземних джерелах, 6 – в матеріалах та тезах конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

1.1. Теоретичні засади рекреаційного використання території національних природних парків

1.1.1. Еколого-географічна та соціально-економічна сутність рекреаційного природокористування

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли фізичні та моральні можливості людини знижуються, все більшого значення набуває оздоровлення та оновлення сил людини. Основними факторами, які спричиняють негативний процес зниження фізичного та морального стану людини є:

- розвиток науково-технічного прогресу, який сприяє мінімальній фізичній участі людини в процесах, але водночас призводить до затрат значних розумових та нервово-психічних якостей людини;
- урбанізованість територій, яка призводить до складних умов проживання людей (скупчення підприємств, забруднення довкілля, швидкий “рух життя”), що, в свою чергу, сприяє розвитку нервово-психічних та фізичних захворювань населення.

Часто медицина стає безсилою у лікуванні хворіб, які спричинені даними факторами. З огляду на це, значного поширення набуває розвиток рекреації, яка є одним з найбільш ефективних методів попередження захворювання населення.

Досі немає єдиного визначення щодо поняття рекреація. Хоча найбільш часто подається наступне трактування - рекреація- це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психологічних сил людини, забезпечених системою засобів, які здійснюються у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях [1]. Отже, поняття “рекреація” характеризує не тільки процес і заходи що до відновлення сил, але і той простір, в якому вона відбувається.

Рекреація (фр. recreation, пол. rekreacja - відпочинок, від лат. recreatio - відновлення сил) - відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил,

витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [6].

Рекреація охоплює систему заходів, які пов'язані з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які знаходяться поза їх постійним помешканням.

Передумовою розвитку рекреації є рекреаційні ресурси.

Рекреаційні ресурси - сукупність природних та антропогенних об'єктів і явищ, що їх можна використовувати для відпочинку, лікування й туризму. Рекреаційні ресурси забезпечують відновлення та розвиток життєвих сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності, тобто слугують для регенерації здоров'я і підтримки працездатності населення. До рекреаційних ресурсів відносять об'єкти і явища природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму.

Найбільш поширеним є поділ рекреаційних ресурсів на природні та історико-культурні. Природні рекреаційні ресурси - це природні тіла, явища, процеси, елементи, ландшафту, які знаходяться на певній території і можуть використовуватися для відпочинку та оздоровлення людини.

Під природними рекреаційними ресурсами слід також розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

Історико-культурні рекреаційні ресурси - це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

Деякі вчені виділяють також соціально - економічні рекреаційні ресурси.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві. На нашу думку, даний вид рекреаційних ресурсів недоцільно виділяти поряд з природними та історико-культурними. Це швидше фактори використання рекреаційних ресурсів.

До складу рекреаційних ресурсів входять бальнеологічні (мінеральні води, грязі), кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні ресурси. Вони розміщені практично на всій території України, однак їх територіальне розміщення є дуже нерівномірним.

Систематичне вивчення географічною наукою рекреації ведеться з першої половини ХХ століття. Завдяки цьому на даний час напрацьовано значну кількість оригінальних концептуальних і теоретико-методологічних підходів та напрямів вивчення географічних аспектів організації дозвілля людини.

Загалом, дослідження рекреаційного потенціалу в Україні були започатковані ще в ХІХ столітті О. Партицьким, І. Франком, І. Гавришкевичем, М. Грушевським, І. Крип'якевичем, Ю. Целевичем, Б. Заклинським та низкою інших краєзнавців.

Рекреаційні ресурси України досліджували і такі вчені :

- О. Бейдик, в монографії “Рекреаційно-туристські ресурси України” розробив методологію та методику аналізу, термінологію та районування рекреаційно-туристичних ресурсів;

- Т. Дробишевська в статті “Географія туризму - наука молода” охарактеризувала рекреаційні райони всієї України ;

- В. Гетьман - досліджував рекреаційні навантаження на ландшафти заповідних територій [152].

Процес використання природних ресурсів і умов для задоволення рекреаційних потреб людини називають рекреаційним природокористуванням. Більш розширене визначення подане Рожком І. М., згідно якого рекреаційне

природокористування - комплекс заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширення екологічного та культурного світогляду. [115]

Рекреаційне природокористування є багатосторонньою сферою господарства, яка на сучасному етапі розвитку суспільства виступає як одна із систем життєзабезпечення і тому основою для неї є соціальне замовлення та вподобання населення. Адже саме потреби суспільства стають поштовхом до проведення рекреаційної діяльності.

Рекреаційне природокористування, як галузь, для якої природа – це не тільки сировина для виготовлення так званого туристичного продукту, а й похідна умова власне самого існування, використовуючи природні ресурси може слугувати також засобом їхнього збереження та відновлення через організацію різних форм природо пізнавальної, природоохоронної, природо-виховної роботи. Сучасна рекреаційна діяльність впливає на екологічну політику країн, що сприяє збереженню цінних рекреаційних ресурсів шляхом ухвалення соціальних законодавчих актів, створення мережі національних парків, природних і історико-культурних заповідників та інших охоронних об'єктів. Завдяки рекреації підвищується екологічна свідомість населення, поліпшується загальний природозахисний стан регіону та країни. Це ще раз підтверджує той факт, що рекреаційне природокористування включає вплив як природи на людину, так і зворотній – відпочиваючого на природу. Нажаль, існує і ряд негативних моментів при розвитку рекреації. При інтенсивному використанні природних ресурсів вона може завдати непоправної шкоди природному довкіллю, що призведе до втрати рекреаційної цінності території.

Тому важливо у процесі рекреаційного природокористування здійснювати постійний еколого-економічний контроль рекреаційних територій. Даний контроль повинен включати планування діяльності, наукове її обґрунтування, проведення моніторингу рекреаційних систем, постійне вдосконалення рекреаційного природокористування.

У зв'язку з функціонуванням соціально-економічної та еколого-географічної системи, як єдиного цілого, даний контроль повинен комплексно оцінювати усі компоненти рекреаційної системи.

1.1.2. Особливості рекреаційного природокористування на територіях національних природних парків

Найбільш пристосованими до рекреаційного природокористування заповідними об'єктами світу та України є національні природні парки, це вказано у нормативних документах, які регулюють їх функціонування. Згідно Закону України “Про природо-заповідний фонд України”, національні природні парки (НПП) – це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність [44]. Крім цього у даному законі у переліку основних завдань національних природних парків виділено наступне завдання, - “створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони природних комплексів та об'єктів”. Важливо згадати і про функціональне зонування парку, яке передбачає створення зони стаціонарної рекреації та зони регульованої рекреації, а також вказує на безпосереднє рекреаційне призначення національних парків.

Детальніше про рекреаційне використання території парків можемо дізнатися проаналізувавши “Положення про національний природний парк”, документ, який регулює діяльність національного парку розробляється для кожного парку зокрема. У даному документі описано механізми функціонування рекреаційного природокористування на території парку. А також йдеться про органи управління, який організують даний вид діяльності та про можливість надання платних рекреаційних послуг дирекцією парку, що є дуже важливим для фінансової підтримки діяльності парку.

Ще одним документом, який регулює діяльність, в тому числі і рекреаційну, території національного природного парку є “Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного ви користування природних комплексів і об’єктів національного природного парку”, що розробляється науковим центром заповідної справи для кожного парку. У даному документі обґрунтоване сучасне рекреаційне використання території парку, а також подаються рекомендації щодо подальшої організації рекреаційного природокористування.

З основної нормативної документації, яка регулює діяльність національних природних парків видно, що рекреаційному природокористуванню приділяється значна роль у функціонування даних природоохоронних установ.

Важливим прикладом зв’язку рекреації та національних парків світу є класифікація парків за метою їх утворення, яка розроблена В. Сичовою [178]. Автор виділяє три потреби створення парків:

1. створення національного парку спеціально для туризму та відпочинку (це в основному парки Північної Америки);
2. надання статусу національного парку території, де вже відбувалася рекреація, але парк створений у зв’язку з виявленням унікальних природних умов, які потребують охорони (такими об’єктами є парки Європи);
3. створення парку виключно з науковою і природоохоронною метою, а згодом використання території парку в рекреаційній діяльності.

На території України можна виділити національні парки другого та третього типу.

Важливим елементом для дослідження рекреаційного природокористування у національних природних парках є вивчення його функцій.

Найбільш оптимальною є класифікація подана Рожком І. М. Автор виділяє п’ять функцій рекреаційного природокористування, серед яких: соціально-економічна, медико-біологічна, освітню-виховна, політична,

природоохоронна [115]. Хоча, на нашу думку, враховуючи специфіку національних природних парків останнім часом, освітньо-виховну доцільніше назвати еколого-освітньою.

Соціально-економічна функція рекреації полягає у двох основних моментах: задоволення потреб населення у відпочинку та пряма і непряма економічна вигода від рекреаційного природокористування. Пряма економічна вигода полягає в тому, що при розвитку відпочинкової сфери надходять прибутки в регіон розміщення національних парків, розвивається інфраструктура. Дирекція парків також може отримати додаткові кошти для свого функціонування завдяки сплаті екологічного збору з відпочиваючих, проведенню платних екскурсій, здачі на прокат туристичного інвентаря, сплаті від фірм, які проводять рекреаційну діяльність на території парку та інше. Непряма економічна вигода полягає в тому, що відпочинок населення сприяє підвищенню продуктивних сил.

Медико-біологічна функція рекреаційного природокористування полягає в тому, що природні комплекси розміщені на території парків сприяють оздоровленню населення.

Зокрема, відомо про оздоровлюючі функції лісів. Ефект тиші – можливість лісу знижувати рівень шуму. За даними А.Тарасова в середньому стометрова полоса лісу понижує шум на 20 децибел [136]. Антисмоговий ефект лісу полягає в тому, що останній очищує повітря від викидів. Досліди показали, що 1 га. букового лісу може затримати 68 тонн сажі, а хвойний – до 35 тонн [181, с. 205]. Киснепродукуючий ефект лісу – здатність лісу виділяти кисень. Відомо, що 1 га. лісу дає в рік від 2 до 5-ти тонн кисню, що забезпечує життя 14 людей [181, с. 206]. Фітонцидний ефект – виділення рослинами фітонцидів, які борються з бактеріями. Іонізуюча здатність – насиченість повітря іонами, які позитивно впливають на організм людини. Важливо згадати про оздоровлювальну здатність водних об'єктів, яка проявляється як під час купання, так і при спогляданні за водними об'єктами, а також широко розповсюджене лікування мінеральними водами. Пляжний відпочинок під сонцем сприяє виділенню в організмі вітаміну D, який організм людини не

може виробити в інших повсякденних умовах. Важливо згадати і про позитивний вплив на психологічні захворювання під час спостереження за птахами та звірями.

Значна роль в оздоровленні населення приділяється активним видам відпочинку, що дозволяє загартувати організм та подолати психологічні хвороби.

У даний час значна увага приділяється еколого-освітній та еколого-виховній функції рекреації на території національних парків. Це дозволяє на наочному прикладі показати відпочиваючим функціонування природних комплексів. Демонстрація як негативних наслідків діяльності людини, так і для порівняння – неосвоєних ділянок парку сприяє підвищенню екологічної свідомості населення. При проведенні екскурсій на територіях парку екологічна інформація подана екскурсоводом добре засвоюється, що сприяє бережному ставленню рекреантів до довкілля.

Політична функція передбачає в першу чергу міжнародне співробітництво при проведенні рекреаційного природокористування. У даний час все частішим стають відвідування національних парків іноземними туристами, що сприяє популяризації за кордоном місцевих традицій, вивченню історико-культурної спадщини парку, появі товариських відносин між іноземними відпочиваючими та місцевим населенням, що в кінцевому результаті може призвести до залучення інвестицій та розробленню міжнародних проектів, а також використання іноземного досвіду в вітчизняній туристичній галузі. Важливого значення дана функція набуває в умовах міжнародної співпраці у природоохоронній сфері. Адже дедалі більше національних парків України планується включити у мережу Міжнародних біосферних резерватів, що сприятиме покращенню розвитку міжнародного туризму, покращить притік інвестицій до даної території, сприятиме відкриттю нових міжнародних переходів тощо. Завдяки цьому політична функція рекреаційного природокористування у національних парках набуває ще більшого значення для збалансованого розвитку території розміщення парку.

Природоохоронна функція рекреаційного природокористування у національних природних парках є однією із найвагоміших. В першу чергу це пов'язано з тим, що рекреаційна діяльність - це основний вид господарства, який може відбуватися на території парку і регламентуватися законом. Тобто, природоохоронна дія рекреації, яка ґрунтується на заміні нею інших видів господарства, не є настільки важливою, як на інших територіях, адже вона передбачена самим функціонуванням парку. Хоча, без сумніву, не потрібно недооцінювати важливість заміщення природно виснажливих галузей господарства природоошадливими, серед яких основне місце посідає рекреація.

У національних парках важливість рекреаційного природокористування полягає в тому, що рекреаційні зони відіграють буферну роль. Адже відомо, що дані зони є своєрідним переходом до заповідної, а також дозволяють отримати місцевому населенню економічний стимул для збереження довкілля і крім цього, зберігають непошкодженими території заповідної зони.

Розглядаючи рекреаційне природокористування на території національних природних парків важливо також дослідити те, які види даного господарювання тут можливо проводити. Науковцями розроблені різні класифікації рекреаційного природокористування. Зокрема І. М. Яковенко виділяє рекреаційно-лікувальне, рекреаційно-оздоровче, та рекреаційно-пізнавальне природокористування [170].

Найчастіше в основі класифікації рекреаційної діяльності лежать: мета подорожі, характер організації, правовий статус, тривалість подорожі і перебування в певному місці рекреанта, сезонність, характер пересування рекреанта, його вік, активність занять і т.д.

Класифікація рекреаційної діяльності:

За характером використовуваних транспортних засобів:

- автомобільна (індивідуальна);
- автобусна;
- авіаційна (рейсова і чартерна);
- залізнична;
- теплохідна (морська, річкова, круїзна).

За ступенем рухливості: стаціонарна і пересувна.

За кількістю учасників: індивідуальна і групова.

За віковою ознакою: дитяча, доросла і змішана.

За характером організації:

- регламентована (планова);
- самодіяльна: організована, неорганізована.

За сезонністю: цілорічна і сезонна (літня, зимова).

За територіальною ознакою:

- приміська (місцева);
- загальнодержавна;
- міжнародна.

За тривалістю:

- короткотермінова (з поверненням на ночівлю в постійне місце проживання);
- тривала.

За правовим статусом:

- національна (внутрішня);
- міжнародна (іноземна).

За характером використання рекреаційних ресурсів:

- кліматолікувальна, бальнеологічна, грязелікувальна;
- маршрутна, прогулянкова і спортивна, промислово-прогулянкова, купально-пляжна, водно-спортивна, водно-прогулянкова, підводне плавання, риболовля, мисливська, гірськолижна, альпінізм;
- натуралістична, культурно-історична.

За головним мотивом рекреації:

- лікувальна;
- оздоровча і спортивна;
- пізнавальна.

Лікувально-курортна рекреація поділяється за основними лікувальними факторами: клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. У відповідності з ними

вона поділяється на такі групи: кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування.

Оздоровча і спортивна рекреація є найрізноманітнішою. Великою популярністю у всьому світі користується відпочинок біля води. Цей вид відпочинку включає різні рекреаційні заняття: купання, сонячні ванни, прогулянки по березі, ігри в м'яч на пляжі, водні лижі. Прогулянковий і промислово-прогулянковий відпочинок включає такі заняття, як прогулянки на відкритому повітрі, огляд краєвидів, збирання грибів і ягід і інших дарів природи.

Пізнавальна рекреація. Пізнавальні аспекти властиві значній частині рекреаційних занять. Однак виділяються суто пізнавальні рекреаційні заняття, пов'язані з інформаційним “споживанням” культурних цінностей, оглядом культурно-історичних пам'яток, архітектурних ансамблів, а також ознайомленням з новими районами, країнами, їх етнографією, фольклором, природними явищами і господарськими об'єктами.

Рекреацію поділяють також на щоденну, щотижневу та щорічну. Щоденна рекреація безпосередньо пов'язана з власним житлом і міським середовищем та їх просторовою організацією. Щотижнева рекреація залежить від розміщення приміських рекреаційних об'єктів, тобто маючи 1-2 вихідні дні в тиждень більшість людей відвідує приміські рекреаційні зони. Використання щорічного вільного часу пов'язане з розміщенням рекреаційних об'єктів курортного типу. Щорічна рекреація, яка найчастіше відбувається в період відпусток і канікул може бути приміською (місцевою), загальнодержавною та міжнародною (див. рис. 1.1).

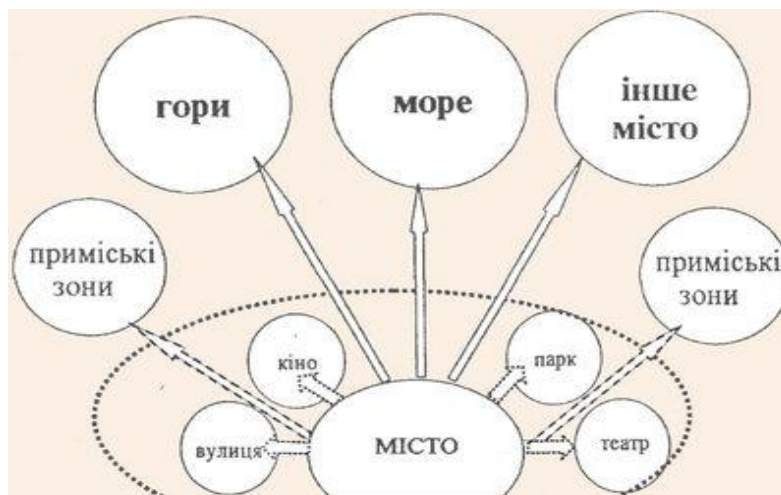

Рис. 1.1. Умовна відповідність між періодами вільного часу і вибором рекреаційних просторів 1 - щоденний відпочинок; 2 - щотижневий відпочинок; 3 - щорічний відпочинок [56].

За характером організації рекреація ділиться на регламентовану (або сплановану) і самодіяльну. Регламентована, або, як вона часто називається, планова, рекреація - це подорож і перебування за точним, раніше оголошеним регламентом. Рекреанти забезпечуються комплексом послуг згідно з попередньо придбаною путівкою на певний термін. Під самостійною неорганізованою рекреацією розуміють самостійну подорож рекреанта, не пов'язаного будь-якими взаємними обов'язками з рекреаційними закладами.

Багато видів рекреації мають сезонний характер в силу як природних, так і соціально-економічних причин. Перш за все сезонність знижує рентабельність експлуатації рекреаційної інфраструктури, створює “піки” і “провали” в зайнятості трудових ресурсів і завантаженні сфери обслуговування і транспорту. Так, зайнятість в приморських рекреаційних районах в зимові місяці знижується в 3-4 рази в порівнянні з липнем-серпнем. Більшість людей намагається відпочивати влітку, в сонячний період. Сонце, таким чином, виступає найсуттєвішим об'єктивним фактором сезонності. Сезонність в рекреації пояснюється тим, що промислові підприємства і заклади виробили такий ритм роботи, який передбачає надання відпустки більшості робітникам і службовцям саме протягом літа. Такий же ритм має і система освіти.

Ряд видів рекреації, особливо лікувально-курортного типу, має цілорічний характер, хоча і тут спостерігається нерівномірність рекреаційного потоку.

Розбіжність думок у класифікації рекреаційного природокористування пов'язана із тим, що беруться різні ознаки для таких класифікацій.

При класифікації рекреаційного природокористування ми беремо за основу розробку І. М. Рожка створену на основі доробок Інституту регіональних досліджень НАН України та М. Нижник. В основу класифікації взято функціональні типи – під якими розуміється великі групи видів рекреаційної діяльності, що об'єднані за домінуючою метою і принципово відрізняються від інших за функціональним призначенням. У свою чергу, типи поділяються на види. Види рекреаційного природокористування розділяються за засобами реалізації певного типу рекреаційної діяльності [115, с. 25]. У даній класифікації виділено три групи: санаторно-курортне лікування, туризм та утилітарну рекреацію. Перший тип передбачає лікування людей у закладах медичного призначення і поділяється на такі види: кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування, озокеритолікування, теласолікування та фітолікування. На нашу думку санаторно-курортне лікування не може стати основним у національних парках, адже воно потребує будівництво багатьох будівель та тягне за собою значні навантаження на довкілля, через їх функціонування. Дані види рекреаційного природокористування можуть відбуватися тільки у зоні стаціонарної рекреації та господарській зоні парку.

Важливим типом рекреаційного природокористування є утилітарна рекреація, в яку входять збирання ягід, грибів, лікарських рослин, а також, якщо це дозволено, рибальство.

Основним типом рекреаційного природокористування, який проводиться на територіях національних парків є туризм. Згідно Закону України “Про туризм”, туризмом називається тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [45]. Особливістю проведення туризму на території НПП є те, що усі його види потрібно

проводити з ухилом до екологічного туризму. А тому його проведення в межах НПП має дотримуватись наступних принципів: пізнання довкілля і місцевої культури, підвищення екологічної освіти відпочиваючих; сприяння збереженню довкілля; покращення соціально-економічного розвитку. Загалом існує два погляди на екологічний туризм: американський та європейський. Згідно американського – екологічний туризм може проводитися тільки в межах НПП, не включаючи сільського зеленого туризму. В той же час, європейський підхід включає в це поняття і проведення сільського зеленого туризму в тому числі. Враховуючи розташування в межах НПП України населених пунктів для нас є кращим європейський підхід.

Так як рекреація – явище просторове, ми дотримуємося її поділу на локалізовану та мобільну.

Локалізована рекреація ґрунтується на стаціонарному відпочинку, з врахуванням переходів в один день. До неї входять: оздоровча рекреація, агротуризм (зелений туризм), скелелазіння, спелеотуризм, гірсько-лижні види відпочинку, підводний туризм, фестивальний туризм та інша. Дані види рекреації є найбільш перспективними для територій національних природних парків.

Оздоровчий туризм передбачає відпочинок у туристичних базах, будинках відпочинку, пансіонатах, наметових таборах . У даний час на більшості територій національних парків України знаходиться значна кількість таких туристичних об'єктів. А інша частина парків планує їх будівництво. Така ситуація створює сприятливий клімат для проведення оздоровчого туризму на території природо - заповідних об'єктів.

На території національних парків знаходиться велика кількість сільських поселень, жителі яких можуть приймати відпочиваючих в себе вдома. Це створює можливість інтенсивного розвитку сільського зеленого туризму. За визначенням спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, сільський зелений туризм - це специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу даної місцевості. При цьому проживання, харчування та обслуговування туристів

забезпечує сільська громада. На даний час у більшості національних природних парків сільський зелений туризм перебуває на стадії зародження. Часто послуги населення полягають тільки у наданні житла для відпочиваючих. Але при належній організації даного виду діяльності у парку сільський зелений туризм може покращити соціально-економічні умови сіл розташованих на території НПП.

Скелелазіння приурочене до певних відповідних локальних природних об'єктів (скелі, печери) та вимагають спеціального технічного забезпечення, індивідуального спорядження та відповідного фізичного тренування [138]. Дані види туризму можуть проводитися тільки у тих національних парках, в межах яких знаходяться скелі, печери тощо.

Фестивальний відпочинок приурочений до відвідування різнотипових фестивалів.

Мобільна рекреація передбачає пересування по певному маршруті і у просторовому відношенні носить лінійний характер. Вона включає: пішохідний, лижний, велосипедний, кінний та водний відпочинок [115]. Це активні види відпочинку, які користуються значною популярністю на територіях національних природних парків.

Пішохідний вид рекреації є найбільш поширеним. Це спричинено незначною затратою коштів для його організації, а також незалежністю від технічних засобів пересування.

Лижна рекреація - є однією із найскладніших, що пояснюється насамперед ускладненими погодними та кліматичними умовами для його проведення, а також спеціальними орографічними особливостями території, на якій він може проводитись.

Велосипедна рекреація передбачає проходження туристичних маршрутів за допомогою відповідного засобу пересування – велосипеда. Останнім часом саме даний вид відпочинку набуває значної популярності серед рекреантів.

Відпочинок на конях тільки починає розвиватись на територіях НПП. Розвиток даного виду відпочинку потребує значного вкладення матеріальних та

трудоу ресурсів. Це пов'язано з доглядом за конями. І найчастіше цей вид рекреації проводиться у формі екскурсії.

Водна рекреація – передбачає пересування туристів по поверхні водного дзеркала річок, озер, тощо за допомогою спеціального спорядження.

Нажаль, розвиток усіх вищезгаданих видів відпочинку більшою чи меншою мірою тягне за собою негативний вплив на довкілля. Тому зараз активно пропагується концепція екологічного туризму, який може включати всі перераховані види, з наголосом на надання мінімального рекреаційного навантаження на природні комплекси. Саме тому розвиток саме екологічного туризму є найбільш потрібним на територіях національних природних парків, що дозволить оптимально використовувати їх для різних видів відпочинку, та водночас сприятиме зменшенню навантаження на довкілля.

1.1.3. Значення екологічного туризму для розвитку рекреаційного природокористування на територіях національних природних парків

З поміж усіх видів рекреаційного природокористування на територіях національних природних парків найбільшу увагу на даний час приділяють розвитку екологічному туризму, який відзначається значною популярністю в світі. Про це вказує вже той факт, що ще 2002 рік Організацією Об'єднаних Націй було оголошено “Роком екологічного туризму”.

Даний вид туризму потребує значних наукових досліджень і тому цій тематиці присвячено праці як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Серед них слід згадати: українських науковців - В. І. Гетьман, В. В. Смаль, І. В. Смаль, Ж. І. Бучко, О. О. Бейдик; закордонних дослідників- Н. Н. Мамаєв, А. В. Дроздова, Є. Ю. Ледовський, Н. В. Моральов, Т. К. Сергеев, В. П. Чижов, В. В. Харбовченко, В. П. Кекушева, В. П. Сергеева, В. Б. Степаницького, Н. Ceballos-Lascurain, E. Boo, J. Krippendorf, P. Jonsson, K. Lindbtrg, I. Moseta інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень присвячених ектотуризму немає єдиного визначення поняття екологічний туризм. Проаналізувавши визначення подані Міжнародною спілкою охорони природи, Всесвітньою

туристичною організацією, Спілкою екотуризму (США), Міжнародною організацією екотуризму та іншими науковцями було встановлено, що екологічний туризм – це відвідування природних територій, спрямоване на підвищення екологічної освіти відпочиваючих, збереження довкілля та підвищення соціально-економічного благополуччя місцевих жителів. З цього випливає, що він повинен включати три основні компоненти:

1. пізнання природного довкілля та місцевої культури відпочиваючими;
2. сприяння збереження довкілля;
3. сприяння соціально-економічному розвитку рекреаційного регіону.

Враховуючи це можна сказати, що до екологічного туризму можуть увійти з вищеперечислених нами видів туризму, але за умови відповідної їх організації.

Для практичних рекомендацій щодо розвитку екологічного туризму на території парків потрібно також дослідити та класифікувати екологічні тури. Зокрема, екологічні тури, як і інші, можна класифікувати за способом переміщення, кількістю учасників та ін. Але на думку більшості науковців класифікація екологічних турів може відбуватися за двома ознаками: ціллю та об'єктом [48].

За основною ціллю виділяють наступні види турів: тури спостереження і вивчення природи спільно з набуттям екологічних знань; рекреаційні тури в природному середовищі з емоційними а естетичними цілями; тури, які передбачають лікування природними факторами; спортивні і пригодницькі цілі.

Тури за основним об'єктом поділяються на ботанічні, зоологічні, геологічні, спелеологічні, водні, гірські, етнографічні, археологічні, культурологічні та інші. У такому поділі турів основний об'єкт визначає зміст програми та форму її організації. Саме такі тури є найбільш перспективними для територій національних природних парків, тому дуже часто екологічний туризм можна ототожнювати з пізнавальним, адже у них є спільна пізнавальна мета.

Зрозуміло, що території національних природних парків володіють усіма ресурсами, які потрібні для формування таких турів і тому стають найбільш

цінними об'єктами для проведення екологічного туризму. Нажаль, в наш час національні парки України практично не здійснюють на своїх територіях даного виду туризму, що спричинено в першу чергу низьким рівнем фінансування парків, відсутністю державної підтримки в розвитку цієї галузі, застарілістю або повною відсутністю відповідної туристичної інфраструктури, низькою співпрацею з місцевим населення та інше.

Для розвитку даного виду господарювання на території парків потрібно здійснити ряд завдань, серед яких основними є:

- формування нормативно-правової бази в розвитку екотуризму та державна стимуляція розвитку такого виду господарювання;
- створення сприятливого клімату для залучення інвестицій;
- здійснення наукових досліджень в цьому напрямку та створення геоінформаційної системи територій парків;
- розвиток системи професійної підготовки у сфері екологічного туризму;
- виділення найбільш перспективних ділянок національних парків для екологічного туризму та обґрунтування екологічних турів, проведення яких буде оптимальним для вибраних ділянок;
- посилення співпраці дирекцій парків та місцевих жителів в даній галузі.

Передумовою розвитку екологічного туризму на територіях національних природних парків є дослідження природних комплексів, які повинні виявити сучасний стан порушених екосистем, можливості їх відновлення, найбільш сприятливі для розвитку екотуризму ділянки та оптимальні форми екотуризму. Із зібраної інформації потрібно створити геоінформаційну систему по кожному парку зокрема. Успішний розвиток екотуризму на територіях національних природних парків сприятиме підвищенню попиту на даний вид рекреаційного природокористування.

Розвиток рекреаційного природокористування залежить від соціально-економічних та еколого-географічних передумов, які тісно між собою взаємозалежні. Природні передумови є основою для здійснення рекреаційної

діяльності, тому саме їх оцінка дозволяє подати рекомендації щодо можливості розвитку рекреаційного природокористування, особливо коли це стосується природоохоронних територій.

1.2. Методологічні основи та методика еколого-географічних досліджень рекреаційного природокористування на території національних природних парків

1.2.1. Основні методи дослідження рекреаційного природокористування

Кожна наука володіє власними методами дослідження. За твердженням професора О. Шаблія, “метод наукового дослідження - це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети” [167]. З допомогою такого методу можна отримати бажану інформацію, що відповідатиме потребам суспільства або конкретної науки. Унаслідок застосування правильно вибраного методу можна підтвердити істинність отриманих результатів.

Під методом у широкому значенні слід розуміти спосіб пізнання явищ природи і громадського життя з метою побудови й обґрунтування системи знань. У більш вузькому розумінні метод - це регулятивна норма чи правило, визначений шлях, спосіб, прийом рішень задачі теоретичного, практичного, пізнавального, управлінського, життєвого характеру.

З поняттям методу тісно пов'язане поняття методології, методики. Методологію розглядають як учення про структуру, логічність організації, методи та засоби діяльності. У науці – це вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. За визначенням Е. Алаєва, методологія – “сукупність найістотніших елементів теорії, конструктивних для самої науки; методологія, на відміну від теорії, не приносить нового знання; на відміну від концепції не слугує основою для практики; але вона розвиває в науці елементи, без яких неможливий розвиток самої науки. Образно кажучи, методологія – це концепція розвитку теорії, а концепція - методологія переходу від теорії до практики”. За О. Шаблієм, важливим положенням у методології є насамперед

те, “що кожен метод дослідження сам має бути теоретично обґрунтованим” [167]. Методику, в свою чергу, розглядають як учення про особливості застосування окремого методу чи системи методів або сукупність прийомів дослідження.

Географічне дослідження включає в себе практично всі основні методи наукового дослідження: метод аналізу та синтезу, літературний метод, метод узагальнення тощо. Однак, для географічної науки найбільш типовими і характерними є такі методи дослідження як: спостереження, аерокосмічні методи, моделювання, геофізичний метод, експедиційні дослідження, картографічний методи.

На сучасному етапі географічних досліджень значного поширення набув системний підхід, у якому географічні об'єкти розглядаються як складні системи. Системний підхід використовують для аналізу та синтезу. Аналіз - науковий метод пізнання, що являє собою послідовність дій з установлення структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Це дослідження системи від більшого до меншого, “зверху вниз”. Аналіз – один з головних методичних прийомів, які використовуються в конструктивній географії, це найбільш традиційний метод дослідження природних територіальних систем. Значним його недоліком є те, втрачається (залишається поза розглядом) сама система як цілісне територіальне утворення з емерджентними властивостями. І не тільки тому, що неможливо проаналізувати усі без винятку компоненти системи (окрім п'яти основних ландшафтноформувань, системи складаються із значної кількості другорядних компонентів, наприклад внутрішньогрунтових вод, складної форми підстильних порід тощо). Основною перешкодою у розгляді цілісної системи є неможливість “зібрати” з окремих компонентів систему, оскільки у такій умовній сукупності відсутні якості системи (її емерджентні властивості), а відповідно, відсутня і цілісність. Тому аналіз належить до несистемних методів дослідження, за допомогою якого вивчається компонентний (на відміну від структурно-функціонального) склад дійсно цілісного утворення.

Синтез здійснюється за зворотнім напрямком – “знизу вверху”, для дослідження інтегративних, цілісних характеристик системи. Синтез значно складніший від аналізу методичний засіб конструювання географічних систем. Головна його складність полягає в тому, що ціле, яке є результатом синтезу в системі завжди більше, ніж сукупність його компонентів (елементів). Синтез – це метод (процес) поєднання частин у єдине ціле.

Важливим методом для географії є комплексний підхід, який дозволяє розуміти окремі компоненти природи, як частину цілого. Адже, комплексність самого предмета географії вимагає комплексного методу його вивчення. При характеристиці поверхні Землі в цілому і її частинах географ з'єднує в єдиний комплекс географічне положення даного місця, рельєф, гідрографію, клімат, тваринний і рослинний світ, населення, його побут і діяльність — і все це бере в єдності, у синтезі.

Навіть коли в географії вивчається окремий об'єкт, наприклад, ріка, то і тоді цей об'єкт зв'язується з іншими. Так при вивченні ріки з'ясовується рельєф і геологічна будова місцевості, через яку вона протікає, тому що від цього залежить величина нахилу, напрямок і швидкість течії, характер дна, берегів, долини. Клімат впливає на водний режим ріки, на її роботу. Існує взаємозв'язок між рікою, з одного боку, і рослинністю і тваринами, з іншої. Але особливо важливо для географії розгляд ріки у відношенні до людського суспільства: як люди використовують ріку, як вони будують греблі, гідроелектричні станції, канали, змінюють ріку у своїх інтересах.

Конструктивний етап дослідження – це не просто етап моделювання реальної природної ситуації, спрямований на забезпечення доказової бази, а насамперед знання про базові закономірності просторово-часової організації об'єкту дослідження. Оскільки конструктивна географія вивчає природні, антропогенно-модифіковані та антропогенні територіальні системи, то зрозуміло, що без такого знання про жодний конструктивний науковий напрямок не може і йтися.

До конструктивно-географічних можуть біти віднесені лише ті прикладні дослідження, в яких головним методом є конструктивний (географічне моделювання).

Конструктивний метод полягає у послідовному конструюванні об'єктів природи, що розглядаються в формальній системі, за допомогою сукупності спеціальних операційних (конструктивних) правил і визначень (Фисософский словарь, 1986). В. С. Міхеєв (1987) конструктивним називає метод, який акцентує значення операційних дій з тілами і предметами природи в напрямку впорядкування процесів їх виконання як послідовних дій.

Критерієм конструктивності певного наукового дослідження можна вважати наявність в ньому процесу побудови конструкції дослідної системи, який ґрунтується на знаннях закономірностей їх просторово-часової організації. Своєю чергою, будь який модельований фрагмент природної реальності можна вважати конструктивним, якщо він співставляється з діяльністю людини в межах їх територіально-організаційної спільності.

Ґрунтуються дослідження конструктивного спрямування на конструктивній методології – сукупності методичних правил і вимог. Вона полягає:

1. у створенні вихідної сукупності знань про об'єкт дослідження, які є метою певного етапу роботи;
2. в усвідомленні того, що вся досліджувана сукупність може бути пов'язана в схему для однозначного й чіткого виконання інструкцій, тобто перетворення її в алгоритм;
3. в одержанні кінцевої конструкції в процесі переводу об'єкту дослідження в конструктивний, коли використовуються тільки ті властивості, що чітко сформульовані у визначенні попередній об'єктів, і жодні інші супутні властивості, не зважаючи на інтуїції, до уваги не беруться (логічне обмеження) (Міхеєв, 1987).

У рекреаційній географії, як галузі географічної науки часто використовуються конкретні наукові методи, наприклад, метод сезонних оцінок чисельності самодіяльних туристів. Неодноразово нестача інформації про

розвиток рекреації, скажімо, виїзди вихідного дня, мотивації туристичних поїздок за межі держави, розвиток прикордонного туризму, змушують дослідників вдаватись до соціологічних опитувань (анкетування), що постають у вигляді міждисциплінарного методу польових досліджень.

Основними статистичними показниками, котрі використовують для географічних досліджень у рекреаційній діяльності, є: чисельність (кількість) туристів за одиницю часу (добу, місяць, сезон, рік і т. д.), які відвідали певний центр, регіон, країну; кількість ночівель, проведених туристами в тому чи іншому центрі, регіоні, країні за одиницю часу; кількість ліжко-місць цілорічної дії та сезонного використання; обсяг наданих туристично-рекреаційних послуг у грошовому вираженні, обсяг доходів від розвитку туризму тощо.

З-поміж головних методів дослідження, застосовуваних у рекреаційній географії, доцільно виокремити такі, що використовують вторинну інформацію у вигляді зображення на картах і картосхемах даних переписів і подібне, а також методи, які ґрунтуються на первинній інформації, отриманій унаслідок анкетування, спостереження, інтерв'ювання. Водночас із тим у розвідках з географії туризму не обійтися без досліджень на місцевості, тобто польових, що охоплюють суцільний, вибірковий, маршрутний способи та “спосіб ключів”. Останній передбачає дослідження типових ділянок і поширення результатів на значно більшу територію. Польові географічні розвідки передбачають підготовчий період, власне польовий і заключний, тобто камеральний, який закінчується отриманням висновків. Такі дослідження можуть здійснювати з метою визначення атрактивності природних або навіть історико-культурних ландшафтів, а також потреб туристів, їх поведінки та ін.

На думку польського вченого А. Ковальчика, до географічних досліджень у туризмі варто віднести також аналіз туристичних путівників, буклетів, рекламних оголошень, пам'яток для туристів, програм туристичних заходів і навіть описи художньої літератури. Адже всі ці складові належать до банку даних, що створює спеціальну інформацію.

Іншим способом збирання інформації, зокрема в процесі оцінки рекреаційної привабливості, є аналіз загальногеографічних і тематичних карт

(рельєфу, клімату, фауни та флори, наявності історичних пам'яток), а також дешифрування космічних знімків.

Статистичні дані, що стосуються розвитку туризму в світі та в Україні, у вітчизняних довідниках публікують неповно - це дуже загальні показники, що дають змогу здійснювати поточний аналіз розвитку міжнародного і внутрішнього туризму, пов'язаних з Україною. У такому випадку доводиться застосовувати недешеві способи отримання необхідних даних про розвиток туризму, його мотивацію та головні міжнародні турпотоки - анкетування й інтерв'ювання. Недоліком анкетування є те, що туристи, зайняті оглядом туристичних об'єктів, неохоче відповідають на запитання анкетера, а це певною мірою збіднює отриману інформацію. Крім того, відповіді, наприклад, з мотивації туристичних подорожей можуть бути дуже різними, якщо надокучливо переривати процес прослуховування, скажімо, під час екскурсії. За таких обставин не можна одержати об'єктивну інформацію. Тому дуже важливо, аби анкетування чи інтерв'ювання здійснювали досвідчені висококваліфіковані спеціалісти.

До вагомих методів дослідження в рекреаційній географії належить картографічний. Картографічний метод – це систематизація й узагальнення результатів географічних досліджень у формі картографічних моделей, карт, картосхем. Саме карта відіграє важливу роль у дослідженні просторових закономірностей тих чи інших явищ. Її складання – це ще і важливий підсумок географічних досліджень. Карта в свою чергу призначена для наукового та практичного відображення явищ, об'єктів, для ілюстрації, а також навчальних цілей.

Для рекреаційних досліджень важливим залишається метод просторового аналізу, основним завданням якого є виявлення особливостей розміщення туристичних об'єктів, пошук закономірностей розвитку туризму на різних територіях і розробка рекомендацій з поліпшення обслуговування, перспектив розвитку й охорони навколишнього середовища у районі пріоритетного розвитку туризму.

В умовах розвитку інформаційного суспільства у дослідженні туризму вагоме місце посідають математичні методи, зокрема економіко-математичні й соціально-просторові моделі з використанням комп'ютерних технологій. Це дасть змогу не лише простежити процес розвитку туризму, а й отримати науково-обґрунтовані результати з його перспектив, яких вимагає сучасна наука.

Ознайомившись з методологічними основами географічних досліджень, та досліджень в галузі рекреації, зокрема, варто зазначити саме ті методи, які використовувалися при дослідженні рекреаційного природокористування. У процесі дослідження, яке триває близько 4 років використовувались всі вище описані методи та підходи географічних досліджень. На різних етапах досліджень використовуються такі методи як аналіз та синтез, статистичний метод (при виявленні залежності між різними процесами чи явищами), метод картографування та моделювання. Під час польових спостережень використовувався порівняльний підхід для виявлення змін в екологічному стані рекреаційної ділянки протягом декількох років, а також генетичний метод, щоб проаналізувати причини виникнення чи становлення певних об'єктів чи явищ. Не менш важливими були і статистичні дані, зокрема про кількість населення в прилеглих населених пунктах, про кількість відвідувачів на різних КПП до рекреаційних об'єктів та по екологічних стежках на території національного природного парку.

1.2.2. Методика визначення рекреаційного навантаження та стадій рекреаційної дигресії

Для збереження та відновлення туристичних об'єктів і територій, які поступово втрачають свою первинну привабливість і цінні рекреаційні властивості, необхідний комплекс заходів, проведення яких є неможливим без виявлення характеру і розмірів навантаження на території.

З цією метою ми ознайомлюємося з поняттям рекреаційного навантаження на природні системи та методикою його дослідження.

Рекреаційне навантаження - вид антропогенного впливу, що призводить до негативних змін в геосистемах під час проведення рекреаційної діяльності, а саме – витоптування рослинного покриву, ущільнення ґрунту, знищення підросту, пошкодження дерев, утворення згарищ від вогнищ, засмічення. До рекреаційного навантаження територій призводить перевищення допустимої кількості рекреантів, які одночасно можуть перебувати на одиниці площі даної території, після її пристосування до рекреаційних потреб, яка викликає негативні наслідки в природному середовищі [87].

Норми рекреаційного навантаження залежать в основному від природних ландшафтів та сезону року. Найбільшу опірність на вплив рекреаційного навантаження мають приморські природні комплекси, найменшу - низовинні. Для різних природних комплексів рекреаційне навантаження зимою коливається від 20% для приморських до 80% для гірських територій відносно літнього періоду, що пов'язано із специфікою рекреаційної діяльності в різні сезони року.

Внаслідок інтенсивного рекреаційного навантаження відбувається дигресія. Рекреаційна дигресія - це порушення природного середовища в результаті впливу на нього рекреантів. Ступінь дигресії природного середовища знаходиться в прямій залежності від рекреаційного навантаження і стійкості до нього природних комплексів. В основу визначення рекреаційного навантаження покладено тривалість перебування відпочиваючих на рекреаційних територіях протягом всього комфортного періоду.

Ступінь рекреаційної дигресії залежить від рекреаційного тиску і стійкості природних комплексів. У свою чергу стійкість природних комплексів до рекреаційного тиску залежить від багатьох факторів: ґрунтового покриву, ступені ерозії, крутизни схилів, віку насадження, вологості, місця розташування, та інших.

Методичними рекомендаціями визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси територій і об'єктів природно-заповідного фонду України (схвалені науково-технічною радою Державної служби заповідної справи Мінекоресурсів України 9 грудня 2003 року)

передбачено зонально-регіональний розподіл природних ландшафтів відповідно до п'яти лісорослинних зон України: Полісся, Лісостеп, Степ, Карпати, Крим. В кожній лісорослинній зоні виділено округи (15 округів), а кожний округ поділено на ландшафтні райони (разом 41 район).

Цими ж методичними рекомендаціями умовно визначено в кожному ландшафтному районі три типи ландшафтів природних комплексів природно-заповідного фонду: парковий, лісовий і нелісовий.

Оскільки наш об'єкт дослідження територіально відноситься до Карпатського регіону, тому подаємо тільки ту частину таблиці максимального рекреаційного навантаження, яка стосується саме цього регіону (табл. 1.1.).

Цими ж методичними рекомендаціями виділено 5 стадій рекреаційної дигресії корінних ландшафтів: непорушені, малопорушені, умовно порушені, сильно порушені, деградовані. В ландшафтних комплексах на першій стадії коефіцієнт рекреації, тобто відношення площі стежок до загальної території, становить до 5 %, на другій – вибита, витоптана площа складає 6-10%, на третій – 10-30%, на четвертій – 30-60%, на п'ятій – 60-100%.

Таблиця 1.1

Стадії рекреаційної дигресії

а) у лісових природних комплексах

Стадії дигресії	Коеф. рекреації (к,%)	Стан трав'яного і мохового покриву та лісової підстилки	Стан деревостану, підросту і підліску
1	5	Трав'яний і моховий покрив без змін і відповідає типу лісу. Підстилка не пошкоджена	Підріст і підлісок відповідають лісорослинним умовам і не пошкоджені
2	6-10	Трав'яний і моховий покрив мало пошкоджений, його ярусність збереглася. Підстилка не пошкоджена	Дерева, підріст і підлісок в задовільному та доброму стані
3	11-30	Трав'яний і моховий покрив пошкоджено на значній площі. Наявність бур'яну або лугових трав, не характерних для лісорослинних умов (рудеральних рослин). Ярусність покриву ще зберігається. Підстилка частково пошкоджена	Підріст, який зберігся, мало диференційований. Майже нема сходів корінних лісоутворюючих порід

4	31-60	Трав'яний і моховий покрив деградує. Різко збільшилась фітомаса і чисельність рудеральних рослин. Підстилка в стадії руйнування	Чергування куртин підліску і мало життєздатного підросту, обмежених галявинами і стежками
5	61 і більше	Трав'яний і моховий покрив, характерний для лісорослинних умов ділянки, деградував. Фітомаса і чисельність рудеральних рослин набагато більші, ніж лісових, які збереглись лиш біля стовбурів дерев. Підстилка в стадії повного руйнування	Підріст і підлісок майже повністю відсутні. Різко зменш-сь повнота деревостану. Дерев мають мех. пошкодження. У значної частини дерев коріння оголене і виступає на поверхню

б) у нелісових природних комплексах

Стадія дигресії	Коефіцієнт рекреації(к,%)	Стан лучного покриву
1	5	Лучний покрив без змін
2	6-10	Лучний покрив мало пошкоджений, його ярусність збереглася
3	11-30	Лучний покрив пошкоджено на значній площі. Кількість лучних трав зменшилась. Наявність бур'яну або лучних трав, не характерних для рослинних умов ділянки. Ярусність покриву ще зберігається.
4	31-60	Лучний покрив деградує. Різко збільшилась фітомаса і чисельність бур'яну та інших лучних рослин, не властивих цьому місцезростанню. Простежується оголення ґрунту окремими місцями.
5	61 і більше	Лучний покрив деградував. Покриття та фітомаса бур'яну і лучних рослин, невластивих цим умовам місцезростання, набагато більші, ніж аборигенних лучних, які збереглися лише окремими острівками. Простежується оголення ґрунту на значній площі.

Загалом, теорія рекреаційної дигресії детально розглядається ще з 70-х років XIX ст. Її ми зустрічаємо у працях Р. А. Карписонової (1967р.), Н. С. Казанської (1972р.), Л. П. Рисіна, Г. П. Полякова (1987р.), В. П. Чижової (1977, 2004рр.), А. Р. Бударюнас, Н. П. Жижина, Н. Н. Зеленського (1973, 1983 рр.), В. І. Середіна, В. І. Пирпана (1988р.), А. І. Тарасова (1986р.), С. А. Генсірука, М. С. Нижник, Р. Р. Возняка (1987р.), І. М. Рожка (2000р.), І. В. Шукеля (2003р.), Л. С. Безручка (2009р.) та інших.

Але, незважаючи на те, що рекреаційна дигресія досліджується такий довгий період часу, досі немає єдиної погодженої думки щодо виділення стадій рекреаційної дигресії. У різних вчених відрізняється як кількість стадій так і параметри згідно з якими вони визначаються. Широко використовується в науці поділ на п'ять стадій дигресії, хоча не всі науковці згодні з такою класифікацією, і тому виділяють трьох- (Є. А. Репшас, Н. Н. Зеленський), чотирьох- (С. Н. Савицька), шести- (А. Ф. Поляков) та семибальну шкалу.

Під час вибору методики визначення рекреаційного навантаження на природні комплекси НПП “Сколівські Бескиди” ми детально ознайомилися з кількома методиками різних авторів, але для визначення рекреаційного навантаження саме на цій території найбільш ефективною є методика, авторами якої є С.А. Генсірук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк, А. І. Тарасов. Ці дослідники свою методику визначення рекреаційного навантаження пропонують використовувати тільки для Карпатських гірських місцевостей, тому для дослідження територій НПП “Сколівські Бескиди” вона є найбільш прийнятною.

Значне рекреаційне навантаження призводить до рекреаційної дигресії. Інтенсивність рекреаційної дигресії природних комплексів буде залежати від наступних показників: кількість відвідувачів, час відвідування, природні характеристики території, стійкість екосистем. Великою мірою на інтенсивність рекреаційної дигресії впливає екологічна свідомість рекреантів.

Прийнято розрізняти 5 стадій дигресії. Її головні візуальні ознаки: витоптана площа, знищений підріст, пошкоджені дерева, зміна рослинного покриву. Теорія визначення рекреаційної дигресії побудована на спостереженнях, які охоплюють головним чином бездорожню рекреацію, тому при діагностиці стану природних комплексів слід орієнтуватися на стадії витоптування.

За А. І. Тарасовим (1986) виділяють 5 стадій рекреаційної дигресії лісу:

1. Характеризується непорушеною підстилкою, повним набором видів трав'яних рослин, характерних даному типу лісу, різноманітним різновіковим підростом. Пошкодження підросту і підліску не більше 5%.

2. Стежки займають 2-15 % площі. Починається витоптування підстилки.

3. Значно зменшується потужність підстилки. Починається зрідження деревостану (до 10%), пошкодження підросту і підліску досягає 50-95%. Збільшується освітленість, що призводить до поширення лучних трав. Витоптані, вибиті ділянки складають 5-30 % площі.

4. Ліс набуває своєрідної структури – чергування ненадійного підросту і підліску серед галявин. На галявинах повністю знищена підстилка, розростаються лучні трави, відбувається задернування ґрунту. Вибиті ділянки становлять 15-60% площі.

5. Значна частина площі залишилась без рослинності. Підріст і підлісок займають менше 5%. Різко збільшується освітленість. Всі дерева хворі або з механічним пошкодженням. У значній кількості дерев корені оголені і виступають на поверхню. Вибиті ділянки складають 40-100 % площі [136].

Ступінь рекреаційної дигресії, згідно з дослідженнями М. С. Нижник (1987), А. І. Тарасова (1986) та ін., пропонується оцінювати за двома параметрами:

- кількість відпочиваючих на 1 га на протязі комфортного періоду. Одиниця виміру – особи в день на 1 га (ос./дн./га), це означає, що на протязі всього комфортного періоду на ділянці площею 1 га щоденно відпочиває одна особа;

- лісорекреаційна активність жителів визначається на основі даних про населення міст та населених пунктів, ємкості та режиму роботи рекреаційних закладів. Лісорекреаційна активність залежить від величини населеного пункту – чим вона більша, тим вища рекреаційна активність жителів [136].

Під лісорекреаційною активністю розуміють кількість годин, які проводить одна людина протягом року чи за період перебування в рекреаційному закладі [53].

Її визначають за формулою А. І. Тарасова:

$$a = 1.1 P^{0.3}, \quad (1.1)$$

де a – лісорекреаційна активність одного жителя міста, ос.;

P – кількість жителів міста, ос. [136].

Лісорекреаційна активність одного жителя міста рівна загальній кількості годин, проведених ним в середньому в лісі з метою відпочинку за комфортний період. Виходячи з цього визначення величини рекреаційного навантаження на 1 га, яка створюється жителями міста на ліси, які оточують це місто проводять за формулою:

$$n = a \times P / I_t \times D \times S, \quad (1.2)$$

де n – середнє рекреаційне навантаження на ліси, ос./дн./га;

a – лісорекреаційна активність одного жителя за комфортний період, год.;

P - населення міста, ос.;

I_t - тривалість умовного дня, год. (в нашому випадку 8 год.);

D - тривалість комфортного періоду, дн.;

S - загальна площа лісів рекреаційного значення, га. [136].

Згідно з даною методикою, в основу визначення рекреаційного навантаження та похідних від неї показників було покладено тривалість перебування відпочиваючих на рекреаційній території. При цьому враховувалась середня кількість годин щоденного перебування відпочиваючих на 1 га протягом комфортного періоду. Так як протягом нього через природні зміни тривалості світового дня змінюється тривалість перебування відпочиваючих в лісі і враховуючи звичайний ритм життя людей в нашому суспільстві, а також для зменшення абсолютних величин показників отримувану середню кількість годин відпочинку ділили на 8 годин [29].

Таким чином, замість одиниці вимірювання – ос./год./га отримуємо умовну, але більш зручну для практичного застосування ос./дн./га.

Наприклад, поняття 1 ос./дн./га означає, що протягом всього комфортного періоду на ділянці площею 1 га щоденно відпочиває одна людина. Поняття 0,01 ос./дн./га може означати, що через ділянку площею 1 га (100м x 100м) щоденно протягом комфортного періоду проходить приблизно за 5 хв. одна людина

(5 ос.хв/га :60 хв : 8 год = 0,01 ос./дн./га). Вважається рівноцінним перебування на 1 га 10 людей, відпочиваючих протягом 8 годин, чи 80 – протягом 1 години, або 5 – протягом 16, в усіх випадках рекреаційне навантаження буде рівним 10 ос./дн./га. Варто відзначити, що наведений приклад умовний, так як в кінцевому результаті показник рекреаційного навантаження на 1га., прийнятий середньовимірним для робочих і вихідних днів комфортного періоду [136].

Під комфортним періодом прийнято вважати тривалість періоду загальної вегетації, в т.ч. періоду з середньодобовою температурою, яка перевищує 5 °С [29].

У вказаних одиницях вимірювання визначається існуюче і проектує рекреаційне навантаження, гранично (критично) допустиме рекреаційне навантаження і рекреаційна ємкість певної території. На основі безпосередніх даних і інших досліджень виявлені деякі залежності між показниками рекреаційного навантаження і відвідуваністю певних територій в середньому за день, за робочий чи вихідний день, за певний період вихідного дня (з 11 до 15 год.). Під відвідуваністю в даному випадку розуміється загальна кількість відвідувачів лісового масиву незалежно від часу їх перебування в лісі [29].

Для практичного використання розроблена таблиця 1.2.

Таблиця 1.2

Розраховані показники середніх щоденних рекреаційних навантажень на лісові масиви в залежності від величини населених пунктів

(С. А. Генсірук,1986) [26]

Категорії населених пунктів	Кількість жителів, тис. ос.	Щоденне рекреаційне навантаження на лісові масиви, ос./дн.
Села і селища міського типу	2	11
-//-	10	80
-//-	20	230
Міста:		
Малі	50	700
Середні	100	2000

Продовження табл. 1.2.

Великі	250	6500
Дуже великі	500	16000
Найбільші	1000	40000
«	2000	95000

Варто зазначити, що А. І.Тарасов вважає за необхідне отриману по формулі лісорекреаційну активність зменшувати на 10-15%. Згідно з методикою цього вченого - це приблизно та величина, яка припадає на зимовий лісовий відпочинок. На нашу думку показники лісорекреаційної активності жителів НПП “Сколівські Бескиди” зменшувати не потрібно. Причиною є те, що місцеве населення активно користується лісовими ресурсами протягом цілого року, особливо це стосується сільських населених пунктів, де можна спостерігати значне пошкодження стану лісів, деградації та ерозії ґрунтів, а також знищення рослинності першого чи другого ярусу під час заготівки дров для опалення помешкань чи інших споживчих цілей.

Зазвичай в отримані дані вносять різні поправки, які враховують частку участі в загальній площі лісів рекреаційного значення тільки досліджуваних лісів, наявність розвинутого пляжного відпочинку і ін. Отриманий показник навантаження може бути збільшений за рахунок лісорекреаційної активності сільського населення, відпочиваючих в різних рекреаційних закладах, розташованих в лісі чи поблизу нього, приїжджого населення [136].

Знаючи перспективу збільшення кількості міського населення чи розвитку рекреаційних закладів цим же способом визначають рекреаційне навантаження на обмежену чи всю площу досліджуваної лісової території [136].

Розрахункові показники середніх щоденних рекреаційних навантажень на лісові масиви в залежності від величини населених пунктів використовують самостійно для розрахунку загального існуючого навантаження на лісові масиви лісового підприємства чи для контролю цього показника, якщо його визначають іншими методами [136].

С. А. Генсірук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк запропонували також метод безпосереднього врахування відвідуваності окремих лісових масивів з

обмеженим числом входів-виходів проводять декілька днів підряд в усіх точках входу-виходу одночасно. Врахування тих, що входять в лісовий масив і тих, що виходять з нього реєструється в спеціальній відомості за кожен годину протягом дня. Але даний метод є складним в застосуванні тому, що при відвідуванні цікавих природних об'єктів на території НПП "Сколівські Бескиди" є можливість входу на територію і виходу з неї в різних місцях. Тому, якщо, наприклад, через КПП в Кам'янці протягом дня ввійде 50 осіб і через цей же КПП вийде 30 – то це призведе до необґрунтованої похибки в обрахунках.

1.2.3. Методика оцінки придатності природних територіальних комплексів для локалізованого туризму

Стадії рекреаційної дигресії можна вважати чинником, який сприяє чи обмежує проведення рекреаційного природокористування, а оцінка придатності ПТК є важливою передумовою для всіх видів відпочинку.

Оцінка гірських природних комплексів для оздоровчих видів туризму повинна проводитися з урахуванням особливостей локалізованого туризму. При цьому основними чинниками придатності ПТК ми вважаємо наступні: естетичну вартість території, пішохідну прохідність околиць, кліматичні особливості даної території, транспортну доступність до можливого рекреаційного закладу і придатність рельєфу до забудови. Кожен з них може в тій чи іншій мірі при критичних показниках обмежувати можливість організації даного виду туризму.

Оцінку пішохідної прохідності пропонується проводити за трьома показниками (табл. 1.3): крутизною схилів, характером рослинності та іншими можливими складно-прохідними умовами, які в туризмі класифікуються як протяжні перешкоди.

При цьому практично непрохідними для туриста із спорядженням без стежок вважалися обривисті ($>45^\circ$) схили, суцільні зарості густих чагарників (особливо сухих високих яловечників), субальпійського криволісся (складеного буково-грабовим криволіссям, сосною муго, вільхою зеленою), зарості борщівника Сосновського, високоповнотнісмеречники, що за рахунок

відмирання нижніх гілок створюють суцільну природну загорожу та можливі протяжні перешкоди у вигляді глибоких боліт, живих осипищ, живих кам'яних розсипів (діаметр каміння понад 1 м), глибокий (понад 1 м) сніг, та гладкий лід. Ці природні умови у туристській класифікації перешкод вважаються технічно складними ділянками (складність 1Б – 2Б) та вимагають індивідуального страхування. У відповідності із зменшенням складності проходження певні показники розподілені таким чином як показано у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Оцінка пішохідної прохідності

Оцінка прохідності в балах	Крутизна схилів	Характер рослинності	Інші протяжні перешкоди
0 – непридатні	обривисті $>45^{\circ}$	субальпійське криволісся, густі чагарники, високоповнотнісмеречники	непрохідні болота, живі осипища, живі кам'яні розсипи $d > 1\text{м}$, глибокий сніг $h > 1\text{м}$, гладкий лід
1 – малоприсадибні	дуже круті 30- 45°	молодняки, ліси з густим підростом, вітровали і буреломи	купинні болота, слаборухомі осипища, живі кам'яні розсипи $d < 1\text{м}$, нещільний сніг $h = 0,5-1\text{м}$, фірновий лід
2 – умовно присадибні	круті 15- 30°	високотрав'я, ліс з фрагментами густого підросту і чагарників	заболочені ділянки $h = 0,2-0,4\text{м}$, кам'яні розсипи $d > 1\text{м}$, нещільний сніг $h = 0,25-0,5\text{м}$, фірновий сніг $h < 0,2\text{м}$
3 – присадибні	спадисті 6- 15°	чагарнички, ліс з рідким підростом	в'язкі заболочені ділянки $h < 0,2\text{м}$, кам'яні розсипи $d < 1\text{м}$, сніг $h < 0,2\text{м}$
4 – найбільш присадибні	пологі $< 6^{\circ}$	низкотрав'я, ліс без підросту	перешкоди відсутні

Для оздоровчого туризму при оцінці кліматичних особливостей важливими будуть такі показники як середньодобова температура повітря, швидкість вітру, кількість випадків з дощем та з обмеженою видимістю (табл.1.4). Ми свідомо уникали врахування таких показників, як кількість

сонячних днів, відносна вологість повітря та інші, оскільки вони не можуть лімітувати рекреаційну діяльність і для туризму не є основними.

Таблиця 1.4

Оцінка кліматичних особливостей для оздоровчого виду туризму

Оцінка придатності клімату	Швидкість вітру (кількість випадків у %)	Кількість днів із сприятливою середньодобовою температурою	Дощі та інші несприятливі умови (кількість випадків у %)
0 - непридатний	10м/с > 75	<10	>75
1 – малопрід.	10м/с – 50-75	10-20	50-75
2 - умовно придатний	10м/с – 25-50	20-40	25-50
3 - придатний	10м/с – 10-25	40-60	10-25
4 - найбільш придатний	10м/с - <10	>60	<10

Оцінка транспортної доступності проводилася за двома критеріями – віддаленістю від пункту залізничних станцій та автошляхів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Оцінка транспортної доступності

Оцінка транспортної доступності	Віддаленість від залізничних станцій	Віддаленість від автошляхів
0 – непридатні	>10км	на відстані >10км від доріг з твердим покриттям і > 30км від автомагістралей
1 – малопрідатні	5–10 км від станції приміського сполучення	на відстані >5км від доріг з твердим покриттям і 20-30км від автомагістралей
2 – умовно придатні	5-10 км від станції міжміського сполучення	безпосередньо поблизу дороги з твердим покриттям, на відстані 10-20км від основних автомагістралей
3 – придатні	<5 км від станції приміського сполучення	безпосередньо поблизу дороги з твердим покриттям, на відстані 5-10км від основних автомагістралей
4 – найбільш придатні	<5 км від станції міжміського сполучення	безпосередньо поблизу дороги з твердим покриттям, на відстані до 5км від основних автомагістралей

Віддаленість від шляхів сполучення прямо пропорційна витратам на транспортні послуги як для рекреантів, так і для обслуговування. Критерії оцінки виділялись на основі аналізу розміщення рекреаційних закладів в

Українських Карпатах відносно шляхів сполучення. Дослідження показали, що понад 80% закладів відпочинку розташовані поблизу залізниць або основних автомагістралей.

Обрахунки при цій оцінці варто проводити простим додаванням, оскільки лімітуючий показник одного з критеріїв оцінки не виключає вагомості іншого.

Придатність рельєфу до забудови ми оцінювали за двома критеріями: крутизною схилів та інтенсивністю геолого-геоморфологічних процесів (табл.1.6).

Таблиця 1.6

Оцінка придатності рельєфу для забудови за основними чинниками¹

Оцінка придатності рельєфу	Крутизна схилів	Інтенсивність несприятливих геолого-геоморфологічних процесів
0 - непридатний	$>11,3^0$	гравітаційні і водно-гравітаційні процеси (лавини, осипання, каменепади, зсуви, селі), затоплення під час повеней та паводків, дуже інтенсивний карст, бокова та яркова ерозія
1 - мало-придатний	$7,1-11,3^0$	інтенсивний карст, бокова та яркова ерозія
2 - умовно придатний	$5,7-7,0^0$	середньоінтенсивний карст, бокова та яркова ерозія
3 - придатний	$4,8-5,6^0$	слабоінтенсивний карст, дрібноструменевий розмив
4 - найбільш придатний	$<4,8^0$	несприятливі процеси відсутні

Крутизна схилів вираховувалася самостійно за формулою В. Г. Давидовича. При розрахунках ми виходили з того, що малоприсадними можна вважати умови для побудови примітивного туристського притулку, умовно присадними - кількакімнатного будинку, присадними - кількаповерхової будівлі із певними зручностями, але обмежених розмірів і найбільш присадними є умови, які практично не обмежують розміри будівлі. Слід зазначити, що наші розрахунки щодо присадності схилів, у залежності від їх крутизни практично співпали з даними московських вчених:

¹Основним чинником є також інженерно-геологічні властивості порід. Присадність території за ним визначатиметься при конкретному будівництві на основі детальних інженерно-геологічних досліджень.

- від 0°17` до 5°43` – придатні для житлового і суспільного будівництва;
- від 5°43` до 11°23` – обмежено придатні;
- понад 11°23` – непридатні.

Організація оздоровчого короткотривалого туризму додатково буде залежати від відстані до крупних культурно-промислових центрів (КПЦ), як осередку основних споживачів даного виду рекреаційних послуг (табл. 1.7).

Зрозуміло, що чим ближче до споживача, тим більший попит на короткочасний відпочинок. При виборі критеріїв придатності в цьому випадку ми виходили із затрат часу на доїзд. Годині їзди в приміському транспорті відповідає відстань приблизно 40 км. Граничною межею придатності ми вважаємо відстань 160 км, що відповідає 4 годинам їзди залізницею і приблизно 3 годинам – автомобілем. Більша одноденна транспортна подорож, з одного боку, викликає втому, що суперечить цілям короткочасного відпочинку, з іншого – лімітує перебування на відпочинковій території (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Оцінка віддаленості ПТК від КПЦ для короткочасного оздоровчого туризму

Оцінка віддаленості	Непридатний - 0	Мало- придатний - 1	Умовно придатний - 2	Придатний - 3	Найбільш придатний - 4
Віддаленість, км	>160	120-160	80-120	40-80	<40

1.2.4. Методика оцінки гірських природних комплексів для мобільного туризму

Найбільш популярним і невибагливим щодо організації видом туризму є пішохідний туризм.

В оцінці придатності ділянок для пішохідного туризму ми враховуємо такі показники як, кліматичні особливості, пішохідну прохідність, місця стоянок та автономність.

Кліматичні особливості оцінювалися з врахуванням того, що пішохідні походи проводяться в основному в теплу пору року. Тому придатними вважалися дні із середньодобовою температурою вище +5°C (табл. 1.8). Непридатними також є дні, в які при певних метеоумовах не дозволяється

проходження маршруту. Для пішохідного туризму згідно техніки безпеки такими явищами вважаються: туман, град, гроза, штормовий вітер.

Таблиця 1.8

Оцінка придатності клімату для пішохідного туризму

Оцінка придатності клімату	Кількість днів із сприятливою середньо-добовою температурою	Повторюв-ть випадків із сильним вітром (>10 м/с),%	Кількість випадків з іншими несприятливими умовами, %
0 - непридатний	<10	> 75	>75
1 - малопродатний	10-20	50-75	50-75
2 - умовно придатний	20-40	25-50	25-50
3 - придатний	40-60	10-25	10-25
4 - найбільш придатний	>60	< 10	<10

Критеріями придатності для наметових стоянок є: крутизна схилів, розмір горизонтальної ділянки, характер поверхні ґрунту, характер рослинності, доступність питної води та дров.

За основу цієї оцінки частково були взяті розробки Л. І. Мухіної і В. В. Савельєвої (1973), зокрема були запозичені критерії поділу по придатності за крутизною схилів та розмірами горизонтальних ділянок. Однак, такі показники як абсолютна висота та наявність небезпек, які розглядаються даними авторами, з нашої точки зору для Карпат не є актуальними. Натомість більшу увагу слід приділити особливостям рослинного покриву та ґрунтовим характеристикам. Проведення походів передбачає ночівлі в природних умовах. Наявність місць, придатних для розташування наметового табору повинно бути не рідше ніж через 6-8 ходових годин з відхиленням від запланованого маршруту в 1-1,5 ходових години.

Таблиця 1.9

Оцінка придатності ПТК для наметових стоянок

Оцінка придатності ПТК	Непридатний – 0	Мало-придатний - 1	Умовно-придатний – 2	Придатний – 3	Найбільш придатний – 4
крутизна схилів	$>15^{\circ}$	12-15 ⁰	10-11 ⁰	6-9 ⁰	0-5 ⁰
розмір горизонтальних ділянок	$<20\text{м}^2$	20-30м ²	30-90м ²	90-200м ²	$>200\text{м}^2$
характер поверхні ґрунту	заболочені, середньо- і сильно-глибісті, сильно-кам'яністі ґрунти	мокрі, слабо-глибісті, середньо-кам'яністі, сильно-щебеністі ґрунти	сирі, слабо-кам'яністі, середньо-щебеністі ґрунти	вологі, слабо-щебеністі ґрунти	сухі ґрунти без кам'янистих включень
характер рослинності	високо-повнотнісмеречники, густі чагарники, субальпійськекриволісся	молодняки, ліс з густим підростом	ліс з нещільним підростом, густі чагарнички, чагарники середньої щільності	високотрав'я, нещільні чагарнички, ліс з рідким підростом	низькотрав'я, ліс без підросту
доступність питної води	>20 ход.хв.	10-20 ход.хв.	5-10 ход.хв.	1-5 ход.хв.	<1 ход.хв.
доступність дров	–	>20 ход.хв.	10-20 ход. хв.	5-10 ход. хв.	<5 ход.хв.
загальна кількість балів	0	1-37	38-292	293-1292	1293-4094

Додатковим чинником для цієї оцінки буде наявність притулків та колиб, в яких можна організувати нічліг. Цей аспект не включався в оцінку головного чинника з двох причин: по-перше, такі будівлі розміщуються, як правило, в межах ПТК придатних для організації наметового табору, а по-друге – ночівля в приміщеннях не завжди можлива з різних причин та не завжди потрібна рекреантам.

При оцінці придатності місць для наметових стоянок ми не відносили відсутність питної води до лімітуючих умов, оскільки наявний сніг можна використовувати для забезпечення потреб у воді.

Пішохідний похід вимагає певної автономності маршруту. Цей критерій ми вираховували на основі уявлень про те, що основний час походу повинен проходити поза межами сільської місцевості, але на відстані, що дозволяє в разі виникнення проблематичних ситуацій (різке погіршення погодних умов, травматизм, фізичне виснаження, інші захворювання) припинити похід без загрози для життя туристів. Розрахунки проводились на основі того, що в середньому тривалість денного руху становить вісім ходових годин (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Оцінка автономності ПТК для пішохідного туризму

Оцінка автономності ПТК	Віддаленість від нас. пунктів, ход. год.	Орографічні особливості (протяжність гірського масиву)
Непридатний - 0	>16	-
Малопридатний - 1	12-16	окремо ізольована вершина
Умовнопридатний - 2	8-16	входить в комплекс гірського хребта протяжністю <10км
Придатний - 3	6-8	-"- 10-20км
Найбільш придатний	4-6	-"- понад 20км

До того ж орографічні особливості місцевості можуть визначати попит на проведення багатоденних походів. Зрозуміло, що більшим попитом будуть користуватися протяжні гірські хребти з невеликими перепадами висот. В цей же час масиви окремих вершин, проходження який вимагає багато фізичних зусиль і часу при проведенні багатоденних походів будуть користуватися обмеженим попитом.

Таблиця 1.11

Оцінка придатності ПТК за другорядними чинниками для пішохідного
туризму

Оцінка придатності ПТК	Наявність цінних пр. об'єктів	Присутність елем. утиліт. рекреації	Наявність притулків
Непридатний - 0	0	0	0
Малопридатний - 1	1	1	1
Умовно придатний - 2	2	2	2
Придатний – 3	3	3	3
Найбільш придатний - 4	4	4	4

Другорядні чинники в цьому випадку будуть, в основному, цільовими – наявність окремих цінних природних об'єктів може підсилювати естетичну цінність території і можуть самі по собі викликати рекреаційний попит, наявність притулків та колиб підвищує значення оцінки місць для ночівлі, а присутність елементів утилітарної рекреації може підвищити загальну оцінку придатності природних комплексів для пішохідного туризму (табл. 1.11).

Одним з видів мобільного туризму є велотуризм. Оскільки він є екологічно безпечним для рекреаційних ділянок то ми визначаємо придатність досліджуваних ділянок і для цього виду відпочинку.

Оцінку придатності ПТК для велотуризму ми пропонуємо проводити на основі чотирьох головних чинників: прохідності, кліматичних особливостей, наявності придатних місць для стоянок та естетичної цінності. При цьому не враховувалась автономність оскільки велотуризм тяжіє до доріг з твердим покриттям і часто проходить на густозаселених територіях. Прохідність визначалась для стежок в природних умовах. При цьому враховувалось те, що частину маршруту дозволяється проходити пішки ведучи велосипед біля себе. Найгіршими в цьому випадку будуть стежки, що прокладені в межах густих і колючих чагарників, субальпійського криволісся, високоповнотних смеречників (табл. 1.12).

Протяжні непрохідні для велосипеда умови також практично виключають можливість організації тут велопоходів. Непротяжні, але прохідні для пішохідного туризму можна проходити пішки проводячи велосипед поряд.

Таблиця 1.12

Оцінка прохідності для велотуризму

Оцінка прохідності в балах	Крутизна схилів	Характер рослинності	Ґрунтові умови та інші протяжні перешкоди
0 – непридатні	$>20^0$	субальпійське криволісся, густі та колючі чагарники, високоповнотнісмеречники	болота, живі і слаборухомі осипища, живі кам'яні розсипи, сніг $h>0,2\text{м}$, гладкий і фірновий лід, відкриті піски
1 – малопридатні	$12-20^0$	молодняки, ліси з густим підростом, високотрав'я	в'язкі заболочені ділянки $h<0,2\text{м}$, фрагментарні кам'яні розсипи, сніг $h<0,2\text{м}$, піщані ґрунти
2 – умовно придатні	$6-12^0$	ліс з фрагментами густого підросту і чагарників	глинисті ґрунти
3 – придатні	$3-6^0$	чагарнички, ліс з рідким підростом	суглинисті та супіщані ґрунти
4 – найбільш придатні	$0-3^0$	низькотрав'я, ліс без підросту	дороги та доріжки з твердим покриттям

Велотуризм організовується в теплу пору року. Важливими критеріями оцінки кліматичних особливостей є температура повітря, швидкість вітру, кількість випадків обмеження видимості та днів з опадами (табл. 1.13). Категорично забороняється проходження маршруту в дощ, туман та в темряві. Особливо небезпечні тумани при спусках. Якщо відстань між велотуристами на підйомі чи вирівняній ділянці становить 1,5-2 м, то на спусках вона повинна збільшуватися до 10-15 м, а на крутих ділянках – до 50 м. Це, в свою чергу, може призвести до роз'єднання групи, втрати орієнтирів, блукання.

Таблиця 1.13

Оцінка придатності клімату для велосипедного туризму

Оцінка придатності клімату	Повторюваність випадків із сильним вітром ($>10\text{ м/с}$),%	К-ть днів із сприятливою середньодобовою темп.	К-ть днів з опадами, та обмеження видимості, %
Непридат. – 0	> 75	<10	>75
Малоприд. – 1	50-70	10-20	50-75
Умовно придатний - 2	25-50	20-40	25-50
Придатний- 3	10 – 25	40-60	10-25
Найбільш придатний - 4	< 10	>60	<10

Опади негативно впливають не тільки в час випадання. Мокрі стежки знижують прохідність, особливо на глинистих в'язких ґрунтах. Цей аспект ми враховували при оцінці прохідності.

Швидкість вітру, навіть при сприятливих інших метеорологічних умовах, може виступати обмежуючим чинником. Особливо важкі умови створюються під час проїзду по вузьких стежках при поривчастому боковому вітрі. Важким для подолання є також зустрічний вітер.

Обмеження видимості, крім того, що ускладнює орієнтування на місцевості, створює небезпеку при спуску на крутих ділянках та руху по вузьких стежках.

І локалізований і мобільний туризм є пізнавальним. Тому додатково ми здійснюємо оцінку придатності ділянок для цього виду відпочинку.

Пізнавальний туризм є надзвичайно різноманітний. Він може включати знайомство як з окремими цінними ботанічними, зоологічними, гідрологічними, геологічними, геоморфологічними або іншими природними об'єктами, так і просто мальовничими ландшафтами чи навіть антропогенноперетвореними природними комплексами. Відповідно, створити універсальну методику оцінки для цього виду туризму важко. Тому необхідно насамперед обмежитися вибагливістю споживача. В своїх дослідженнях ми намагалися провести узагальнення пізнавальної активності рекреантів до “середнього” рівня. Тобто, за придатні приймалися ті об'єкти, чи групи об'єктів, які можуть викликати інтерес у “пересічного” рекреанта, який не є фахівцем по дослідженню цього природного явища. В такому випадку групи пізнавальних об'єктів будуть мати перевагу над поодинокими, видовищні (наприклад водопади) – над не менш цінними, проте менш вражаючими (рідкісні рослини).

Унікальність буде великою мірою визначати рекреаційний попит. Зацікавленість буде більшою по відношенню до тих природних об'єктів, які зустрічаються менш часто. Доступність в ходових годинах від можливого транспортного під'їзду має значення при організації короткотривалих походів та екскурсій, які є найбільш популярними формами організації пізнавального

туризму. Різноманітність природних комплексів підвищує естетичну вартість території і може самостійно виступати об'єктом пізнавального процесу.

Для трьох критеріїв оцінки придатності ПТК для пізнавального туризму (унікальність, доступність, різноманітність) ми не вводили лімітуючого показника оскільки кожен з них, при високих інших показниках не є обмежуючим критерієм для пізнавального туризму загалом.

Таблиця 1.14

Оцінка придатності ПТК за основними чинниками для пізнавального туризму

Оцінка придатності ПТК	Наявність цінних природних об'єктів	Унікальність (наявність подібних природних об'єктів)	Доступність, ход. год. від транс-портного під'їзду	Різноманітність природних комплексів
Непридатний – 0	відсутні	-	-	-
Мало-придатний - 1	1	більше 4	більше 8	1
Умовно придатний - 2	2	3-4	4-8	2
Придатний - 3	3	1-2	2-4	3
Найбільш придатний – 4	більше 3	0	до 2	більше 3

Загалом, оцінка придатності ділянок, які пізніше можуть бути рекомендовані для рекреації, здійснюється для локалізованого, мобільного, пізнавального туризму та для велотуризму.

Висновки до першого розділу

Територіальний розподіл рекреаційного навантаження на геосистеми в умовах національного парку має певні закономірності, які проявляються в залежності від використання найважливіших індикаторів рекреаційного впливу.

Огляд літератури засвідчує, що сьогодні не розроблено методики визначення рекреаційного впливу на геосистеми в умовах національних природних парків.

Під час вибору методики визначення рекреаційного навантаження на природні комплекси НПП “Сколівські Бескиди” ми детально ознайомилися з кількома методиками різних авторів, але для визначення рекреаційного навантаження саме на цій території найбільш ефективною є методика, авторами якої є С. А. Генсірук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк, А. І. Тарасов. Ці дослідники свою методику визначення рекреаційного навантаження пропонують використовувати тільки для Карпатських гірських місцевостей, тому для дослідження територій НПП “Сколівські Бескиди” вона є найбільш прийнятною.

На основі дослідження про населення міст і поселень, ємкості і режимі роботи рекреаційних закладів в зоні притягання рекреаційних і прирівнюваних до них лісів визначають лісорекреаційну активність одного місцевого жителя і відпочиваючого в рекреаційних закладах. Маючи статистичні дані про кількість жителів прилеглих до меж НПП населених пунктів згідно формули ми визначимо лісорекреаційну активність місцевого населення, котре в першу чергу завдає впливу на екосистеми парку.

Стадії рекреаційної дигресії можна вважати чинником, який сприяє чи обмежує проведення рекреаційного природокористування, а оцінка придатності ПТК є важливою передумовою для всіх видів відпочинку. Загалом, оцінка придатності ділянок, які пізніше можуть бути рекомендовані для рекреації, здійснюється для локалізованого, мобільного, пізнавального туризму та для велотуризму.

На основі методики І. М. Рожка ми оцінимо деякі привабливі об'єкти рекреації НПП "Сколівські Бескиди" та проаналізуємо можливість використання тих чи інших об'єктів в рекреації.

І. М. Рожко в своїй методиці кожній оцінці надає певну кількість балів. Наприклад, в оцінці кліматичних особливостей для оздоровчого виду туризму, якщо дощі та інші несприятливі умови складають менше 10 % випадків, швидкість вітру менше 10 м/с та кількість днів із сприятливою середньодобовою температурою становить більше 60 днів тоді така територія відповідає найбільш придатній оцінці, загальна кількість балів якої коливається від 37-ми до 64-ох. Тобто, в залежності від потреб дослідника кількість балів на одну і ту саму оцінку може бути різною. Ми ж в своєму оцінюванні відкидаємо підрахунок балів, та ставимо оцінки по шкалі від нуля до чотирьох. Тобто, непридатна територія матиме оцінку 0, малопродатна – 1, умовно придатна – 2, придатна – 3 і найбільш придатна – 4. Така оцінка є більш строгішою в своєму застосуванні, але водночас дозволяє об'єктивніше оцінити досліджувані рекреаційні ділянки НПП "Сколівські Бескиди".

РОЗДІЛ 2

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”

2.1. Історичні передумови господарського використання території парку

Невеликий район у північно-східній частині території Українських Карпат носить назву “Сколівські Бескиди”. Своєрідна геоморфологічна будова цього регіону Східних Карпат, складна гідрологічна система, м’який клімат сформували тут унікальні рослинні угруповання. Багатство флори та фауни, без сумніву, перетворює цей куточок Карпат в резерват самотньої природи, яка зазнає дедалі більшого антропогенного впливу.

З метою збереження, відтворення та раціонального використання територіальних комплексів даного регіону, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення, Указом Президента України № 157/99 від 11 лютого 1999 року створено національний природний парк “Сколівські Бескиди”, який є науково-дослідною установою загальнодержавного значення і входить до складу природо-заповідного фонду України. Загальна площа НПП 35684 га., у тому числі – 24702 га надані парку у постійне користування і 10982 га включені до його складу без вилучення у постійного землекористувача (Сколівського військового лісгоспу). НПП створений на території таких адміністративних районів Львівської області:

- Сколівського (землі передані зі Сколівського держлісгоспу – 13639 га та Дрогобицького держлісгоспу – 7696 га);
- Дрогобицького (Дрогобицький держлісгосп – 2012 га);
- Турківського (Сколівський держлісгосп – 1355 га).

НПП знаходиться в підпорядкуванні Державного комітету лісового господарства України і входить до складу державного лісгосподарського об’єднання “Львівліс”. Адміністрація НПП почала функціонувати з 1 травня 1999р.

Історією НПП “Сколівські Бескиди” на даний час активно займається працівник Національного лісотехнічного університету України Е. А. Кричевська. Значний внесок в дослідження історії парку вніс науковий співробітник Інституту екології Карпат НАН України, кандидат біологічних наук П. Т. Яценко. Автором видано декілька публікацій по історії створення НПП. Активно сприяють дослідженню історії НПП “Сколівські Бескиди” і наукові працівники парку, зокрема В. Я. Бандерич, В. П. Приндак та В. О. Крамарець.

Територія, що увійшла до складу НПП, тривалий час зазнавала господарського впливу. Одними з перших ресурсів, які використовувались, були мінеральні води. Перша згадка їх використання датована 1531 роком. На даний час на території НПП “Сколівські Бескиди” налічується близько 40 видів мінеральних вод. Ряд населених пунктів району активно використовувались для розміщення осіб, які прибували сюди для оздоровлення та відпочинку. В цей час сюди приїздили переважно вищі австрійські урядовці, поляки, українці та євреї з Львова, Кракова, Любліна, Бессарабії та Поділля. За М. Орловичем на території району станом на 1912 рік відпочинкові центри були у 22 місцевостях.

У 1926 році було промарковано ряд туристичних маршрутів.

Криза 1930-х років значно вплинула на чисельність туристів. Згодом, напередодні Другої Світової війни на території НПП перебувало 20 000 тисяч відпочиваючих при середній тривалості перебування 4-5 днів.

Традиційним видом господарської діяльності тут були і промисли, пов'язані з лісом. В основному деревину заготовляли на продаж – торгували круглим лісом, сплавляючи його річками та вивозячи залізницею. Значна кількість деревини йшла на виробництво поташу, для виплавки металу, на виробництво скла і т.п. з кінця XIX - на початку XX ст. у м. Сколе та інших населених пунктах формується потужна деревообробна промисловість. Розвивалася тут також гірничодобувна промисловість: у кар'єрах, що розташовані в с. Гребенів та м. Сколе, добували камінь. З 20-х рр. XX століття м. Сколе та навколишні села – Гребенів, Коростів, Корчин та ін. стають

центрами масового туризму. До початку Другої світової війни тут функціонувала значна кількість приватних санаторіїв і пансіонатів. У 60-х роках ХХ ст. територія Сколівських Бескидів знову набуває туристичного значення – тут починають будувати відомчі будинки відпочинку, пансіонати, туристські бази, піонерські табори. На даний час у зоні діяльності НПП діють понад 20 баз відпочинку та пансіонатів. Починає також формуватися мережа приватних господарств, які орієнтуються на екотуризм. Потенційні можливості для розвитку цього виду діяльності в межах НПП є, зокрема, в селах Майдан, Урич, Крушельниця, Підгородці, Корчин, Завадка, Росохач.

Розглядаючи історію формування природоохоронного об'єкта у хронологічному порядку, треба зазначити, що цьому передувала робота багатьох науковців, працівників лісового господарства, природоохоронців – практиків.

Архівні матеріали, які збереглися у відділі охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України і відображають перебіг подій щодо вичленування національного природного парку (НПП) у Бескидах, свідчать, що природоохоронну функцію у регіоні виконували спочатку два об'єкти нижчого рангу, а саме – ландшафтний заказник місцевого значення “Зелеміль”, площею 2908 га, та як заповідне урочище “Дубинське”, площею 605 га. Вони й стали основою для подальшого розвитку заповідної справи у регіоні й виділення саме національного природного парку, цілком нової на той час для області категорії природоохоронних об'єктів, що відображало й поступальний розвиток природоохоронної справи в Україні загалом.

Унаслідок природоохоронної діяльності у 80-90-х роках у Бескидах було створено низку невеликих заказників та заповідних урочищ, загалом охоплено природоохоронним режимом понад 16 тис. га найцінніших природних комплексів. Продовжувалася й робота щодо створення великого природоохоронного об'єкта – за сприяння науковців багатьох наукових установ та вищих навчальних закладів Львова було підготовлено й обґрунтування організації національного природного парку “Українські Бескиди” площею

понад 110 тис. га, а згодом зроблено й проект відводу земель, який охоплював площу 96,8 тис. га.

Але доки ці матеріали узгоджували у численних відомствах, було прийнято новий Земельний кодекс України, розпочалася приватизація земель, що зумовило потребу повторного узгодження і меж, і площ проєктованого НПП. Останнє було виконано лише частково, до того ж не було офіційно затверджене на районному рівні, оскільки статус національного природного парку унеможлиблював приватизацію земель. Тому було запропоновано створити НПП на лісових землях ДЛГО “Львівліс”.

Незважаючи на різнобій думок і підходів до виділення НПП у Besкидах, робота з його вичленування не припинялася.

З часом всі питання щодо створення НПП у Besкидах були остаточно вирішені і 11 лютого 1999 р. на площі 35684 га під назвою “Сколівські Besкиди” його було створено з метою “...збереження, відтворення та раціонального використання природних територіальних комплексів, що мають природоохоронне, наукове, освітнє, рекреаційне та ландшафтно-естетичне значення”. До нього, повністю або частково, увійшли раніше створені заповідні об'єкти, які складають 30% його території.

На території, яка увійшла до складу НПП, є ціла низка цікавих ділянок. Зокрема, на час створення національного природного парку “Сколівські Besкиди” тут функціонували:

- заказник державного значення “Сколівський”;
- ландшафтний заказник місцевого значення “Майдан”;
- заповідні урочища місцевого значення “Сопіт”, “Росохач”, “Завадківське”, “Журавлине”;
- комплексна пам'ятка природи місцевого значення “Скелі Ямненського пісковика з руїнами середньовічної фортеці”;
- геологічні пам'ятки природи місцевого значення “Скелі і печера Довбуша”, “Скеля “Турецький камінь”, “Залишки залізного рудника минулих років”;

- гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення “Водоспад на р. Кам'янка”.

Наукове обґрунтування доцільності створення сучасного парку підготували доктори біологічних наук С. М. Стойко та Л. І. Мілкіна з Інституту екології Карпат НАН України. Першими свої підписи на карті новоутвореного НПП “Сколівські Бескиди” поставили О. І. Фурдичко, на той час генеральний директор ДЛГО “Львівліс” та М. В. Гук, тодішній начальник Державного управління екобезпеки у Львівській області.

2.2. Аналіз геологічної та геоморфологічної будови території для потреб рекреаційного природокористування

Близько 24,5 млн. років тому сучасна територія північно-східного макросхилу Українських Карпат, де розташований НПП “Сколівські Бескиди”, вийшла на денну поверхню з-під глибоководного моря, на дні якого протягом 70 млн. років крейдового періоду мезозойської ери та 40,5 млн. років палеогенового періоду кайнозойської ери накопичувалися глибоководні осадові породи – конгломерати, гравеліти, пісковики, алевроліти, аргіліти (глинисті сланці), мергелі, вапняки, які утворили так званий фліш.

Оскільки у різних частинах морського басейну спостерігалися неоднакові умови накопичення відкладів, у сучасній геологічній будові території відокремлюються декілька тектонічних зон, які характеризуються специфічним набором і просторовим чергуванням світ.

Приблизно 2/3 (північно-східна частина) території парку знаходиться в межах Скибової тектонічної зони, решта 1/3 (південно-західна частина) – у межах Кросненської (Сілезької) зони. Вони розмежовані регіональними насувами та відрізняються переважно за геологічним віком і літологією світ. Скибова зона має своєрідну будову. Тут виділяються декілька простягнутих на велику віддаль складок-лусок, перекинутих і насунутих на північний схід. Скиби являють собою системи перевернутих лінійних складок північно-західного простягання розірваних і насунутих на північний схід.

У Скибовій зоні залягають від найстарших до наймолодших відклади ілемківської, спаської, головнинської, стрийської, ямненської, вітвицької, попельської, манявської, вигодської, бистрицької і менілітової світ. Ці світи проходять вздовж карпатського простягання, тобто з північного заходу на південний схід і ритмічно багато разів чергуються на місцевості в напрямку з північного сходу на південний захід [41].

Геологічна будова Скибової зони яскраво відображається в рельєфі. Скиби, звичайно, простягаються у вигляді хребтів з більш стрімкими північно-східними схилами, де на гребеневі поверхні виходять породи стрийської світи [71].

Перехід між менілітовою і кросненською світами, якими складена Кросненська тектонічна зона, утворюють венецькі товщі. Це чергування мергелів, чорних аргілітів менілітового типу і сірих вапнистих – кросненського типу з сірими дрібнозернистими глауконітоносними пісковиками [71].

Тектоніка Кросненської зони визначається розвитком вузьких стиснутих кілевидних антиклінальних складок, розділених широкими синкліналями. Домінуючий розвиток на поверхні мають олігоцені товщі кросненської світи. Нижня частина кросненської світи має характер масивних пісковиків, що чергуються з малопотужними аргілітами, середня – більш ритмічна, із зростаючим вмістом глинистого матеріалу, верхня – складена глинистими породами [71].

Геологічна будова території відбивається на рельєфі та просторовій структурі корінного лісового покриву парку [41].

Територія парку охоплює декілька надзвичайно важливих об'єктів геологічної спадщини, що мають наукову та освітню цінність, унікальний характер та рекреаційну привабливість. Серед них - Парашка та Урицькі скелі.

НПП “Сколівські Бескиди” розташований у районі середньовисотних моноклінальних хребтів Сколівських Бескидів (область Зовнішніх Карпат) і, частково, на південному заході – в районі низькогірних ерозійно-антиклінальних хребтів Стрийсько-Сянської верховини (Вододільно-

Верховинська область). Район середньовисотних моноклінальних хребтів Сколівських Бескидів займає тут межиріччя Стрия-Опору і Опору-Сукелі.

Орографія Бескидів характеризується поздовжньо-зональними розмірами структурно-орографічних елементів, що простягаються в північно-західному напрямку. Рельєф території НПП тісно пов'язаний з тектонікою та літологічними особливостями порід.

Хребти приурочені до скиб (морфоструктур) Орівської, Сколівської, Парашки, Мальманстальської, Зелем'янки, Рожанки. Вони складені стійкими до ерозії, переважно пісковиковими відкладами стрийської світи та відповідають антиклінальним частинам скиб, а поздовжні річкові долини приурочені до синкліналей, що виповнені звичайно, м'якими, переважно аргілітовими відкладами. Таким чином, у межах Скибової зони переважають прямі форми рельєфу.

На території НПП основними вершинами є: г. Великий Верх (1117 м.), г. Кривий Верх (1072 м.), г. Перекоп (1212 м.), г. Високий Верх (1176 м.), г. Корчанка (1178 м.), г. Кремінний (1268 м.). Найвищою точкою на території парку є г. Парашка (1135 м.). Хребти побудовані асиметрично: північно-східні схили хребтів, що приурочені до твердих стійких порід – стрімкі; південно-західні схили відповідають падінню товщ і мають пологіший схил.

Найбільшого розвитку досягає скиба Парашки, якій відповідає добре виражений хребет Парашки, який є вододілом між р. Стрий на північному-сході та річками Рибник Майданський і Велика Бутивля на заході та південному заході.

На північний схід від хребта Парашки паралельно до нього простягається хребет Сколівський, який належить до однойменної скиби. Гребеневу лінію його фіксують вершини гір Кобила, Діл, Кичера, Ключ, Іваночкове.

У північно-східній частині НПП, на лівому березі р. Стрий, у районі сіл Ямельниця та Урич спостерігаються оригінальні форми вивітрювання ямненських пісковиків.

Внутрішня частина Сколівських Бескидів межує зі Стрийсько-Сянською верховиною приблизно вздовж лінії Турка-Славськ цій внутрішній частині гір

можна помітити ще два хребти. Антиклінальним складкам Шимонець і Рожанка відповідає хребет, гребенева лінія якого фіксується вершинами Шимонець, Мала Шебела, Стара Шебела, Татарівка, Чирак. Досить чітко виражений хребет Високий Верх, що простягається від вершини Магура в північно-західному напрямку до р. Стрий через вершини Смерек, Високий Верх, Мінчол Зубрицький, Мінчол Радецький, Звіринець до р. Стрий.

Решітчасте розчленування скибових структур поздовжньою і поперечною гідро сітками становить одну з найхарактерніших особливостей орографії Бескидів.

У районі Стрийсько-Сянської верховини переважає структурно-ерозійний низькогірний рельєф. Хребти простягаються з північного заходу на південний схід і приурочені до кілевидних антиклінальних складок, а поздовжні долини, що їх розділяють, відповідають широким синкліналям.

На території парку досить поширені ерозійні форми рельєфу: осипи, ритвини, балки (звори). Довжина останніх не перевищує 300-350 м., а глибина 2-4 м. Вони не мають постійних водотоків, і під час танення снігу або випадання дощів по їх днищах течуть потоки, які поглиблюють та збільшують їх.

Осипища формуються на підвищених ділянках і, як правило, приурочені до виходів пачок грубошарових пісковиків. Крупнобрилові й щебенисті розсипи пісковиків, пересуваючись вниз по схилах, утворюють потужні конуси виносу, шлейфи, кам'яні річки.

Територія має складну геоморфологічну будову і характеризується різними генетичними типами і формами рельєфу, що виникли на неоднорідній геоструктурній основі в результаті своєрідних палеогеографічних умов [71].

Геоморфологічні особливості території НПП можна наочно продемонструвати в ході формування системи екологічних стежок та туристських маршрутів. Зокрема, по хребту г. Парашки прокладено туристичний маршрут м. Сколе–с. Майдан, екологічна стежка проходить по хребту Зелем'янки.

На території НПП на поверхню виходять стійкі відклади верхньокрейдового і палеогенового флішу, представлені щільними, середньо-дрібнозернистими кварцовими чи кварцово-глауконітовими пісковиками стрийської світи, які добре виражені в передових частинах насувів та в ядрах антиклінальних складок. Ці виходи стійких пісковиків утворюють цікавіта привабливі для туристів геологічні утворення. Найвідомішими серед спеціалістів татуристів є скелі біля с. Урич. Це крупноблокові виходи ямненських пісковиків, які утворюють тут кілька відокремлених виступів: Гострий Камінь – на заході, Камінь – у центрі, Жолоб – на сході. На скелях була розташована фортеця “Тустань”, залишки якої збереглися донині. За легендами, між фортецею Тустань та Гострим Каменем існував підземний хід. У народних переказах ці місця пов’язують з іменем легендарного опришка Олекси Довбуша (від цього друга народна назва – Скелі Довбуша в Уричі). Ці місця разом зі своєю історією та архітектурою власне і приваблюють рекреантів.

Грунтовий покрив “Сколівських Бескидів” сформувався в умовах досить складної літологічної диференціації ґрунтоутворюючих порід і рельєфу, що зумовило його неоднорідність. Головними ґрунтоутворюючими породами тут є елювіально-делювіальні відклади продуктів вивітрювання карпатського флішу. Меншою мірою розвинуті алювіальні відклади.

На території Сколівських Бескидів ґрунтоутворення відбувається переважно за буроземним типом. У його процесі відбувається гірсько-лісові бурі ґрунти – камбісолі, що мають характерне забарвлення завдяки наявності водонепроникних сполук заліза, які осідають на поверхні мінеральних частинок ґрунту. Серед гірсько-лісових бурих ґрунтів переважають суглинисті різновидності. Ці ґрунти формуються на схилах різної стрімкості та експозиції під буковими, ялицевими і смерековими лісами.

В типових бурих гірсько-лісових ґрунтах немає ознак переміщення мулу. Щербенистість і кам’янистість є показником їх стадійної молодості. І хоч ґрунтоутворення в гірсько-лісовому поясі Карпат не переривалося четвертинним зледенінням, а сучасні процеси ґрунтоутворення і вивітрювання

відбуваються з надзвичайною інтенсивністю на первинні мінерали та метастабільні продукти їх вивітрювання.

Ґрунти характеризуються високим вмістом гумусу і відносно поступовим зменшенням його кількості з глибиною.

Другим типом, за яким відбувається ґрунтоутворення в Besкидах, є підзолистий. Гірсько-лісові підзолисті ґрунти – підзолувісолі формуються в умовах інтенсивного промивного режиму, що спостерігається на крупнокам'янистому елювіо-делювії не вапнистих пісковиків. У зв'язку з тим вони поширені в районі Скибової зони на пісковиках ямненської та вигодської світ.

Гірсько-лісовим підзолистим ґрунтам притаманний супіщаний і легкосуглинистий склад, як правило, дуже значна кам'яниста і навіть бриловаскелетність.

Виділяють торф'янисто-гірсько-підзолисті ґрунти, для яких характерною є наявність торф'янистого горизонту, та гірсько-підзолисті – без такого горизонту. На низьких річкових терасах типовими є дерново-глеєві ґрунти – флювісолі, трапляються також фрагменти торф'янисто-перегнійно-глеєвих, перегнійно-торф'янисто-глеєвих ґрунтів – глей солей та окремі локалітети торфовищ.

Дернові та лучні ґрунти низьких терас гірських річок трапляються на першій і другій, іноді на третій надзаплавних терасах. Материнськими породами є алювіальні та делювіальні відклади.

На відкритих ділянках після лісових сінокосів і пасовищ поширені дерново-буроземні ґрунти – ленто солі. Сформувалися вони під лучною трав'янистою рослинністю накладанням дернового процесу на буроземний, внаслідок чого на їх поверхні спостерігається наявність щільного дернового горизонту бурувато-сірого кольору.

На території парку існує унікальний локалітет торф'яно-болотних верхових ґрунтів – гістосолей в урочищі Журавлине на правобережжі р. Кам'янки [69].

2.3. Атрактивність гідрологічних об'єктів на території парку

Гідрологічна мережа “Сколівських Бескид” сформувалась в результаті тривалої і складної взаємодії кліматичних чинників і підстилаючої поверхні, а також діяльності людини. Гідрографічна сітка НПП належить до басейну Стрия. Орогеологічні особливості території та відносно вологий клімат зумовлюють перевагу невеликих річок, характер їх розміщення і значну густоту гідросітки. Для гідросітки Сколівських Бескидів, що належить до сколівського типу, характерною є решітчаста будова: основні поперечні річки (Стрий, Опір) проклали русла по лініях крупних тектонічних порушень, а їх притоки першого-другого порядків (Мала Бутівля, Кам'янка, Павлів потік) протікають, як правило, вздовж карпатського простягання, проклавши русла в гірських породах, які легко розмиваються. На південь від долини Стрия розгалуженість гідросітки поступово зменшується, долини різко звужуються. В даному районі мають місце ерозійно-тектонічні долини, серед яких можна виділити р. Опір. [178]

Ріки на території НПП “Сколівські Бескиди” мають типово гірський характер. Для них характерними: значний нахил русел, швидка течія, невироблений поздовжній профіль, незначна глибина, бурхливі повені та паводки.

Режим річок формується в умовах складного рельєфу, неоднорідних ґрунтів, рослинності та місцевих відмінностей клімату. Має місце значна мінливість в часі гідрологічних характеристик – добре виражений паводковий режим із різкими коливаннями стоку води і наносів та інтенсивності руслових процесів. Нестійкий і нетривалий льодостав на річках. Замерзають річки наприкінці грудня, початок льодоставу – на початку березня.

Живлення річок має мішаний характер (дощовими, ґрунтовими і талими водами), причому основним джерелом живлення є сніг і дощові води.

Руслові процеси в НПП зводяться переважно до глибинної ерозії – неупорядкованого чергування заглиблень і нарощувань дна. У терасованих розширеннях долин спостерігається також бічна ерозія.

Характер гідрологічної сітки території НПП визначають дві найбільші річки: р. Стрий (тече у субширотному напрямку між селами Новий Кропивник і Верхнє Синьовидне) та її права притока р. Опір (тече в субмеридіональному напрямку між селами Верхнє Синьовидне і Гребенів). Русла цих річок проходять по лініях крупних тектонічних порушень. Всі інші річки та потоки (Орява, Рибник Майданський, Бутивля, Крушельниця, Уричанка, Ямельниця, Чудилів Потік, Павлів Потік, Камянка, Сопіт, Мала і Велика Річки і т. п.) є її притоками. Орієнтація русел річок зумовлена переважно давніми тектонічними рухами та ерозійною діяльністю водотоків. [178]

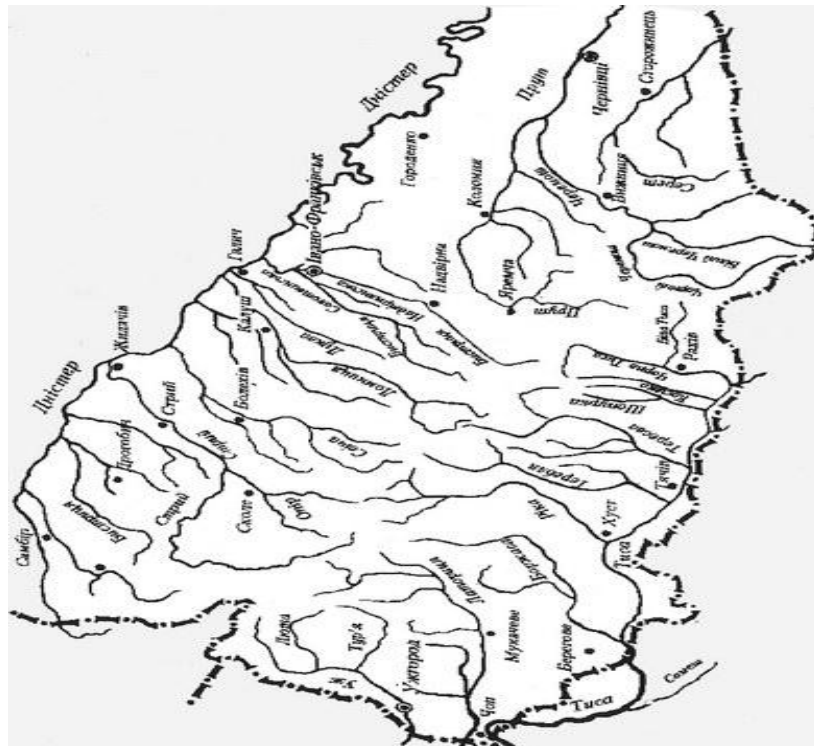

Рис. 2.1. Гідрологічна мережа Карпатського регіону України
(за Г.А. Василевським, 1973р.)

Рис. 2.2. Схема гідрологічної сітки НПП “Сколівські Бескиди”

Переважна більшість річок на території НПП є малими або середніми (по 10км., рідше 10-25 км.). Лише річки Стрий (34,5 км.) та Опір (17,5 км.) мають значно більшу довжину. Річкова мережа є густою – перевищує 1,0 – 1,3 км/км.кв., а подекуди складає до 7 км/км.кв. Найбільша густота річок та потоків у басейнах рік Рибник, Бутивля, Уричанка, Крушельниця та Опір. Похил річок НПП коливається в межах 10 – 30 м/км.

Гідрологічний режим річок в межах НПП характеризується наявністю яскраво вираженого весняного водопілля та кількох (до 8-9) паводків з підйомом рівня води на декілька метрів.

При інтенсивному таненні снігів чи при сильних дощах водність рік та потоків збільшується, зростає руйнівна сила води. Часто вона призводить до руйнування доріг, знесення мостів та підтоплення населених пунктів. Значні руйнування одного разу були завдані річкою Кам’янка – під дією води в кількох місцях була зруйнована дорога до с. Кам’янка. Значні зміни в конфігурації русел, зсуви на берегах спостерігаються часто на невеликих потоках (Чудиловому, Павловому, на Великій та Малій річках).

Всі річки на території НПП “Сколівські Бескиди” мають типово гірський характер з досить великою глибиною врізу ерозійних долин (260 – 400 м. і більше), із значним нахилом русел, незначною глибиною та швидкою течією.

Гірський характер річок проявляється і в бурхливих повенях та паводках, після яких часто змінюється форма та місце знаходження русла. Рікам властиве підмивання берегів за течією, в результаті чого поступово з часом ріка стає все більш звивистою, на ній утворюються петлі – меандри. Такими хитрими маневрами ріка протягом тривалого часу (віками) формує широку долину. В межах зони діяльності НПП добре виражені меандри утворює ріка Стрий біля сіл Довге, Підгородці і Рибник. [178]

Гірський характер річок та відповідна геологічна будова разом призвели до утворення цікавих для туристів водоспадів та перекатів на ріках та потоках НПП. Найбільш відомим на території Сколівських Бескид є водоспад на р. Кам'янка та водоспад Гуркало на р. Мала Річка біля с. Корчин. Перекати є менш відвідуваними об'єктами на території парку, але не менш привабливими. Вартими уваги вони є, зокрема, на Павловому та Чудиловому потоках.

Унікальним природним багатством на території парку є підземні води. Так, в межах НПП “Сколівські Бескиди” виявлено 27 джерел з мінеральною водою.

На території НПП часто можна побачити невеликі струмки, які витікають із землі чи прокладають собі дорогу через тріщини в скелях. Підземні води чистіші в порівнянні з поверхневими – гірські породи виконують роль природного фільтра, затримуючи тверді частинки і навіть деякі розчинені речовини. Проходячи через підземні горизонти, вода часто збагачується різноманітними мінеральними речовинами – так виникають мінеральні води. В залежності від рівня мінералізації підземні води ділять на лікувально-столові (мінералізація 2-8 г/л), лікувально-питні (мінералізація менше 13г/л) та купальні (10-140г/л).

Слід вказати, що частина лісів Підгородцівського лісництва входить до складу округу санітарного захисту курорту Східниця. Джерела мінеральних вод, розташовані в цьому селищі, уже багато років використовуються для оздоровлення відпочиваючих (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Джерело мінеральної води в кв. 16 Підгородцівського лісництва біля смт. Східниця

Архівні матеріали свідчать, що на території НПП до 1939 року існували курорти європейського значення (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Лікувальний заклад "Шматерівка" в урочищі Зелем'янка біля с. Гребенів (репродукція з поштової картки 20-х рр. ХХст.)

Поряд із мінеральними джерелами викликають цікавість джерела так званої "залізної води" – вод, збагачених окислами заліза, що надає їм червоного кольору, зокрема біля Павлового потоку та у с. Гребенів. Колись на сучасній території НПП добували залізні руди та виплавляли метал. Про це свідчить назва сучасної околиці м. Сколе – Демня (назва походить від залізоплавильної печі, яка завжди диміла). Залишки подібної печі (яка також може бути цікавим туристським об'єктом) є біля контори Майданського лісництва. На правому березі р. Опір, майже в центрі с. Гребенів, із свердловини витікає лікувальна вода хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвої мінералізації. Вода солоня (ропа), червоного кольору. До Другої світової війни тут діяв курорт. На сьогодні залишилися рештки ванни із мармурової крихти. [178] У перспективі тут можна було б відновити лікувальний заклад.

На даний час джерела мінеральної води практично не використовуються. Разом з тим значна кількість джерел на території НПП або в його околицях до цього часу детально не досліджені.

2.4. Кліматичні умови та їх сприятливість для розвитку рекреації

Українські Карпати виділяються в окрему область континентального теплого клімату. Клімат цього регіону характеризують як помірно континентальний з надлишковим і достатнім зволоженням, нестійкою весною, нежарким літом, теплою осінню та м'якою зимою. Радіаційний баланс за рік в районі НПП “Сколівські Бескиди” становить понад 160 ккал/см².

Від Передкарпатської рівнини Карпати і територія парку відмежовується ізотермою 6,5 °С, січневою температурою нижче 5 °С, липневою +18 °С.

В Карпатах переважають вітри західного напрямку. Найбільшої швидкості вони набувають в зимовий період. На гребенях хребтів їх швидкість сягає 25-40м/с.

Карпати є регіоном з достатнім і надмірним атмосферним зволоженням. Річна кількість опадів залежно від висоти над рівнем моря коливається від 800 до 1600 мм, біля 80 % їх припадає на літні місяці, максимальна кількість (до 200мм) спостерігається переважно в червні.

Характерними для кожної пори року на території НПП “Сколівські Бескиди” є такі показники:

Зима (період з середньодобовими температурами нище 0) починається у парку в третій декаді листопада і закінчується, як правило, в другій декаді березня, триває 3,5-4 місяці на висоті 850-1000 м. і до 5 місяців на високогір'ї. Сніг випадає на вершинах гір наприкінці вересня, а в долинах – у листопаді. Стійкого характеру сніговий покрив набуває в грудні на висоті 600-1000 м. Сходження снігу відбувається, як правило, в кінці квітня, а вище 1000 м – на початку травня. Висота снігового покриву в середньому становить 80см. Зимовий сезон характеризується частими відлигами. Цей фактор обмежує природне поширення смереки, на життєвість якої зимові відлиги впливають негативно. Абсолютні мінімуми температур в гірських долинах доходять до -

37 ° і навіть до -42 ° (метеостанція Славсько), що призводить до пошкодження кори дерев (морозобійні тріщини). Звичайне зниження температури спостерігається в межах 10-14 °, а на значних висотах до -20 °. Найхолодніший місяць – січень. В січні-грудні температури від -15 ° до -10 °. Тривалість дня – найменша (8 год.).

Навесні період переходу середньої добової температури через 0 ° і 15 °, на території парку триває від 80 до 120 днів. Вона починається в другій декаді березня, закінчується в третій декаді червня і характеризується різкими коливаннями температури. На верхній межі лісу приморозки спостерігаються ще в червні, а в березні-квітні теплі дощові дні часто змінюються морозними з снігом. Тривалість дня збільшується з 12 до 16 годин.

На зимові і весняні місяці припадають найбільші швидкості вітру.

Літо починається наприкінці третьої декади червня і триває до другої декади серпня. На висоті 900-1000 м немає стійкого періоду з температурою вище 15С. Зміни температур зі зростанням абсолютної висоти влітку відбуваються різкіше, ніж в решті періодів року. Максимальні літні температури становлять 30С, але інколи спостерігаються похолодання і заморозки. Добова кількість опадів в окремі роки може становити 200-300мм. Влітку спостерігається максимальна відносна вологість повітря. Тривалість дня – найдовша (понад 16 годин).

Осінь триває з другої декади серпня до третьої декади вересня - початку жовтня. Загалом цей період теплий, більш сухий, ніж літо, і на відміну від весни характеризується спокійним, плавним ходом температур. Тривалість дня зменшується до 11 годин. Перші заморозки спостерігаються в серпні-вересні, а помітний перехід до зими – в жовтні-листопаді. Глибока осінь починається з жовтня. Погода в кінці осені – хмарна з туманами і мряками. Починає падати листя з берези, бука та інших деревних порід і чагарників. [178]

Оцінюючи кліматичні ресурси території НПП загалом, слід відмітити, що вони є сприятливими для рослинності. М'який клімат, тривалий вегетаційний період і оптимальна вологість створюють сприятливі умови для зростання в Сколівських Бескидах високопродуктивних лісів з перевагою бука, ялиці та

смереки. Разом з тим, значна кількість опадів формує інтенсивний внутрішньогрунтовий стік і сприяє оглеєнню ґрунту.

Загалом, клімат сприяє розвитку рекреації майже круглорічно. Не жарке літо та тепла осінь дозволяють відвідувати цікаві місця парку впродовж тривалого періоду часу. А м'яка зима та помірний сніговий покрив забезпечує проведення локалізованого відпочинку навіть в зимовий період. Тільки не стійка весна з частими паводками завдає шкоди природному середовищу та подекуди руйнує цікаві природні об'єкти.

2.5. Лісові екосистеми як передумова розвитку рекреації в НПП

Рослинність парку типова для регіону Бескидів, де переважають корінні чисті й мішані букові та ялицеві ліси. Дуже рідко трапляються природні смерекові фітоценози, сформовані аборигенною формою смереки з гостро лускатими шишками.

На території парку трапляються й рідкісні для Карпат фітоценози: букові ліси з цибулею ведмежою та лунарією оживаючою (*Fagetum alliosum ursini*), буковий ліс щитників (*Fagetum driopteridosum filix-maris*), яворові ліси (*Aceretapseudoplatani*).

До рідкісних на території НПП належать болотні угруповання, зокрема, низько гірське глибоке сфагнове торфoviще з рідкісними для Карпат видами рослин – росичкою круглолистою (*Drosera rotundifolia*), журавлиною болотною (*Oxycoccus palustris*), угруповання очеретянки звичайної (*Digraphis arundinacea*), очерету звичайного (*Phragmites australis*), бобівника трилистого (*Menyanthes trifoliata*).

Таблиця 2.1

Розподіл території НПП “Сколівські Бескиди” за категоріями земель [178]

Категорія земель	Площа, га	Частка загальної площі
Загальна площа НПП	24702	100,0
1. Лісовіземлі, всього	23807	96,4
1.1.Вкриті лісовою рослинністю	21833	88,4
в т. ч. – лісові культури	7914	32,0
1.2.Незімкнуті лісові культури	1200	4,9
1.3.Лісові розсадники, плантації	1	-
1.4.Невкриті лісовою рослинністю	622	2,5
в т. ч. – зруби	219	0,9
– галявини	403	1,6
1.5.Лісові шляхи, просіки, протипожежні розриви	151	0,6
1. Нелісові землі, всього	895	3,6
2.1. Сільськогосподарські угіддя	520	2,1
в т.ч. – рілля	6	-
- Сіножаті	462	1,9
- Пасовища	52	0,2
2.2. Води	132	0,5
2.3. Болота	1	-
2.4. Садиби, споруди	74	0,3
2.5. Тераси	59	0,2
2.6. Інші нелісові землі	109	0,4

Переважаючими на території Сколівських Бескид є лісовкриті землі. Покрита лісом площа парку займає 21833 га, що становить 88,4% від загальної, а найбільші площі цих земель займають хвойні ліси (понад 55%). Домінуючими у їхньому складі є смерекові ліси, які поширені по всій території НПП Сколівські Бескиди та були тут засаджені штучно. Ці ценози характеризуються домінуванням смереки, і лише іноді — домішкою ялиці білої (*Abies alba*). Ялиною європейською (*Picea abies*) зайнято 7586 га (66,5 % від площі хвойних деревостанів), ялицею білою - 3661 га (32,1 %). Незначні площі знаходяться під

сосняками та модринниками штучного походження. Лісостани твердолистяних порід зростають на площі 10417 га (47,0 % від покритих лісом земель). В них переважають насадження бука (*Fagus sylvatica*) – 10183 га (97,8 % від площі насаджень твердолистяних порід). Дубняки, явірники та насадження ясена звичайного (*Fraxinus excelsior*) представлені невеликими масивами. Лісостани з участю дуба (*Quercus*) займають 0,3 %, кленів (*Acer platanoides*) – 1,3 %, граба (*Carpinus betulus*) – 0,1 % від загальної площі насаджень твердолистяних порід.

Лісостани м'яколистяних порід складають всього 1,5 % вкритих лісом земель. Серед них домінують насадження вільхи (сірої та чорної) (*Alnus incana*, *Alnus glutinosa*) – 139 га (64,0 % від площі насаджень м'яколистяних порід). Деревостани з перевагою в складі берези (*Betula*) займають 77 га (35,5 %), а з перевагою осики (*Populus tremula*) – 1 га (0,5 % від площі, зайнятої м'яколистяними породами).

Серед водної та лучної рослинності тут поширені такі види: ряска мала (*Lemna minor*), комиш (*Scirpus sylvaticus*), ситник розлогий (*Juncus effusus*), хвощ болотний (*Equisetum palustre*), польовиця тонка (*Agrostis tenuis*), м'ята польова (*Mentha arvensis*), вовконіг європейський (*Lycopus europaeus*), осот або бодак (*Cirsium rivulare*), кремена (*Petasites albus*), жовтець повзучий (*Ranunculus repens*), щучка дерниста (*Deschampsia cespitosa*), калюжниця болотна (*Caltha palustris*), суховершки (*Prunella vulgaris*), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris*), трясучка середня (*Briza media*), костриця лучна (*Festuca pratensis*) та багато інших.

Біля 46 % вкритих лісом земель знаходяться під середньовіковими насадженнями. Молодняки займають понад 17 %, пристигаючі - 14 %, стиглі і перестійні - 23 % вкритих лісом площ.

Стиглі та перестійні насадження займають 15,6 % від площі букових лісостанів, 19,4 % - ялицевих, 10,3 % - смерекових та 23,0 % від площі насаджень з перевагою в складі вільхи.

Такий розподіл лісів по вікових категоріях спричинений нерівномірною їх вирубкою у повоєнний період та посадкою на місці корінних ялицево-букових деревостанів монокультур смереки, які виявились нестійкими в даних

умовах. Із створенням НПП “Сколівські Бескиди” ситуація стабілізується і йде поступовий процес відновлення корінних фітоценозів.

За останніми даними флора парку налічує 709 видів судинних рослин. Із них до Червоної книги України занесено 20 видів: баранець звичайний (*Huperzia selago*), плаун річний (*Lycopodium annotinum*), сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*), булатка великоквіткова (*Cephalanthera damasonium*), булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia*), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis*), зозулині сльози яйцелисті (*Listera ovata*), коручка морозниковидна (*Epipactis helleborin*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*), любка зеленоквіткова (*Platanthera chlorantha*) пальчатокорінники травневий (*Dactylorhiza majalis*), фукса (*Dactylorhiza fuchsii*), м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnate*) і плямистий (*Dactylorhiza maculata*), коральковець тричінадрізаний (*Corallorhiza trifida*), зозулині черевички справжні (*Cypripedium calceolus*), підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*), білоцвіт весняний (*Leucojum vernum*), лілія лісова (*Lilium martagon*), валеріана дводомна (*Valeriana dioica*).

Рано на весні з під снігу з'являються фіолетові квіти шафрану Гейфеля (*Crocus heuffelianus*), трохи пізніше зацвітають білоцвіт весняний (*Leucojum vernum*), підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*). У травні цвітуть лучні та лісові рослини: билинець довгоногий (*Gymnadenia conopsea*), зозулинець салепів (*Orchis morio*), пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis*), скополія карніолійська (*Scopolia carniolisa*), траунштейнера куляста (*Traunsteinera globosa*), цибуля ведмежа (*Allium ursinum*), влітку – арніка гірська (*Arnica Montana*), астранція велика (*Astrantia major*), левкорхіс білуватий (*Leucorchis albida*), белладонна звичайна (*Atropa belladonna*), лілія лісова (*Lilium martagon*), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*).

Варто зауважити, що багато представників флори та фауни занесено до Червоної книги України. У флорі НПП “Сколівські Бескиди” присутні 35 видів рослин, занесених до Червоної книги України, та два види рослин Бернської Конвенції. Серед них: цибуля ведмежа, арніка гірська, астранція велика, підсніжник звичайний, пальчатокорінник травневий, лілія

лісова, зозулинець чоловічий (*Orchis mascula*), скополія карніолійська, дзвоники розлогі ялицеві (*Campanula patula*), нарцис вузьколистий (*Narcis susangustifolius Curtis*) та інші. Червонокнижних представників фауни ми згадували вище. Серед мисливських звірів на території парку трапляється 18 видів, таких як: олень, козуля, дика свиня, заєць-русак, білка, лисиця, куниця лісова.

Значний збиток біорізноманіттю парку завдають санітарні та інші рубки, а також очищення лісу від захаращеності, які, згідно з Проектом організації території парку, з 2010 по 2020 рр. заплановані навіть у заповідній зоні на площі 2376 га. У зоні регульованої рекреації заплановано рубати на площі 1452 га. При цьому щорічно в парку планується рубати на площі 246 га. На 2013 рік парк отримав ліміти на рубки лісу на площі 57,4 га.

Тваринний світ “Сколівських Бескидів” досить багатий. Тут зосереджено багато видів тварин, занесених до Червоної книги України. В лісах водяться бурий ведмідь (*Ursus arctos*), видра (*Lutra lutra*), борсук (*Meles meles*), кіт лісовий (*Felis silvestris*), козуля (*Capreolu capreolus*), олень благородний (*Cervus elaphus*), рись (*Lynx lynx*), горностаї (*Mustela ermine*) та інші види ссавців. На Сколівщину ще в 70-х роках ХХст. був інтродукований зубр (*Bison bonasus*), який добре адаптувався в даних умовах.

Із земноводних у букових лісах зрідка трапляються саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*), а у вологих екотопах - тритони альпійський (*Mesotriton alpestris*) і карпатський (*Lissotriton montandoni*), котрі також занесені до Червоної книги.

На території національного природного парку зустрічається багатовидів з ряду рукокрилих: нічниця велика (*Myotis myotis*) і водяна (*Myotis daubentonii*), вухань звичайний (*Plecotus auritus*), вечірниця дозірنا (*Nyctalus noctula*), кажан пізній (*Eptesicus serotinus*), широковух європейський (*Barbastella barbastellus*).

З рідкісних видів виявлені підковоніс малий (*Rhinolophus hipposideros*), нічниця довговуха (*Myotis bechsteini*), широковух європейський (*Barbastella barbastellus*). Часто в лісостанах зустрічаються представники ряду комахоїдних: їжак (*Erinaceus europaeus*), кріт (*Talpa europaea*), кутора мала (*Neomys*

anomalus) і бурозубки звичайна (*Sorex araneus*).

На території НПП гніздується багато видів птахів. Серед денних хижих птахів за чисельністю переважає канюк (*Buteo lagopus*). Досить часто трапляються яструби великий (*Accipiter gentilis*) і малий (*Accipiter nisus*), лунь польовий (*Circus cyaneus*), осоїд звичайний (*Pernis apivorus*), кібчик (*Falco vespertinus*), боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*). На території парку гніздуються орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*) та підорлик малий (*Aquila pomarina*), які є рідкими видами хижих птахів у Besкидах. З куроподібних на території національного природного парку селяться глухар (*Tetrao urogallus*), орябок (*Bonasa bonasia*), куріпка сіра (*Perdix perdix*), перепел (*Coturnix coturnix*). Великі птахи з ряду голінастих представлені трьома видами - сіра чапля (*Ardea cinerea*), білий (*Ciconia ciconia*) та чорний лелеки (*Ciconia nigra*). В парку трапляються сови сіра (*Strix aluco*) та довгохвоста (*Strix uralensis*), сичі хатній (*Athene noctua*) і волохатий (*Aegolius funereus*), сичик-горобець (*Glaucidium passerinum*), пугач (*Bubo bubo*). У Сколівських Besкидах виявлені всі види дятлоподібних фауни України: великий строкатий (*Dendrocopos major*), середній (*Dendrocopos medius*), малий (*Dendrocopos minor*), білоспинний (*Dendrocopos leucotos*), сірійський (*Dendrocopos syriacus*), трипалий (*Picoides tridactylus*), чорний (*Picoides arcticus*), сивий (*Picus canus*).

Горобині птахи (чорні дрозди (*Turdus merula*), зяблики (*Fringilla coelebs*), вівчарики (*Phyllos copus*), вільшанки (*Erithacus rubecula*), лісові щеврики (*Anthus trivialis*), вівсянки (*Emberiza*), жайворонки (*Alauda*), білі плиски (*Motacilla alba*) та ін.) представлені на території національного парку найширше.

У річках Сколівських Besкидів водиться близько 20 видів риb. Досить чисельними є форель струмкова (*Salmo trutta*), ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), в'юн (*Misgurnus*), підуст (*Chondrostoma nasus*), лящ (*Abramis*); зрідка трапляються вирезуб (*Rutilus frisii*), марена звичайна (*Barbus barbus*), пічкур звичайний (*Gobio gobio*), бичок-пісочник (*Neogobius pallasii*).

Для збільшення поголів'я звірів на території господарської та рекреаційної зон парку проводяться біотехнічні заходи, зокрема зимою в місцях скупчення рослинної тварин проводиться їх підгодівля.

Лісові екосистеми оберігають землю і ландшафт, приносять велику користь людині, як найбільший виробник чистого, лікувального повітря, як найліпший санітар атмосфери. Лісове повітря за активними формами кисню, очищене від шкідливих домішок, є запорукою високої працездатності людини, її довголіття. За даними спеціалістів, більше 60% кисню виробляє рослинність, і її головний компонент – ліс. Тому лісові ресурси потрібно оцінювати насамперед як джерело збереження балансу кисню і вуглекислого газу.

Тривале перебування в лісі сприяє підвищенню активності дихальних ферментів, вмісту кисню в крові людини, позитивному збільшенню біострумів мозку. Це, в свою чергу, поліпшує настрій, загальне самопочуття. Як показали дослідження гігієністів (А. А. Мінх, А. С. Лахно), позитивний вплив на організм людини лісового повітря пов'язаний з наявністю в ньому легких від'ємних іонів, найбільша концентрація яких спостерігається там, де лісові масиви займають від 35 до 60 % і більше території.

Рослинний світ охоплює сотні видів, різновидів, сортів рослин, які мають фітонцидні властивості. Перше місце у цьому ряду посідає модрина, далі ідуть ялиця, сосна, кедр, береза, осика. Для фітонцидів деревних і чагарникових порід сильніша, ніж такі медичні препарати, як пеніцилін та біологічні антисептики.

Багатоярусний лісостан з невеликим узліссям, галявиною, мальовничим озером активізує творчі здібності людини, сприяє оздоровленню і відновленню порушеної рівноваги між її організмом і навколишнім середовищем. У різних країнах медици все більшого значення надають ландшафтотерапії. Метод лікування різних захворювань на лоні природи визнаний лікарями та біологами високоефективним. Тривале перебування хворого в рекреаційних лісах під наглядом лікаря корисне при таких недугах, як серцево-судинні, порушення обміну речовин, бронхіальна астма, катар верхніх дихальних шляхів, вегетативна дистонія.

Внаслідок специфічних мікрокліматичних умов лісового середовища в організмі людини відбуваються позитивні зміни, що зумовлюють поліпшення обміну речовин, роботу серцево-судинного апарату, підвищення утилізації кисню і виділення вуглекислоти, нормалізацію артеріального тиску.

Необхідно відмітити цілющі властивості лісного мікроклімату. Ліс позитивно впливає на психіку. У ньому висока іонізація, особливо в сосняку. Листя крон очищує повітря від шкідливих механічних домішок, значно знижує шум, усуває високочастотні звуки, володіє пилезахисними властивостями. У повітрі лісу відсутні патогенні мікроби.

Як правило, перебування в лісі справляє загальнозміцнюючу дію на людський організм, у деяких випадках дає лікувальний (курортологічний) ефект, має важливе психогігієнічне значення. Загальнозміцнюючий вплив лісу кожна людина може перевірити на собі, оскільки пішохідна прогулянка в лісі помірної тривалості в більшості людей підвищує тонус, повертає сили і бадьорість, дає велике емоційне й фізичне задоволення.

Фізіологи й курортологи встановили, що в результаті тривалого перебування людей у лісі відбуваються істотні позитивні зміни у функції систем кровообігу, дихання, теплорегуляції. Зокрема, спостерігались такі явища - зменшення частоти пульсу й дихальних скорочень, нормалізація рівня кров'яного тиску, збільшення глибини дихання, зниження інтенсивності збуджувальних процесів у корі головного мозку й т.п. У людей після перебування в лісі спостерігається глибокий сон, кращий апетит, підвищена фізична й розумова працездатність.

2.6. Соціо-функціональна класифікація рекреаційних ландшафтів

Національний природний парк “Сколівські Бескиди” розташований в однойменному природному районі Українських Карпат. У межах парку чітко відокремлюються дві макроструктури скибового виду: Сколівський ландшафт – у середньогірно-бескидській групі та Східницько - Орівський – у низькогірно-бескидській.

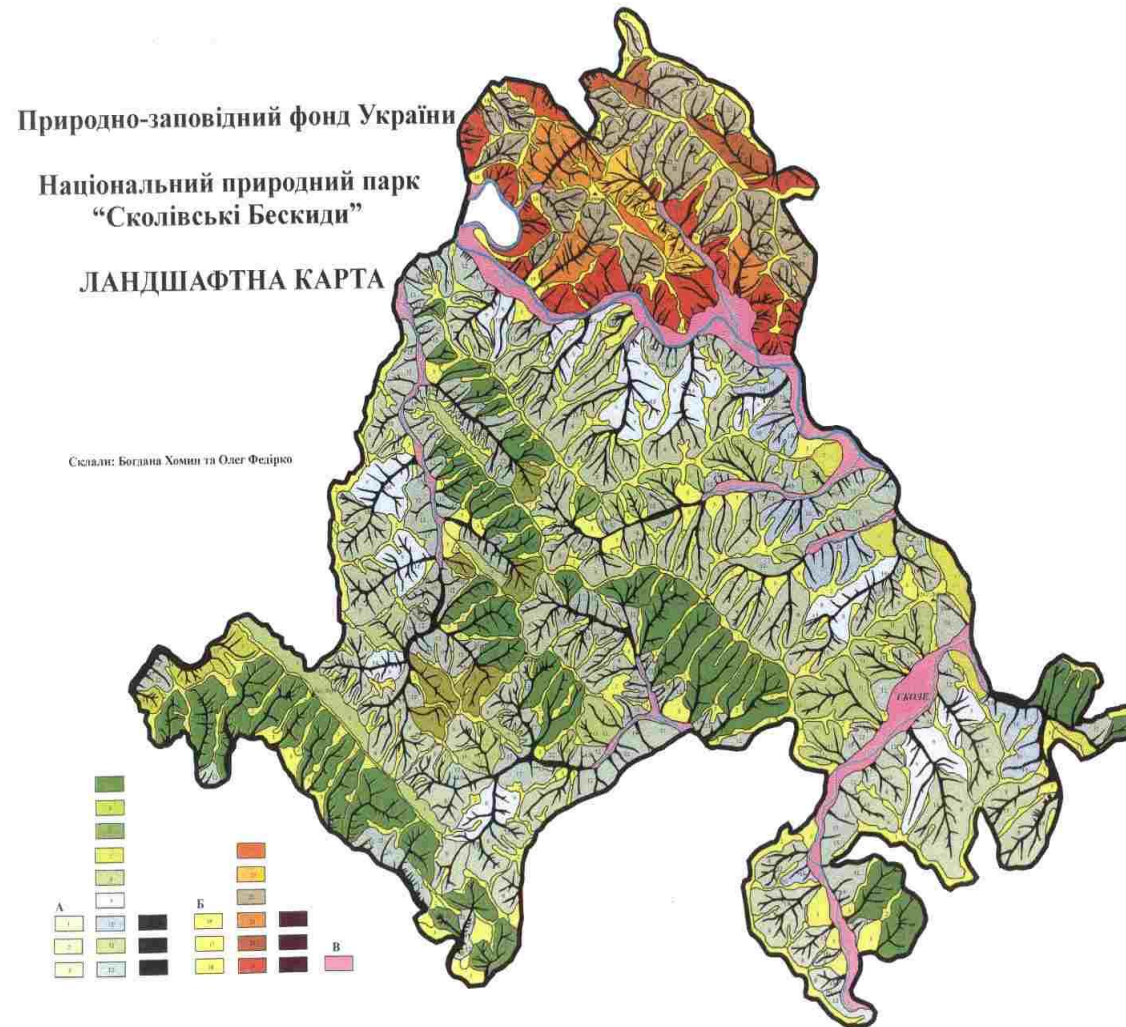

Рис. 2.5. Ландшафтна карта НПП “Сколівські Бескиди”
 (Б. Хомин, О. Федірко)

Легенда до ландшафтної карти НПП “Сколівські Бескиди”

А – висотна місцевість стрімкосхилогоерозійно-денудаційного лісного середньогір'я.

Складні урочища:

- 1 – вузькі асиметричні пригребеневі поверхні основних хребтів поздовжнього (узгодженого) простягання, зайняті післялісовими луками та пустищами з фрагментами свіжих смерекових суборів на темно-бурих гірсько-лісових малопотужних сильноскелетних ґрунтах;
- 2 – широкі поперечні відгалуження основних хребтів, зайняті смереково-ялицевими субучинами та післялісовими луками на бурих гірсько-лісових середньопотужних середньоскелетних поверхнево оглеєних ґрунтах;
- 3 – низькі розширені вододільні відгалуження (відноги), зайняті післялісовими луками та чагарниками, частково – похідними смерековими монокультурами на бурих гірськолісових глибоких середньоскелетних оглеєних ґрунтах;
- 4 – дуже стрімкі, місцями обривисті, обвально-осипні розчленовані схили північно-східної експозиції (берда), закріплені монодомінантними корінними смеречинами лісами на темно-бурих гірсько-лісових слабосформованих сильноскелетних ґрунтах;
- 5 – стрімкі, сильнорозчленовані водозбірні лійки північних експозицій з смерековими ялинниками на темно-бурих гірсько-лісових малопотужних сильноскелетних ґрунтах;
- 6 – стрімкосхилі сильнорозчленовані неглибокі водозбірні лійки південних експозицій з яворовими бучинами на світло-бурих гірськолісових глибоких слабоскелетних ґрунтах;
- 7 – дуже стрімкі випуклі нерозчленовані схили північних експозицій, зайняті ялицевими бучинами з залишками корінних дібров на світло-бурих гірсько-лісових сильноскелетних ґрунтах;
- 8 – стрімкосхилі сильнорозчленовані глибокі водозбірні лійки північних експозицій, зайняті корінними монодомінантними буковими смеречинами на темно-бурих гірсько-лісових середньоскелетних ґрунтах;
- 9 – нижні частини виліжених сильнорозчленованих водозбірних схилів, зайняті післялісовими луками та ялицевими бучинами на світло-бурих гірськолісових потужних середньоскелетних ґрунтах;
- 10 – нижні частини розчленованих водозбірних схилів північних експозицій, зайняті після лісовими луками та смерековими монокультурами на бурих гірсько-лісових середньоскелетних ґрунтах;
- 11 – стрімкі розчленовані водозбірні схили південних експозицій з буковими ялинниками та смерековими монокультурами на світло-бурих гірськолісових середньоскелетних ґрунтах;
- 12 – увігнуті сильнорозчленовані схили північних експозицій, що стрімко обриваються до основних річкових долин, слабозакріплені монокультурними смерековими лісонасадженнями на бурих гірсько-лісових слабосформованих сильноскелетних ґрунтах;
- 13 – дендровидні розгалуження стрімкопадаючих V-подібних долин гірських потоків (зворів) у верхніх частинах водозбірних лійок, слабозакріплені буково-ялицевими смеречинами на бурих гірськолісових несформованих (підвісних) сильнокам'янистих ґрунтах;
- 14 – днища долин основних потоків з фрагментами терас та прируслових відмілин порослі сіривільшняками на торфянисто-болотних намивних ґрунтах;
- 15 – переважно короткі антропогенно спровоковані ерозійні форми, що обриваються в долинах основних потоків, слабозакріплені кущовою рослинністю на бурих гірськолісових несформованих (підвісних) ґрунтах.

Б – висотна місцевість стрімкосхилогоерозійно-денудаційного лісного низькогір'я.

- 16 – вузькі асиметричні пригребеневі поверхні основних поздовжніх хребтів та їхні вузлові масивні розгалуження, зайняті післялісовими луками на бурих гірськолісових деградованих ґрунтах;
- 17 – поперечні спадисті вододільні розгалуження основних хребтів, зайняті післялісовими луками та залишками ялицевих бучин на світло-бурих гірськолісових потужних середньоскелетних поверхнево оглеєних ґрунтах;
- 18 – низькі розширені вододільні відгалуження (відноги), зайняті післялісовими луками та чагарниками на бурих гірськолісових деградованих ґрунтах;
- 19 – стрімкі нерозчленовані рівні схили північно-східної експозиції, зайняті післялісовими луками, чагарниками та залишками бучин на світло-бурих гірськолісових малопотужних сильноскелетних ґрунтах;
- 20 – стрімкосхилі глибоковрізані сильнорозчленовані водозбірні лійки північних експозицій з ялицевими смеречинами лісами на темно-бурих гірськолісових малопотужних сильноскелетних ґрунтах;
- 21 – стрімкосхилі сильнорозчленовані неглибокі водозбірні лійки південних експозицій з ялицевими-бучинами лісами на світло-бурих гірсько-лісових середньоскелетних ґрунтах;
- 22 – стрімкі сильнорозчленовані водозбірні схили південних експозицій, зайняті смереково-ялицевими-бучинами на світло-бурих гірськолісових сильноскелетних ґрунтах;
- 23 – стрімкі, увігнуті сильнорозчленовані схили, підрізані в підніжжі основних водотоків слабозакріплені чагарниками та залишками бучин на світло-бурих гірськолісових сильноскелетних ґрунтах;
- 24 – спадисті випуклі слабозчленовані схили південних експозицій, зайняті після лісовими луками та чагарниками на світло-бурих гірськолісових деградованих ґрунтах;
- 25 – розгалужені верхів'я V-подібних потоків у водозбірних лійках, слабозакріплені смереково-ялицевими-бучинами на бурих гірськолісових підвісних ґрунтах;
- 26 – заболочені днища долин основних гірських потоків з заплавно-терасовими фрагментами, зайняті переважно сіривільшняками на торфянисто-болотних намивних ґрунтах;
- 27 – короткі розгалужені яри, закладені у підніжжях схилів, слабозакріплені чагарниковою рослинністю на підвісних ґрунтах;

В – висотна місцевість терасованих днищ міжгірських долин.

Висотна місцевість стрімкосхилого ерозійно-денудаційного лісистого середньогір'я домінує у Сколівському ландшафті парку як за площею (80,6 %) так і за висотним положенням. Вона займає гірський ярус у діапазоні абсолютних висот 500 – 1268 м. (гора Парашка). За кліматичним районуванням М. Андріанова відповідає прохолодній та помірно-холодній термічним зонам Карпат з річною сумою активних температур від 1500 до 900°. Річна кількість опадів коливається від 1000 до 1200 мм, гідротермічний коефіцієнт – 3-4. У тектонічному відношенні місцевість формується у зоні поширення внутрішніх скиб – Сколівської, Парашки, Зелем'янки та Рожанки. Скибова структура типово виражена в орографії: паралельність основних гірських хребтів, їхнє поздовжнє (східнокарпатське) простягання та асиметричний поперечний профіль. Північно-східні схили зазвичай короткі та стрімкі, південно-західні довгі та виположені. Основні хребти: Парашки з одноіменною вершиною – найвищою у парку (1268м) та іншими (Темний Верх, 1227м; Оброслий Верх, 1177м), Великий Верх (1177м), Середній (Віднога, 1132м; Кривий Верх, 1072м), Перекоп (1212м), Стара Шебела (1216м), Високий Верх (1176м) та ін. Схили густорозчленовані ерозійною сіткою. Основні допливи Стрия та Опору – Рибник, Сопіт, Крушельниця, Бутівля, Зелем'янка, Кам'янка – формують свої долини вздовж ліній тектонічних розломів. Геологічний фундамент місцевості складений крейдово-палеогеновим флішом. Для кращого розуміння ландшафтоформуючого ефекту його зручно розглядати у трьох основних розділах. Верхня крейда – сильно вапнистий середньоритмічний фліш (чергування сірих аргілітів, алевролітів, мергелів, вапняків, пісковиків) стрийської свити. Нижній палеоген – слабовапнистий тонкоритмічний фліш (чергування чорних аргілітів, сіро-зелених алевролітів, мергелів, пісковиків) менілітової та бистрицької свит. Верхній палеоген – безвапнистий груборитмічний фліш (переважання кварцових пісковиків з незначним вмістом аргілітів та мергелів) ямненської, вигодської і манявської свит. Фізико-хімічні властивості геологічного субстрату, висотне положення з відповідними гідрокліматичними показниками сприяли у минулому формуванню переважно букових лісів - чистих та смереково-ялицевих і ялицево-смерекових – до 60%.

Співдомінуюча лісова формація – ялицеві ліси (букові та смереково- букові) – до 30%. Обмежену площу займали смерекові ліси (чисті та ялицево- букові і буково-ялицеві) – до 10%. Сучасний лісовий покрив місцевості в силу пізньоголоценових природних змін (сукцесій) та наступного антропогенного впливу відзначається різким зростанням участі смереки (до 4 разів) і скороченням площ ялицевих (наполовину) і букових (на третину) лісів. Інші лісоутворюючі породи (дуб, граб, явір, береза, осика, вільха, сосна, модрина) відіграють роль домішок. Необхідно відзначити надзвичайно високу загальну лісистість місцевості – більше 95%, післялісові луки займають до 5% площі переважно на гребневих поверхневих гірських хребтів та виположених ділянках крутосхилів. Під лісовим покривом формуються світло-бурі та бурі гірсько-лісові ґрунти, які характеризуються порівняно глибоким профілем, суглинковим механічним складом, високою скелетністю, нейтральною та кислою реакцією. Інші генетичні відміни ґрунтового покриву місцевості мають обмежене поширення. Більш детальна, просторово диференційована характеристика природних особливостей місцевості на рівні урочищ подається у легенді до представленої ландшафтної карти НПП “Сколівські Бескиди”.

Висотна місцевість стрімкосхилого ерозійно-денудаційного лісистого низькогір'я займає північну частину парку (14,5 % від загальної площі парку) на лівобережжі Стрия у Східницько-Орівському ландшафті. Діапазон абсолютних висот (450-900м) дозволяє віднести її до помірно-теплої кліматичної гірської зони (річна сума активних температур 2000-1500°, річна сума опадів 800-1000мм, гідро- термічний показник 2-3). Уся північно-східна частина формується у межах Берегових Бескидів (Орівська скиба) і тільки південно-західний фрагмент за долиною Уричанки належить до Сколівської скиби. Основні орографічні елементи – хребет Цюхів Діл (939м), Турків Діл (848м), Вершище (880м) – також мають східнокарпатське простягання, але менш виражене, ніж у середньогірних Бескидах. Не спостерігається тут і чіткого асиметрично - поперечного профілю хребтів. Схили розчленовані численними притоками Східниці, Ставківки, Уричанки, Перепростині, долини яких мають виражене тектонічне узгодження. Крейдово-палеогеновий фліш

характеризується типовими для усіх Бескид властивостями, що сприяло розвитку ялицево- смереково-букових лісів, у яких спостерігається значно вища участь дуба.

Висотна місцевість терасованих днищ міжгірських долин (займає 4,9 % площі парку) типово виражена у долинах Стрия та Опору і представлена I-III терасами пізньоплейстоценового та голоценового віку. Фрагменти високих терас у межах парку практично не збереглися. У нижніх і частково середніх частинах долин головних допливів Стрия (Рибник, Сопіт, Крушельниця, Річка, Східниця, Ямельниця, Уричанка) та Опору (Бутівля, Зелем'янка, Кам'янка) розвинутий заплавно-нижньотерасовий комплекс. Висотне положення місцевості (400-500м н.р.м.) визначає її належність до теплої кліматичної зони Карпат (річна сума активних температур 1900-2100°C, річна сума опадів 800-900мм, гідротермічний коефіцієнт 2-2.5). У минулому тут переважали сіривільхові лісові формації на наливних ґрунтах, фрагменти яких збереглися до сьогодні. У зв'язку з давнім освоєнням та густим заселенням переважна частина місцевості зазнала незворотніх ландшафтно-антропогенних змін і використовується під забудову, транспортну мережу, сільськогосподарські угіддя. Власне тут зосереджені основні населені пункти: Сколе, Гребенів, Кам'янка (у басейні Опору) та Східниця, Кропивник, Рибник, Майдан, Довге, Сопіт, Урич, Ямельниця, Підгородці, Крушельниця (у басейні Стрия). Висотна місцевість терасованих днищ міжгірських долин являє собою основну арену прояву щорічних паводків, які нерідко співпадають у часі з повеннями і переходять у більш грізні водно-стихійні явища – селі.

Якщо коротко охарактеризувати гірськоландшафтні висотні місцевості (Г. Міллер, 1974) то актуальними для НПП “Сколівські Бескиди” є три ландшафтно-структурні рівні (див. рисунок 2.1):

– висотна місцевість крутосхиловогоерозійно-денудаційного лісистого середньогір'ядомінує у Сколівському ландшафті парку. Вона займає гірський ярус у діапазоні абсолютних висот 500 – 1268 м (гора Парашка);

– висотна місцевість крутосхиловогоерозійно-денудаційного лісистого низькогір'язаймає північну частину парку на лівобережжі Стрия у Східницько-

Оривському ландшафті у діапазоні абсолютних висот (450 – 900 метрів над рівнем моря);

– висотна місцевість терасованих днищ міжгірських долин типово виражена у долинах Стрия та Опору (400 – 500 метрів над рівнем моря). Власне тут зосереджені основні населені пункти: Сколе, Гребенів, Кам'янка (у басейні Опору) та Східниця, Кропивник, Рибник, Майдан, Довге, Сопіт, Урич, Ямельниця, Підгородці, Крушельниця (у басейні Стрия). Ця місцевість являє собою основну арену прояву щорічних паводків, які нерідко співпадають у часі з повеннями і переходять у більш грізні водно-стихійні явища – селі.

Загалом, ландшафтна структура парку представлена трьома видами висотних місцевостей та 27 видами урочищ.

Більш детальна характеристика природних особливостей місцевості на рівні урочищ подається у легенді до представленого фрагменту ландшафтної картосхеми в межах НПП “Сколівські Бескиди”.

Розміщення закладів стаціонарного відпочинку і лікування переважно приурочене до ландшафтних місцевостей днищ головних рік з фрагментами нижніх терас і днищ долин поздовжньокарпатського простягання малого падіння, здебільшого на межі з низько та середньогірськими місцевостями. Зони короткочасного відпочинку тяжіють до контакту двох і більше місцевостей.

Висновки до другого розділу

Територія НПП “Сколівські Бескиди” займає вигідне фізико-географічне положення та характеризується надзвичайно багатим різноманіттям природних умов та ресурсів.

Особливі форми геологічних та геоморфологічних об’єктів по різному реагують на будь які зовнішні впливи, у тому числі й на рекреаційні навантаження.

Природна складова на території парку надзвичайно диференційована, що проявляється в особливостях фітоценозів (їх вразливості), типу ґрунтового покриву, потенційній різниці мікроклімату.

Клімат є невід’ємною складовою географічного середовища. Територія парку відноситься до надлишково зволоженої, оскільки кількість опадів в його межах коливається від 800 до 1600 мм., що помітно перевищує випаровування. Проте клімат на території парку є одним із вирішальних у налагодженні ефективного рекреаційного природокористування круглорічно.

Гірський рельєф на території парку визначає її головну рекреаційну цінність. Схили гірських хребтів мають переважно незначну крутість, а гребенева зона хребтів – хвилясту лінію. Отже, морфологічні риси рельєфу Сколівських Бескид свідчать про можливість організації пішохідних маршрутів та екскурсійних прогулянок для людей різної вікової категорії.

Покрита лісом площа парку займає 22149 га., що становить 89.7 % від загальної площі, а найбільші площі цих земель займають хвойні ліси (понад 55%). Домінуючими у їхньому складі є смерекові ліси, які поширені по всій території НПП “Сколівські Бескиди”. Хвойні лісові угруповання мають високі рекреаційні властивості, тому що формують своєрідний фітоклімат із значною кількістю фітонцидів, які створюють майже стерильну чистоту повітря і мають сприятливий вплив на здоров’я людини.

Із гірсько-долинних ландшафтів найвигіднішими є долини рік Стрий та Опір. В таких долино-уголовинах переважно розташовані поселення. Ці природні комплекси найбільш придатні для створення зон відпочинку з повним набором рекреаційних послуг.

Вивчення природних ресурсів парку з метою їх придатності для рекреаційних цілей дозволяє стверджувати, що їх можливості здатні задовільняти потреби не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному (наявність унікальних бальнеологічних ресурсів, геологічні об'єкти, лісові екосистеми тощо).

РОЗДІЛ 3

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”

3.1. Аналіз функціонального зонування території НПП “Сколівські Бескиди”

НПП “Сколівські Бескиди” маючи всі передумови для рекреаційного розвитку своєї території характеризується її інтенсивним рекреаційним використанням.

Використання природних рекреаційних ресурсів в НПП “Сколівські Бескиди” відбувається цілорічно. Фізико-географічні особливості території (гірський рельєф та особливості клімату) сприяють розвитку зимових видів відпочинку, гірськолижної рекреаційної діяльності. Крім того, територія НПП володіє природними рекреаційними ресурсами, які привертають увагу туристів і навесні, і влітку і восени. Можливість проведення рекреаційної діяльності в НПП “Сколівські Бескиди” цілорічно призводить до інтенсивного її використання та значного навантаження на територію протягом цілого року.

Досить плідними методами регулювання рекреаційного навантаження виступають рекреаційне районування та зонування, при яких рекреаційне освоєння регулюється у відповідності до прийнятого режиму окремих районів та зон. Для кожного району або зони приймається свій рівень рекреаційного використання, який залежить від їх рекреаційної цінності, стійкості природного комплексу та низки чинників антропогенного характеру. До останніх у першу чергу відноситься специфіка тих чи інших форм рекреаційної діяльності, характер їх вимог до природних комплексів, просторово-часові закономірності розподілу рекреантів у рекреаційних районах.

Розробка функціонального зонування НПП потребує значної кількості часу, тому більшість НПП України не мають зонування, так як їх створення відбувалось, в основному, в останнє десятиліття. Більше десяти НПП України створені в останнє десятиліття, і тільки три з них (Галицький, Ічнянський та Гомільшанські ліси) мають виконане зонування своєї території.

За результатами комплексної оцінки матеріалів лісовпорядних, геолого-геоморфологічних, флористичних, геоботанічних, зоологічних, ландшафтних, історико-культурних та інших досліджень проведених на території національного природного парку “Сколівські Бескиди” розроблено функціональне зонування його території. У межах території, що передана парку у постійне користування, площі функціональних зон мають наступний розподіл: заповідна – 21,3%; регульованої рекреації – 28,0%; стаціонарної рекреації – 1,4%; господарська – 49,3%. Якщо порівняти площі функціональних зон НПП “Сколівські Бескиди” та інших НПП України то найбільшою частка заповідної зони є в Азово-Сиваського НПП (74,8%), вона в тричі більша від частки заповідної зони НПП “Сколівські Бескиди”, а найменшою – в НПП “Святі гори” (6,5%). Найбільшою частка господарської зони є в НПП “Гомільшанські ліси” (75,5%), а це майже в двічі більше ніж в НПП “Сколівські Бескиди”, а найменшою в Ічнянському НПП (1,7%).

У перспективі на території НПП “Сколівські Бескиди” пропонується зростання частки заповідної зони за рахунок зон регульованої рекреації і частково господарської. Територія, яка входить до складу парку без вилучення у землекористувачів, віднесена до господарської зони інших землекористувачів (військовий лісгосп). У його межах пропонується виділення найбільш цінних у природному відношенні ділянок у зону спеціального призначення із заказним природоохоронним режимом. На жаль, поки що керівництво Сколівського військового лісгоспу не впроваджує таких заходів.

Заповідна зона - призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів парку; на її території забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на її природні комплекси й об'єкти [46].

Зона регульованої рекреації – призначена для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення. Сюди включені переважно найбільш відвідувані на сьогодні ділянки парку. В цю зону включені ПТК, які характеризуються високим рекреаційним потенціалом, зокрема сприятливими

кліматичними умовами, відносно розвиненою інфраструктурою, туристичною мережею.

Зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів та інших об'єктів обслуговування відвідувачів НПП “Сколівські Бескиди”. Вона знаходиться у місцях розташованих поблизу населених пунктів з досить доброю транспортною доступністю, де близько знаходяться джерела електроенергії і водопостачання та наявні можливості для реконструкції неексплуатованих або спорудження нових будівель чи водоймищ.

У межах господарської зони проводиться традиційна господарська діяльність, спрямована на виконання поставлених перед парком завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку.

У господарську зону парку включено практично всі ділянки, які мають сьогодні господарське значення. У господарську зону включено також переважно молодняки та середньовікові ліси, які для покращення їх стану (формування породного складу близького до природних лісів) потребують активних лісогосподарських заходів. У господарську зону повністю включено Сколівський військовий лісгосп.

Згідно розробленої концепції розвитку національного природного парку “Сколівські Бескиди” його потенційною екотуристичною спеціалізацією буде природничий, кваліфікований (піший), та сільський туризм. Цьому сприятимуть організація дидактичних стежок, оглядових веж, трасування краєзнавчих маршрутів, а також формування системи агроосель у прилеглих до національного природного парку населених пунктах.

У розробленому зонуванні межі між зонами проходять, в основному, по кварталних межах, які в свою чергу добре відслідковуються в природі – це дороги, водотоки, каркасні лінії рельєфу (хребти), просіки та траси (рис.3.1).

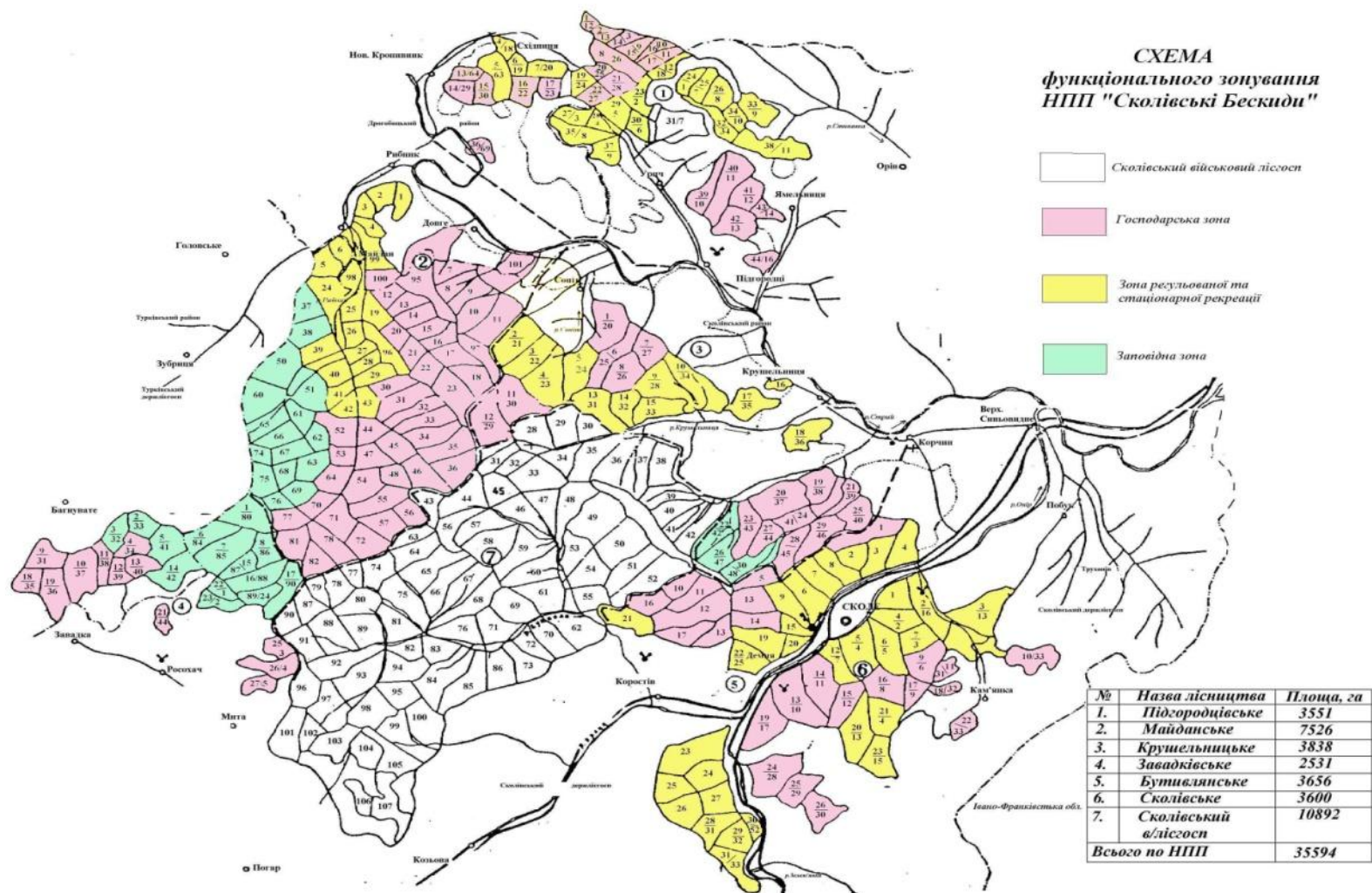

Рис. 3.1. Схема функціонального зонування НПП “Сколівські Бескиди”

(Львівська лісовпорядча експедиція, 2001р.)

Розподіл площі національного природного парку “Сколівські Бескиди” за функціональними зонами

№	Назва функціональних зон	Площа, га	Площа, %
1.	Заповідна зона	5194,0	14,7
2.	Зона регульованої рекреації	6912,0	19,3
3.	Зона стаціонарної рекреації	336,0	1,0
4.	Господарська зона	22758,0	65,0
	Разом:	35200,0	100,0

Як бачимо, 20% території НПП “Сколівські Бескиди” можна використовувати в рекреаційній діяльності, і ще на 65% площі, яку становить господарська зона, можна розвивати екотуризм.

3.2. Характеристика стаціонарної рекреації на території парку

На території НПП “Сколівські Бескиди” є близько 50 санаторіїв, баз, пансіонатів, мотелів, кемпінгів. В останні роки спостерігається тенденція до зросту попиту рекреації із високим рівнем комфорту та сервісу, які б відповідали світовим стандартам та приваблювали на відпочинок заможних людей із України, країн СНД та Європи. На території розташування НПП “Сколівські Бескиди” уже існують такі центри для відпочинку - мотель “Святослав”, мотель “Окей”, база зимових видів спорту “Тисовець”. Це тільки найвідоміші і найвідвідуваніші. Крім згаданих місць відпочинку є ще безліч туристичних баз та мотелів.

У 32 км від міста Сколе розташована спортивна база “Тисовець” - центр зимових видів спорту міжнародного значення, туристична база з найбільшою кількістю ліжкомісць на території НПП “Сколівські Бескиди”. Це туристсько-спортивна база у Львівській області — гірськолижний комплекс на висоті 1017,1 м над рівнем моря, у верхів’ї річки Тисовець (басейн Дністра) за 2 км від с. Орявчик. Прямо від житлових корпусів до гірськолижної траси протягнутий крісельний гірськолижний витяг довжиною 1,5 км. Крім того, в околицях Тисовцю є три бугельні гірськолижні витяги по 800 м кожен. Відпочинок в “Тисовці” полягає не тільки в катанні на гірських лижах

(для цього є два пункти прокату спорядження), він також включає і задоволення інших потреб рекреантів.

Мотель “Святослав” в Сколе розташований на території НПП “Сколівські Бескиди” в урочищі Святослав. Поряд з мотелем течуть річки Опір і Орява. Мотель знаходиться на відстані 108 км. від Львова. Територія мотеля “Святослав” складає 1,5 гектара, розташований на висоті 483 метра над рівнем моря. Мотель розрахований на 32 місця, та включає весь комплекс послуг, які пропонуються рекреантам.

Мотель “Окей” знаходиться у селі Коростів Сколівського району. Мотель складається з 22 повноцінних двокопійних номерів, з високим рівнем комфорту та сервісу.

Крім вище перелічених, на території НПП “Сколівські Бескиди” є і інші не менш привабливі об’єкти стаціонарної рекреації для відпочинку туристів. Так, північна частина території НПП характеризується значним розвитком стаціонарної інфраструктури в Східниці. Цей населений пункт відомий як один з найбільших бальнеологічних (лікувальних) курортів Львівської області. Значним попитом серед рекреантів на території Східниці користується мінеральна вода “Нафтуса” (8 джерел, 17 бурових скважин і більше 25 не розвіданих джерел). Тут є кілька лікувальних санаторіїв, багато оздоровчих центрів, готелів, котеджів, комплексів відпочинку, приватних садиб та вілл.

В межах НПП в с. Майдан Дрогобицького району є база відпочинку. В цьому населеному пункті закінчується туристичний маршрут “В Майдан”.

В західній частині НПП “Сколівські Бескиди” рекреаційна діяльність проводиться в значно менших масштабах, в порівнянні з іншими територіями. Відомим тут є туристичний маршрут “На Росохацькі полонини”. Він є розроблений, як для пішохідних, так і для кінних прогулянок.

Рекреаційно розвиненими є південна та східна частини території НПП “Сколівські Бескиди”. Так, в південній частині відомим є вище згадувана спортивна база “Тисовець” з значним розвитком стаціонарної інфраструктури в околицях населеного пункту. Поруч з с. Тисовець є не менш відомий гірськолижний курорт в с. Орявчик. Тут є близько десяти баз відпочинку,

готелів та приватних садиб. Кожен з них надає відповідні послуги рекреантам, та спеціалізується як на літньому так і на зимовому видах відпочинку. Зимою рекреантів сюди приваблює гірськолижний відпочинковий комплекс, який розташований в підніжжі гори Звенів, рядом з однойменною базою відпочинку, в 3 км. від бази “Тисовець”.

В південно-східній та східній частині території НПП “Сколівські Бескиди” рекреаційно-розвиненими є такі населені пункти як с. Коростів, с. Святослав, м. Сколе, с. Дубина та с. Крушельниця.

База відпочинку “Казка” в с. Коростів спеціалізується на відпочинку рекреантів тільки в “комфортний” період. Тут є основний корпус на 60 місць, 6 дерев'яних будиночків на 90 місць, а також надання інших послуг з належним рівнем комфорту.

Інтенсивно рекреаційна діяльність розвивається на території с. Святослав. Тут функціонує гірськолижний бугельний витяг, є спортивно-туристична база, готелі “Святослав” та “Карпатський Едельвейс”, база відпочинку “Трембіта”. Через декілька кілометрів в с. Гребенів є готель “Три брати”. В урочищі Святослав бере свій початок туристичний маршрут “Урочище Святослав – Павлів потік”.

Щодо рекреаційного використання околиць м. Сколе, то тут варто звернути особливу увагу на інтенсивне його проведення. В урочищі Павлів потік закінчується туристичний маршрут “Урочище Святослав – Павлів потік”, і водночас ще два такі маршрути беруть в цьому місці свій початок, а саме: “На гору Лопата” та “До водоспаду на річці Кам’янка”. Тут також функціонує туристична база. Неподалік рекреаційної зони “Колодка” є ще одна туристична база, а неподалік з іншої сторони шосе, бугельний гірськолижний витяг з трасою. Безпосередньо в місті Сколе, від туристичного довідкового бюро починається і туристичний маршрут “В село Майдан”.

В селі Дубина вздовж річки Кам’янка проходить маршрут “Долиною річки Кам’янка”. В околицях Дубини функціонують дві туристичні бази відпочинку.

На крайньому заході території НПП “Сколівські Бескиди” в с. Крушельниця є туристична база відпочинку. З села є дорога на гору “Діл” і “Парашку”.

Як бачимо, стаціонарна туристична інфраструктура на території НПП “Сколівські Бескиди” набула значних масштабів свого розвитку. На даний час існує потреба удосконалити її таким чином, щоб це сприяло ще інтенсивнішому розвитку рекреації, та приверненню ще більшої уваги рекреантів до цих територій.

Розвиток стаціонарної туристичної інфраструктури поруч з тим, що надає комфортні умови для відпочинку та ночівлі рекреантів завдає значної шкоди природному середовищу.

Тому, останнім часом важливого пріоритетного значення на території НПП “Сколівські Бескиди” набуває розвиток сільського зеленого туризму. На даний час він налічує більш ніж 100 агроосель. Загальна ліжкомістка база регіону становить близько 7000 ліжкомісць. Це тільки офіційно зареєстровані власники агроосель, крім них є ще багато господарів, які приймають рекреантів на ночівлю.

На початку листопада 2000 року в Сколівському районі було впроваджено проект “Tasis”, за яким здійснювалось навчання власників осель і було офіційно оголошено про нову схему впровадження мікрокредитної лінії для господарів, які займаються чи мають намір займатись сільським зеленим туризмом. З метою сприяння його розвитку було виділено суму мікрокредиту, яка становила від 3-ох до 5-ти тисяч євро і надавалась терміном на 3 роки. Скористались унікальною можливістю фінансової підтримки 5 власників агроосель Сколівщини, які отримали кредитування для модернізації своїх приміщень і зареєстровані як фізичні особи на спрощеній системі оподаткування, що надають готельні послуги та сплачують щомісяця єдиний податок в розмірі 20 гривень. Така діяльність дала заохочення іншим власникам садиб, що призвело до інтенсивного розвитку сільського зеленого туризму на території.

Значному поштовху в розвитку туризму в НПП “Сколівські Бескиди” сприяє те, що її територія розміщена вздовж міжнародної авто- та залізничної магістралей. Це не завдає значних труднощів рекреантам в прибутті до бажаного місця призначення.

На даному етапі розвитку рекреації планується запровадження сільського зеленого туризму в населених пунктах де відсутні гірськолижні підйомники і панує відносно спокійніше середовище.

Так, існують потенційні можливості для розвитку агротуризму в селах Майдан, Урич, Крушельниця, Підгородці, Корчин, Сопіт, Завадка, Росохач, Сухий Потік, Мита.

За результатами науково-дослідної роботи Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології, щодо аналізу впливу антропогенного навантаження на території ПЗФ НПП “Сколівські Бескиди”, для використання у рекреації пропонуються джерела мінеральних вод, оскільки вони мають величезний природний рекреаційно-курортний потенціал, а їхні мінеральні лікувальні води різноманітні за своїм хімічним складом і властивостями.

Найвідомішими джерелами є:

- джерело в урочищіПавлівпотік (слабкомінералізована вода без специфічнихкомпонентів та властивостей);
- джерело №1 і №2 в Уричі (те ж);
- свердловина в с. Підгородці (-||-);
- джерело в долині р. Кам’янки (-||-);
- джерело Альберто в м. Сколе (-||-);
- Юлінеджерело в м. Сколе (-||-);
- джерело“Ропа” в с. Гребенів (йодо-бромнаропа);
- джерело в с. Перепростень (сірководнеवासлабомінералізована);
- джерело в с. Східниця (слабкомінералізована з підвищеним вмістом органічних речовин).

Всі перелічені джерела мають лікувальні властивості, але на даному етапі розвитку використовуються не раціонально. Для їх повного рекреаційного використання варто провести їх розчистку та роботи по благоустрою.

Варто, також згадати про пам'ятки історії й культури на території НПП “Сколівські Бескиди”:

1. державний історико – культурний заповідник “Тустань” (Постанова КМУ від 5 жовтня 1994 року, № 687);
2. пам'ятки архітектури всеукраїнського значення - м.Сколе. Пантеліївська церква та дзвіниця. XVIIст.;
3. пам'ятки архітектури - с. Крушельниця. Церква святої Трійці. 1842 р. Дзвіниця. XIX ст.;
4. пам'ятки архітектури місцевого значення:
 - с. Гребенів. Будинок залізничного вокзалу. 1929 р.;
 - с. Коростів. Церква св. Параскевії. 1876 р. Дзвіниця. XIX ст.;
 - с. Крушельниця. Церква св. Миколая. 1824 р.;
 - с. Корчин. Церква та дзвіниця. 1824 р.;
 - с. Мита. Церква. 1879 р.;
 - с. Підгородці. Каплиця Пресвятої Діви Марії. 1838 р.;
 - с. Росохач. Михайлівська церква. 1882 р.;
 - с. Сопіт. Церква св. Михайла. XIX ст.;
 - с. Урич. Церква. XIX ст.;
5. пам'ятки історії та культури місцевого значення:
 - с. Корчин. Пам'ятник Б. Хмельницькому;
 - с. Корчин. Будинок з меморіальною дошкою, в якому 30 липня 1884 року виступав Ів. Франко;
 - с. Підгородці. Поле Зеленівський Потік. Могила воїнів УПА куреня “Бойки” ім. Б.Хмельницького;
 - с. Підгородці. Братська могила мирних жителів, розстріляних фашистами в липні 1941 р.;
 - м. Сколе (гора Альтана). Могила воїнів УПА;

- с. Гребенів. Могила князя Святослава;
 - м. Сколе. Братська могила воїнів, що загинули в роки другої світової війни;
 - м. Сколе. Пам'ятник Т.Шевченку;
6. землі історико-культурного призначення:
- с. Крушельниця. Вертіж. Археологічне поселення VII-III ст. до народження Христа;
 - с. Підгородці. Урочище “Гори”. Житло епохи неоліту;
 - с. Підгородці. Ямельнички. Археологічна стоянка епохи неоліту;
 - с. Підгородці. Волосяна. Археологічна стоянка епохи неоліту;
 - с. Сопіт. Копонь. Могильник племені голіградської групи фракійського гальштату VII-II ст. до народження Христа;
7. державні пам'ятки природо-заповідного фонду місцевого значення НПП “Сколівські Бескиди”:
- комплексні - с. Ямельниця. Гора Сокіловець. Комплекс Ямненських скель – пісковиків;
 - ботанічні - с. Коростів, с. Козьова. Тис ягідний віком понад 100 років; м. Сколе, вул. Д.Галицького, 46. Віковий дуб; м. Сколе, вул. Лісна. Платан клиноподібний; м. Сколе, вул.Стрийська. Група вікових дубів; м. Сколе, Д.Галицького. Глід червонолистий;
 - гідрологічні - с. Корчин. Водоспад “Туркало”; с. Кам'янка. Водоспад на р. Кам'янка;
 - геологічні - с. Корчин. Скеля “Турецький камінь”; с. Підгородці. Зеленівський Потік. Скеля і Печера Довбуша.
8. державні парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва - м. Сколе. Демня. Парк школи-інтернату.

Ці пам'ятки історії й культури також значно привертають увагу рекреантів до території НПП “Сколівські Бескиди”.

3.3. Економічні механізми регулювання рекреаційного природокористування

Адміністрацією НПП “Сколівські Бескиди” рекреантам надаються послуги для забезпечення і відновлення здоров'я, задоволення культурних, інтелектуальних потреб, підтримання духовного і фізичного розвитку особи, нормальної життєдіяльності споживача, що мають споживчу вартість і виступають товаром. Розмір плати за той чи інший вид послуги від одиниці характеристики є чітко встановленим і можуть змінюватися (при умові інфляції) у зв'язку із зростанням або зниженням загального рівня цін на товари і послуги.

Таблиця 3.2

Вартість рекреаційних послуг в НПП “Сколівські Бескиди” [178]

Види послуг	Одиниці характеристики	Розмір плати, грн.
Вхід на територію рекреаційної зони	1 особа	6,00*
	діти до 14 років	4,00*
В'їзд на територію рекреаційної зони:		
Мотоцикл	1 одиниця	6,00*
Легковий автомобіль	1 одиниця	9,00*
Мікроавтобус	1 одиниця	22,00*
Автобус	1 одиниця	28,00*
Короткостроковий відпочинок	1 особа	6,00*
	діти до 14 років	4,00*
Розбиття наметів	1 намет	6,00*
Прогулянка (подорож на конях) – за 1 км / чол., верхова їзда	1 особа	22,00*
	діти до 14 років	11,00*
На санях	1 особа	22,00*
	діти до 14 років	11,00*
Реалізація предметів декоративно-прикладного мистецтва	Сувенір	15,00*
	Футболка з логотипом	58,00*

Як бачимо з таблиці 3.2 кожний вид послуг, який надається відпочиваючим, має свій розмір плати. Вхід на територію рекреаційної зони для дорослих звичайно ж є дорожчим, ніж для дітей. В'їзд певного виду транспорту також має диференційовану плату в залежності від потужності двигуна, об'ємів вихлопних газів та пасажиромісткості.

Таблиця 3.3

Вартість розміщення і проживання туристів, відпочиваючих [178]

Види послуг	Одиниця вимірювання	Розмір плати, грн.
Сколівське лісництво(номер з умовами)	1 особа	170,00*
Сколівське лісництво(номер без умов)	1 особа	83,00*
Сколівське лісництво:		
• альтанка накрита	1 день	100,00*
• мангал накритий з дровами	1 день	60,00*
• садовий стіл з лавами	1 день	120,00*
Підгородцівське лісництво	1 особа	44,00*
Майданське лісництво	1 особа	44,00*
Завадківське лісництво	1 особа	33,00*

Таблиця 3.4

Вартість екскурсії маркованими маршрутами та екологічними стежками

Види екскурсійних послуг	Вартість , грн./ос.	
	діти до 14р.	Дорослі
Екскурсії до еколого-просвітницьких центрів:		
Бутивлянське лісництво	6,00*	11,00*
Майданське лісництво	6,00*	11,00*
Підгородцівське лісництво	6,00*	11,00*
Екскурсії (тривалість 2-4 год.):		
“На водоспад” (ур. Павлів потік – ур. Чудилів потік – Водоспад на р. Кам`янка)	6,00*	11,00*
“Бучина”	6,00*	11,00*
“Квартал 13 - озеро”	6,00*	11,00*
“Долиною р.Кам`янка”	6,00*	11,00*
“Велика річка -місцями боєвої слави (бункер) - Мала річка”	6,00*	11,00*
“м.Сколе - водоспад Гуркало”	6,00*	11,00*
Екскурсії (тривалість 9-11 год.):		
“м.Сколе – г.Парашка”	11,00*	22,00*
“с. Коростів – г. Парашка”	11,00*	22,00*
“с.Росохач – Росохацькі полонини - БЗВС “Тисовець”	11,00*	22,00*
“с.Майдан - г.Парашка”	11,00*	22,00*
“На г. Лопата”	11,00*	22,00*

* - вартість вказаних платних послуг може змінюватися (при умові інфляції) у зв'язку із зростанням або зниженням загального рівня цін на товари і послуги.

Вартість надання тих чи інших послуг є загальноприйнятою по всій території НПП (табл. 3.3). Спеціально для цього встановили контрольно-пропускні пункти (рис. 3.2, 3.3) для обліку відвідувачів [178].

Рис 3.2. КПП на в'їзді до водоспаду Кам'янки.

Рис. 3.3. КПП в Тустань

Найбільшу частку становлять відвідувачі вікової категорії 16-30 років. В майбутньому можливе збільшення частки рекреантів віком більше 30 років.

Збираючи кошти дирекція НПП за “комфортний” період (період з середньодобовою температурою, яка перевищує 5 °С) отримує такі їх суми (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Сума коштів зібраних за сезон в 2009 році [178]

Назва рекреаційної дільниці	Сума зборів за надані послуги, грн.		Порівняння 2008-2009 рр., +грн.
	Річні показники 2009 р.	Річні показники, 2008 р.	
“Водоспад на р.Кам’янка”	60486	44814	+15672
“Тустань”	54372	47613	+6759
Крушельницьке лісництво	645	0	+645
Майданське лісництво	3034	1469	+1565
Підгородцівське лісництво	10175	6784	+3391
Сколівське лісництво	5952	3366	+2586
РАЗОМ	130244	104046	26198

Так як надходження коштів залежить від кількості рекреантів, то варто сказати, що наймасовіше рекреантами відвідується водоспад на р.Кам’янка. За рахунок його відвідування в 2009 р. б’юджет збільшився більше ніж на 60 тис. грн., що більше ніж на 15 тис. у порівнянні з попереднім роком (табл. 3.5).

Скелі вУричі займають друге місце, після водоспаду на р. Кам’янці, за кількістю відвідувачів і сумою коштів зібраних за сезон. В 2009 р. в б’юджет надійшло понад 54 тис. грн., а у 2008 р. – понад 47 тис. грн. (табл. 3.5).

Сума коштів отриманих за надання платних послуг рекреаційними зонами НПП “СколівськіБескиди” за 2015 рік становила майже 330 тис. грн. Як бачимо це майже втричі більше в порівнянні з 2009 роком, хоча ціни при цьому майже не змінювались. В порівнянні з 2009 роком втричі збільшилась вартість проживання в Сколівському лісництві та вдвічі збільшилась тільки вартість в’їзду мікроавтобуса на територію рекреаційної зони, а всі інші послуги змінились в ціні на декілька гривень. Тобто, рівень інфляції мав місце в збільшенні прибутку парку, але значну роль відіграло також збільшення кількості відвідувачів парку.

За зібрані кошти в рекреаційних зонах проводилась робота по благоустрою, надавалась можливість розташування палаток, обладнана стоянка для автотранспорту, влаштовані малі архітектурні форми, місця для розведення вогнищ та ін.

З липня 2009 року на території НПП “Сколівські Бескиди” почав діяти туристичний притулок, який знаходиться по дорозі в рекреаційну зону “Водоспад на р. Кам’янка” і призначений для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення.

Суть такого притулку у тому, що сім’я, чи невелика компанія до 10 осіб, може приїхати і відпочити у лісі, причому не завдавши природі ніяких прикросців. На облаштованій території, є спеціальний заїзд для машини, є мангали з підготовленими дровами, є територія, де можна сісти і поїсти, чи поставити намет. За таке місце компанія за добу сплачує 50 грн.

Рис. 3.4 Туристичний притулок в районі водоспаду Кам’янка

Загальна місткість людей, які одночасно можуть перебувати у туристичному притулку – біля 100 осіб.

Туристичний притулок включає 10 місць відпочинку, з них 6 під відкритим небом, а 4 - накриті. Кожне місце відпочинку включає стіл з лавками, місце для розбиття палатки, мангал та стоянку для автомобіля. Тут беруть початок дві еколого-пізнавальні стежки, які ознайомлять відпочиваючих з типовою рослинністю парку, характерними природними ландшафтами.

На території парку діють наступні рекреаційні зони:

- зона короткотермінового відпочинку “Павлів потік” (Сколівське лісництво), площею 1,5 га. у тому числі вкрита лісом - 0,3 га.; рекреаційна місткість - 680 ос., благоустрій - стоянка для автомобілів 1 шт., місця для розбивки наметів 5 шт., місця для розведення вогнищ 6 шт.

- зона короткотермінового відпочинку “Водоспад на річці Кам’янка” (Сколівське лісництво), площею 4,3 га, у тому числі вкрита лісом - 2,3 га.; рекреаційна місткість - 2900 ос., благоустрій - дитячий майданчик 1 шт., стоянка для автомобілів 1 шт., місця для розбивки наметів 15 шт., місця для розведення вогнищ 10 шт.

- зона короткотермінового відпочинку “Колодка” (Бутивлянське лісництво), площею 1,1га, рекреаційна місткість - 300 ос., благоустрій - стоянка для автомобілів 1 шт., місця для розведення вогнищ 3 шт.

- зона короткотермінового відпочинку “Тустань” (Підгородцівське лісництво), площею 1,3 га., рекреаційна місткість - 590 ос., благоустрій - стоянка для автомобілів 1 шт., місця для розбивки наметів 2 шт., місця для розведення вогнищ 3 шт.

- зона короткотермінового відпочинку “Майдан” (Майданське лісництво), площею 6,3 га. у тому числі вкрита лісом -1,1 га.; рекреаційна місткість - 570 чол., благоустрій зони - місця для розбивки наметів 10 шт., місця для розведення вогнищ 8 шт., мисливські будиночки - 3 шт.

- зона короткотермінового відпочинку “Явори” (Підгородцівське лісництво), рекреаційна місткість території - 200 чол., благоустрій зони - місця для розбивки наметів 5 шт., місця для розведення вогнищ 8 шт., дві альтанки, літній піднавіс, стіл і садові лавки [178].

У всіх рекреаційних зонах проводиться робота по благоустрою, надається можливість розташування палаток, обладнана стоянка для автотранспорту, влаштовані малі архітектурні форми, місця для розведення вогнищ та ін.

На території НПП “Сколівські Бескиди” є такі еколого-пізнавальні маршрути:

- “м. Сколе- водоспад Гуркало” (14 км.);

- “Долиною р. Кам’янка”, протяжність якого 3,5 км. Основними пунктами на маршруті є с. Дубина, джерело мінеральної води, водоспад на р. Кам’янка та озеро Журавлине (Мертве);
- “На водоспад” (ур. Павлів потік - ур. Чудилів потік- водоспад на р. Кам’янка). Довжина цього маршруту становить 4.5 км.;
- “На гору Лопата” (9 км.), основними пунктами на маршруті є залізнична станція Сколе, Павлів потік та гора Лопата;
- “м. Сколе - г. Парашка - с. Майдан” - його довжина становить 28 км. Основні пункти на маршруті залізнична станція Сколе, гора Парашка, гора Княжий Верх, хребет Середній та село Майдан (додаток Г).

На даний час на території НПП “Сколівські Бескиди” існують такі автомаршрути: “На Урич” та “Явори - с. Урич”.

На території НПП “Сколівські Бескиди” є кілька проєктованих автомаршрутів таких, як:

- “м. Сколе – “Могила Касира” – с. Гребенів – ур. Джершин” (12,5 км);
- “м. Сколе - с. Підгородці - с. Східниця - с. Довге – “Водоспад на р. Кам’янка” (64 км);
- “м. Сколе - с. Коростів - с. Козьова– “Верецький перевал” (50 км);
- “м. Сколе – Святослав - БЗВС “Тисовець” (30 км);
- “м. Сколе – “Водоспад на р. Кам’янка” - с. Урич” (31 км).

Є на території НПП “Сколівські Бескиди” і веломаршрути. А саме: “м. Сколе - с. Підгородці - с. Східниця - с. Довге– “Водоспад на р. Кам’янка” (64км.) та “м. Сколе – Святослав - БЗВС “Тисовець” (30 км) [178].

Досить популярним на території НПП “Сколівські Бескиди” є кінний маршрут на Росохацькі полонини (15 км). Основними пунктами на маршруті є: с. Росохаць, Михайлівська церква (1882 р.) та Росохацькі полонини.

Останнім часом все більшої популярності набувають історико-пізнавальні маршрути, зокрема:

- “НижнєСиньовидне – Труханів – гора Ключ – Сколе” (20 км.);

- “ВерхнєСиньовидне – Корчин – водоспадГуркало – гора Парашка – Сколе”.

Є також велисопедний маршрут, який проходить за межі НПП, але користується не меншою популярністю, це “Сколе – Ключ – скелі Довбуша – Болехів – Стрий” (62 км.).

Різноманітність еколого-пізнавальних маршрутів територією НПП приваблює рекреантів різного віку та різного роду зайнятості.

3.4. Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди”

Рекреаційне навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” проявляється по різному і не на всіх територіях. Крім того рекреаційне використання ресурсів здійснюється нерівномірно протягом року. Так, відмінним рекреаційне навантаження є між територіями, на яких розвинений гірськолижний туризм, тут використання території здійснюється протягом цілого року, і територіями, які спеціалізуються, в основному, на літніх видах відпочинку.

Причиною різного рекреаційного навантаження є і те, що адміністрацією НПП рекламується обмежена кількість територій та цікавих природних об’єктів, які є придатними та належним чином облаштованими для відпочину рекреантів. Крім того, відвідуються легкодоступні місця. Чим складніший маршрут тим менше проходить по ньому відпочиваючих, і відповідно тим менше рекреаційне навантаження на цій території. Так, наприклад, гора Парашка відвідується рекреантами набагато частіше ніж гора Лопата чи гора Ключ.

Найбільше рекреаційне навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” спостерігається в так званий “комфортний” період (період з середньодобовою температурою, яка перевищує 5 °С), тобто з травня по вересень. В інші місяці року навантаження на більшості території зменшується, за винятком центрів гірськолижного туризму. Відбувається своєрідний

перерозподіл навантаження на гірськолижні курорти. На території НПП такими місцями є Тисовець, Святослав та частково околиця міста Сколе.

Зимові види відпочинку супроводжуються значною розбудовою готельно-відпочинкової інфраструктури. Це завдає системної шкоди довкіллю: відбувається забір землі і води; вирубка лісу для забудови, прокладання лижних трас і доріг; засмічення території; забруднення повітря автотранспортом; забруднення поверхневих вод стоками від готельних об'єктів; нищення ґрунтів і рослинності.

Надмірне навантаження на туристичні стежки, зелені зони біля відвідуваних місць, засміченість призводить до деградації та ерозії ґрунтів, збіднення рослинності.

Активна розбудова на території НПП “Сколівські Бескиди” об'єктів малоформатної нічліжної бази -агроосель, котеджів, міні-пансіонатів - також завдає шкоди середовищу, оскільки концентрується переважно біля атракційних природних об'єктів - долин гірських потоків, водоспадів, підніжжя відвідуваних вершин.

З метою виявлення ступенів рекреаційного навантаження на найбільш відвідувані рекреаційні ділянки ми провели польові дослідження та спостереження за змінами стану природних комплексів. Вони охоплюють головним чином бездорожню рекреацію, тому при діагностиці стану природних комплексів слід орієнтуватися на стадії витоптування (за методикою А. І.Тарасова) [136].

На початку індивідуального дослідження було обрано об'єкти, які найбільше відвідують туристи. На території НПП “Сколівські Бескиди” такими об'єктами є гора Парашка, Урицькі скелі, водоспад на річці Кам'янці, озеро Журавлине та заплава р. Кам'янки. Всі ці об'єкти є відносно легкодоступними та добре розрекламованими.

На цих територіях було обрано по дві точки, але одна була такою, яка зазнає значного рекреаційного впливу, а інша – малопорушеною, модельною.

Для порівняння екологічного стану обраних ділянок дослідження проводились за такими показниками як загальна задернованість (%), стан

лісової підстилки, наявність і характеристика стежкової мережі, площа витоптаних ділянок (%) (табл. 3.7). Також зверталась увага на засміченість території, наявність згарищ від вогнищ та на інші зміни стану досліджуваної ділянки (додаток Д).

Під час польових екологічних досліджень було проведено геоботанічний опис обраних ділянок із заповненням відповідних бланків екологічних досліджень, оскільки рослинний покрив найшвидше реагує на антропогенний вплив.

Так, наприклад, гора Парашка є найпопулярнішою вершиною в НПП “Сколівських Бескидах” (її висота становить 1268 м.) серед туристів – звідси можна побачити мальовничі краєвиди, які вражають своєю красою.

Рис. 3.5. Хребет Парашки

Нагромадження пісковикових скель в Уричі – це природний об’єкт, що має наукову, естетичну та історико-культурну цінність. Поряд з цим Тустань є одним з найвідвідуваніших центрів на території НПП “Сколівські Бескиди”.

Рис. 3.6. Урицькі скелі

Не менш привабливим місцем для туристів є і водоспад на р. Кам'янка, його висота становить 6м. В руслі ріки помітні величезні брили пісковика, а на лівобережжі височіють дикі прямовисні скелі.

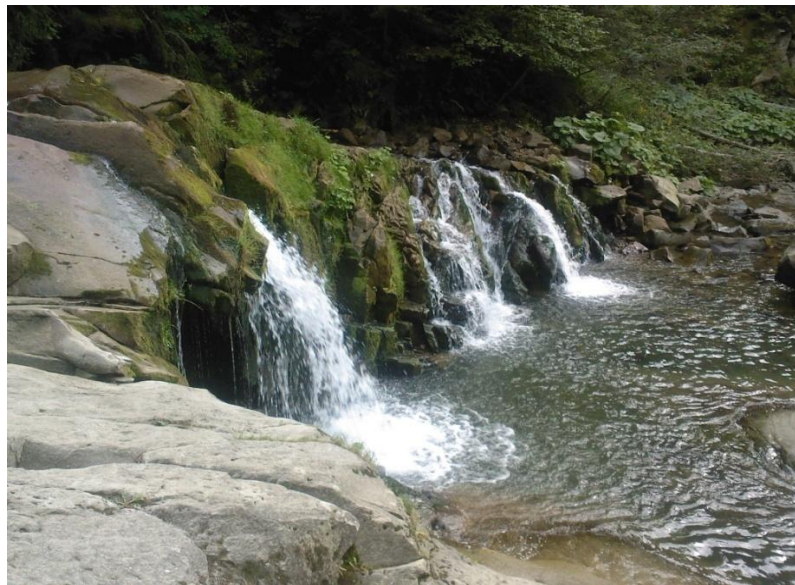

Рис. 3.7. Водоспад на р.Кам'янка

Приблизно за 0,5 км від водоспаду вліво по стрімкому схилу підіймається стежка до цікавого природоохоронного об'єкту – урочища Журавлиного. Воно отримало назву від однойменної рослини яка зростає на даній території. Народна назва цього озера – Мертве.

Рис. 3.8. Озеро Журавлине

Вище водоспаду долина річки розширюється. Тут влаштовані місця для відпочинку, можна розпалити вогнище, розміститися на нічліг з наметом.

Рис. 3.9. Долина річки Кам'янки (Янкова криниця)

Як бачимо територія парку є надзвичайно багатою на різноманітні природні об'єкти, які і привертають увагу відпочиваючих. Далі ми подаємо результати польових досліджень за змінами стану природних комплексів перелічених об'єктів.

Аналіз досліджуваних ділянок розпочнемо з найбільш пошкодженої точки спостереження (т.с.1), яка знаходиться безпосередньо на вершині гори Парашки (1268,0 м.). Для порівняння беремо т.с. 2, яка розташована на сусідній вершині хребта Парашки – горі Тимків Верх (1227,5м.). Значні відмінності в

рослинному покриві двох точок спричинені перш за все різною кількістю туристів та неорганізованою поведінкою їх біля вершини. Маючи однакові умови зволоження (атмосферне, нестійке), ґрунтоутворчі породи та типи ґрунту, екологічний стан двох досліджуваних точок дуже відрізняється. Трав'яний покрив на першій точці є сильно знищений і становить тільки 5% від загальної площі досліджуваної ділянки. Рослини знаходяться на першому, а подекуди і нульовому рівні життєвості та характеризується нерівномірним розподілом по території. Витоптані, вибиті ділянки з оголеною материнською породою становлять 95%.

На другій точці витоптано лише 10% площі. Різноманіття рослин на т.с. 1 незначне, в порівнянні з другою точкою, яка зазнає значно меншого впливу рекреантів. На вершині відсутні арніка гірська (*Arnica Montana*) та сугайник довголистий (*Doronicum hungaricum*). Астранція велика (*Astrantia major*), билинець комарниковий (*Gymnadenia conopsea*) і любка дволиста (*Platanthera bifolia*) знаходяться в пригніченому стані. На т.с. 2 перелічені рослини характеризуються третім рівнем життєвості та рівномірним розподілом. Зважаючи на вищеописаний стан, першу точку спостереження слід віднести до п'ятої стадії рекреаційної дигресії, а на другій точці дигресія наразі не проявляється (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках г.Парашки

Показник	Точка спостереження	
	1	2
Загальна задернованість, %	5	90
Стан лісової підстилки	Відсутня	Відсутня
Наявність і характеристика стежкової мережі	Відсутня	Відсутня
Площа витоптаних ділянок, %	95	10
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	5	Відсутня

Наступною територією, яка була обраною для досліджень є скелі в Уричі. Тут закладені третя і четверта точки спостереження.

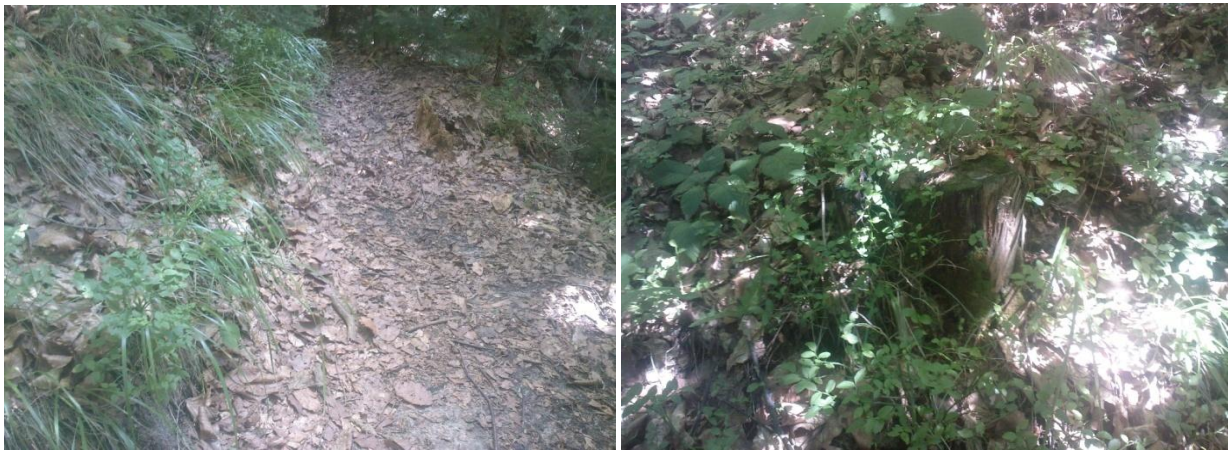

Рис. 3.10. Т.с. №3 (зліва) – третя стадія рекреаційної дигресії та т.с. №4 (справа) – рекреаційна дигресія відсутня (Урицькі скелі)

Точка спостереження №3 знаходиться на стежці, якою туристи спускаються із скель в Уричі вниз до каплички, а точка для порівняння т.с. №4 – за 7 м на північний схід від стежки вверх по схилу. За однакових умов зростання деревних та трав'янистих рослин територія т.с. №3 знаходиться в набагато гіршому стані. Так, на третій точці частка вищипаних, вибитих ділянок становить – 95 %. Через наявність широкої (1,5-2м) стежки лісова підстилка вищипана, а мінеральний шар ґрунту на даній точці є оголеним. Деровостан 3 і 4 т.с. представлений в основному буками (формула деровостану - 7Бк2См+Кл), в підрослі є черешня (*Prunus avium*). На четвертій точці чагарники представлені ожиною звичайною (*Rubus fruticosus*). У трав'яному покриві переважають квасениця звичайна (*Oxalis acetosella*), ожика лісова (*Luzula sylvatica*), короліця звичайна (*Leucanthemum vulgare*) та жовтець їдкий (*Ranunculus acris*). Особини одного виду тут трапляються досить часто і знаходяться на третьому рівні життєвості. На третій точці пошкодження підросли та підліску становить 30 %, тут пошкоджений деровостан–поламані гілки, порізана кора. На т.с. №4 перелічені пошкодження відсутні. Значні пошкодження на ділянці т.с. №3 дозволяють присвоїти їй третю стадію рекреаційної дигресії. Четверта точка наразі не зазнає надмірного рекреаційного навантаження і дигресія на цій ділянці не проявляється (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках Урицьких
скель

Показник	Точка спостереження	
	3	4
Загальна задернованість, %	5	90
Стан лісової підстилки	Повністю знищена	Непорушена
Наявність і характеристика стежкової мережі	Стежка чітко помітна	Відсутня
Площа витоптаних ділянок, %	95	10
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	3	Відсутня

Т.с. № 5 і 6 розташовані поблизу стежки від водоспаду Кам'янка до озера Журавлиного, т.с. №6 – на середині схилу південно-західної експозиції за 3 метри на північний-схід від стежки, а т.с. №5 нище від т.с. №6 по схилу південно-західної експозиції. Т.с. № 5 характеризується непошкодженим трав'яним покривом, особини одного виду трапляються досить часто і знаходяться на другому рівні життєвості. Різноманіття рослин представлене веснівкою дволистою (*Majanthemum bifolium*) та перстачем прямостоячим (*Potentilla erecta*), чагарників – ожиною звичайною. Ділянка т.с. № 6 через її близьке розташування до стежки характеризується пригніченою рослинністю. Тут пошкоджена ожина, поламані гілки горобини звичайної (*Sorbus aucuparia*) та ліщини звичайної (*Corylus avellana*). Трав'яний покрив хоч і є присутнім та все ж життєвість його знаходиться на першому рівні, а розподіл одного виду є нерівномірним, а пошкодження сягає 40 %. Серед мохового покриття слід відмітити баранець звичайний (*Huperzia selago*), який належать до рідкісних видів. Витоптані ділянки на п'ятій точці становлять всього 10%, а на шостій – їх частка зросла до 70% площі, а пошкодження підросту становить 15-20 % на обох ділянках. Ділянка т.с. № 5 є порівняно не пошкодженою і дигресія тут не проявляється, а т.с. №6 – характеризується третьою стадією рекреаційної дигресії (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках водоспаду
Кам'янка

Показник	Точка спостереження	
	5	6
Загальна задернованість, %	90	30
Стан лісової підстилки	Непорушена	Відсутня
Наявність і характеристика стежкової мережі	Відсутня	Стежка чітко помітна
Площа витоптаних ділянок, %	10	70
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	Відсутня	3

Рис. 3.11.Т.с. № 5 – рекреаційна дигресія відсутня
(водоспад на р.Кам'янка)

Цікавим об'єктом на території парку є озеро Журавлине (існує ще й інша місцева його назва – Мертве озеро). Воно отримало назву від журавлини болотної (*Oxycoccus palustris*), яка росте тут на оліготрофному сфагновому торфовищі.

Поруч з журавлиною зростають рідкісні в Бескидах пухівка піхвова (*Eriophorum vaginatum*), осока багнова (*Carex limosa*), росичка кругло листа (*Drosera rotundifolia*). На північному березі озера – рідкісний смереково ялицевий ліс на брилово-скелетному гірсько-лісовому підзолистому ґрунті, у покриві якого крім зелених мохів, чорниці, папоротей, зростають занесені до Червоної книги України плаун колючий (*Lycopodium annotinum*) та плаун баранець (*Lycopodium selago*). Вузьку смугу вздовж берега утворює рідкісне смереково-ялицеве угруповання, у моховому ярусі якого панує левкобрій сизий (*Leucobryum glaucum*) (до 50%), більш характерний для рівнинних соснових

лісів. Тут же є фрагменти рідкісного вербового угруповання, у покриві якого неподільно домінують осока трясучковидна (*Carex brizoides*) та сфагновий мох.

Під впливом сфагнових мохів, осок та іншої рослинності на озері формується сплавина, яка є початковим етапом утворення верхового болота (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Сплавини на озері Журавлине

На даній території також були проведені польові дослідження. Ділянка точки спостереження №7 розташована зразу біля містка (над Мертвим озером) і тягнеться вправо, а т.с. №8 – 5 метрів лівіше від містка. Маючи однакове зволоження (в основному підземне, стійке), ґрунтоутворчі породи та типи ґрунту, екологічний стан двох точок дуже відрізняється. Площа витоптаних ділянок на т.с. №7 становить близько 90%, а на т.с. №8 не становить і 5%. Трав'яний покрив на сьомій точці є сильно знищений і становить тільки 40% від загальної площі досліджуваної ділянки, рослини характеризуються слабким зростанням і малими розмірами, в основному вони не дають насіння. Деревостан на даній точці є пошкодженим, в підрослі в одиничних екземплярах зустрічаються дуб звичайний (*Quercus robur*), верба біла (*Salix alba*) та ялина європейська (*Picea abies*), а його пошкодженість сягає 60%. На т.с. №8 більшість особин одного виду зустрічаються досить часто і їх життєвість знаходиться на третьому рівні. Проективне покриття трав'яного покриву становить близько 100%. Деревостан тут не пошкоджений і представлений більшою видовою різноманітністю, як і підріст, який в порівнянні з попередньою точкою характеризується більшою ясністю, життєвістю та слабкою пошкодженістю (10%). На обидвох точках ростуть однакові види чагарників, але на т.с. №7 вони значно пошкодженіші. Журавлина болотна

(*Oxycoccus palustris*), яка є атрибутом даної території, на т.с. №8 зустрічається досить часто, а на іншій точці – у невеликих кількостях. Поруч з журавлиною тут зростають рідкісні в Бескидах пухівка піхвова (*Eriophorum vaginatum*), осока багнова (*Carex limose*), росичка кругло листа (*Drosera rotundifolia*) а також плаун колючий (*Lycopodium annotinum*) та плаун баранець (*Lycopodium selago*). Більше їх проективне покриття є на т.с №7, але через близьке розташування даної ділянки до містка вони є значно витоптаними, знищеними. Значні пошкодження на ділянці т.с. №7 дозволяють присвоїти їй третю стадію рекреаційної дигресії. Восьма точка наразі не зазнає надмірного рекреаційного навантаження і дигресія на цій ділянці не проявляється (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Рекреаційне навантаження на досліджуваних ділянках Мертвого озера

Показник	Точка спостереження	
	7	8
Загальна задернованість, %	10	100
Стан лісової підстилки	Відсутня	Відсутня
Наявність і хар-кастежкової мережі	Відсутня	Відсутня
Площа витоптаних ділянок, %	90	< 5
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	3	Відсутня

Рис. 3.13. Т.с. №7 (зліва) – третя стадія рекреаційної дигресії та т.с. №8 (справа) – рекреаційна дигресія відсутня (озеро Журавлине)

Для дослідження рекреаційного навантаження та виявлення ступеня рекреаційної дигресії була обрана ділянка на заплаві р. Кам'янки.

Рис.3.14. Щит про заборону розведення вогнищ

Незважаючи на інформаційний знак про заборону розкладати намети та розпалювати вогонь все ж є часті скупчення значної кількості рекреантів, що пояснюється зручними орографічними особливостями місцевості та близьким розташуванням до цікавих природних об'єктів. На рисунку 3.16 (зліва) ми можемо побачити місця від згарищ, які знаходяться за кілька десятків метрів від знаку.

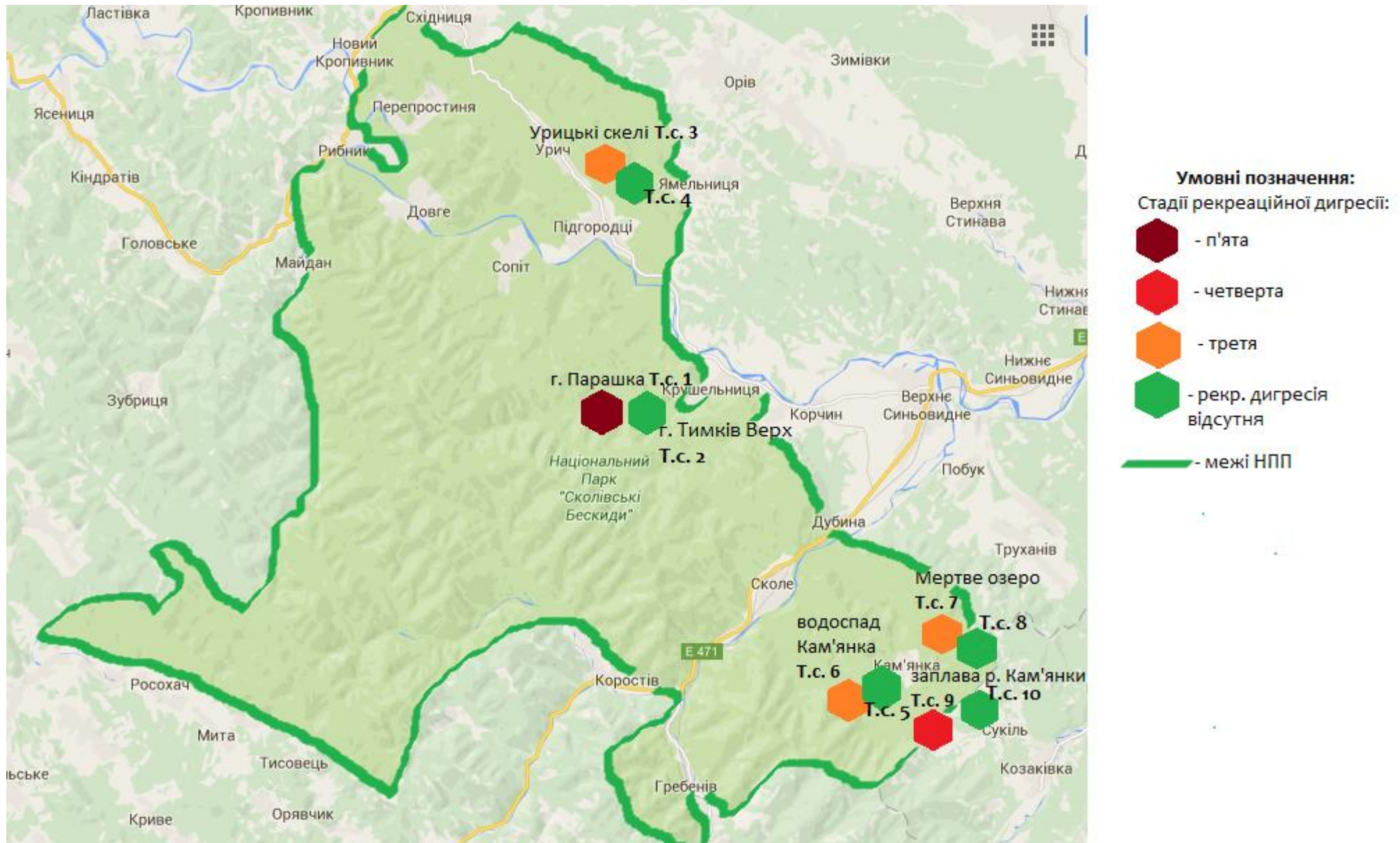

Рис. 3.15. Стадії рекреаційної дигресії на території НПП "Сколівські Бескиди"

Рис. 3.16. Т.с. №9 (зліва) – четверта стадія рекреаційної дигресії та т.с. №10 (справа) – рекреаційна дигресія відсутня (долина р. Кам'янки)

Таблиця 3.10

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках долини р. Кам'янка

Показник	Точка спостереження	
	9	10
Загальна задернованість, %	10	90
Стан лісової підстилки	Відсутня	Відсутня
Наявність і характеристика стежкової мережі	Відсутня	Відсутня
Площа вищипаних ділянок, %	90	10
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	3	Відсутня

Точка спостереження №9 розташована правіше від Янкової криниці, а т.с. №10 з лівої сторони. Частка вищипаних ділянок на т.с. №9 становить близько 90%, а на іншій точці – 10%. Стан рослинного покриву обидвох точок сильно відрізняється. Це обумовлено тим, що ділянка т.с. №9 є зручнішою для розбиття наметів, тут є і багато згарищ значної площі. Деревостан обидвох точок представлений однаковими деревними породами, тільки на т.с. №9 70% з них є пошкодженими. Підріст відрізняється присутністю в одиничних екземплярах сосни звичайної (*Pinus sylvestris*) на т.с. №10, вищою рясністю, життєвістю та меншою пошкодженістю всіх порід. Трав'яний покрив на т.с. №9 є сильно вищипаний та випалений. Рясність рослин тут характеризується невеликою кількістю, а їх життєвість знаходиться на першому рівні. На десятій точці проективне покриття трав'яного покриву становить 80%. Попри наявність

вузької стежки рослинний покрив не пошкоджений, а особини одного виду зустрічаються досить часто. Зважаючи на вищеописаний стан досліджуваної ділянки, першу точку спостереження слід віднести до четвертої стадії рекреаційної дигресії, а на другій точці дигресія наразі не проявляється (табл. 3.10).

Таблиця 3.11

Зведені дані про рекреаційне навантаження на території НПП “Сколівські
Бескиди”

№ т.с.	Загальна задернованість,%	Стан ліс. Підстилки	Наявність і х-кастежкової мережі	Площа виотпаних ділянок,%	Стадія рекреаційної дигресії (за А. Тарасовим)
Гора Парашка					
1	5	Відсутня	Відсутня	95	5
2	90	Відсутня	Відсутня	10	Відсутня
Урицькі скелі					
3	5	повністю знищена	стежка чітко помітна	95	3
4	90	Непорушена	Відсутня	10	Відсутня
Водоспад на р.Кам'янка					
5	90	Непорушена	Відсутня	10	Відсутня
6	30	Відсутня	Стежка добре помітна	70	3
Озеро Журавлине					
7	10	Відсутня	Відсутня	90	3
8	100	Відсутня	Відсутня	<5	Відсутня
Заплава р. Кам'янки					
9	10	Відсутня	Відсутня	90	4
10	90	Відсутня	Відсутня	10	Відсутня

З отриманих результаті ми бачимо, що є ділянки де в зв'язку з сильним рекреаційним навантаженням вже зараз проявляється рекреаційна дигресія. На трьох з п'яти ділянок її прояви сягнули третьої стадії рекреаційної дигресії, поблизу Янкової криниці в заплаві р. Кам'янки дигресія на четвертій стадії. І найбільше пошкоджена вершина гори Парашки, тут зараз проявляється п'ята стадія рекреаційної дигресії.

3.5. Визначення лісорекреаційної активності місцевого населення

Крім відпочиваючих на територіях НПП “Сколівські Бескиди” значне рекреаційне навантаження створюють і місцеві мешканці. Тому, крім польових досліджень та спостережень за змінами стану рекреаційних ділянок, ми вирішили розрахунковими методами визначити величину існуючого рекреаційного навантаження. Такі методи запропоновані таким авторами як С. А. Генсірук, М. С. Нижник та Р. Р. Возняк. Один із них базується на використанні даних про лісорекреаційну активність місцевого населення і відпочиваючих в рекреаційних закладах. Лісорекреаційна активність одного місцевого жителя залежить від величини населеного пункту – чим більший населений пункт (місто), тим більша лісорекреаційна активність жителів, а також від загальної площі лісів рекреаційного значення. На величину рекреаційного навантаження впливає тривалість умовного дня та комфортного періоду. Її визначають за формулою А. І.Тарасова.

Згідно з цією методикою нами були визначені показники лісорекреаційної активності жителів всіх прилеглих до НПП населених пунктів. Наприклад, в м. Сколе проживає 6742 осіб. Згідно з формулою А. І. Тарасова, лісорекреаційна активність в цьому населеному пункті становить 15,5 годин (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Лісорекреаційна активність та рекреаційне навантаження

Населений пункт	Кількість населення, ос.	Лісорекреаційна активність одного жителя, год	Середнє рекреаційне навантаження на ліси, ос/дн/га
Сколівський район			
Завадка	648	7,7	0,0022
Урич	305	6,1	0,0083
Гребенів	593	7,5	0,0019
Росохач	523	7,2	0,0017
Мита	285	6,0	0,0007
Сколе	6742	15,5	0,0463
Кам'янка	447	6,9	0,0014
Орявчик	180	5,2	0,0004
Тисовець	157	5,0	0,0003
Козьова	960	8,6	0,0037
Дубина	276	5,9	0,0007
Корчин	1280	9,4	0,0053
Крушельниця	1297	9,5	0,0054
Сопіт	720	7,9	0,0025
Підгородці	2132	11,0	0,0104
Ямельниця	492	7,1	0,0015
Орів	1724	10,3	0,0070
Коростів	933	8,6	0,0035
Тухля	2826	11,9	0,0128
Труханів	1761	10,4	0,0068
Дрогобицький район			
Східниця	2257	11,2	0,0116
Н. Кропивник	1175	9,2	0,0048
Майдан	345	6,4	0,0009
Довге	784	7,6	0,0021
Рибник	663	7,5	0,0025
Турківський район			
Зубриця	157	5,0	0,0003
Головське	1900	10,6	0,0089
Багнувате	384	6,6	0,0011

Зразу, подаємо рисунок на якому схематично зображено просторовий розподіл показників лісорекреаційної активності в населених пунктах на території НПП “Сколівські Бескиди”.

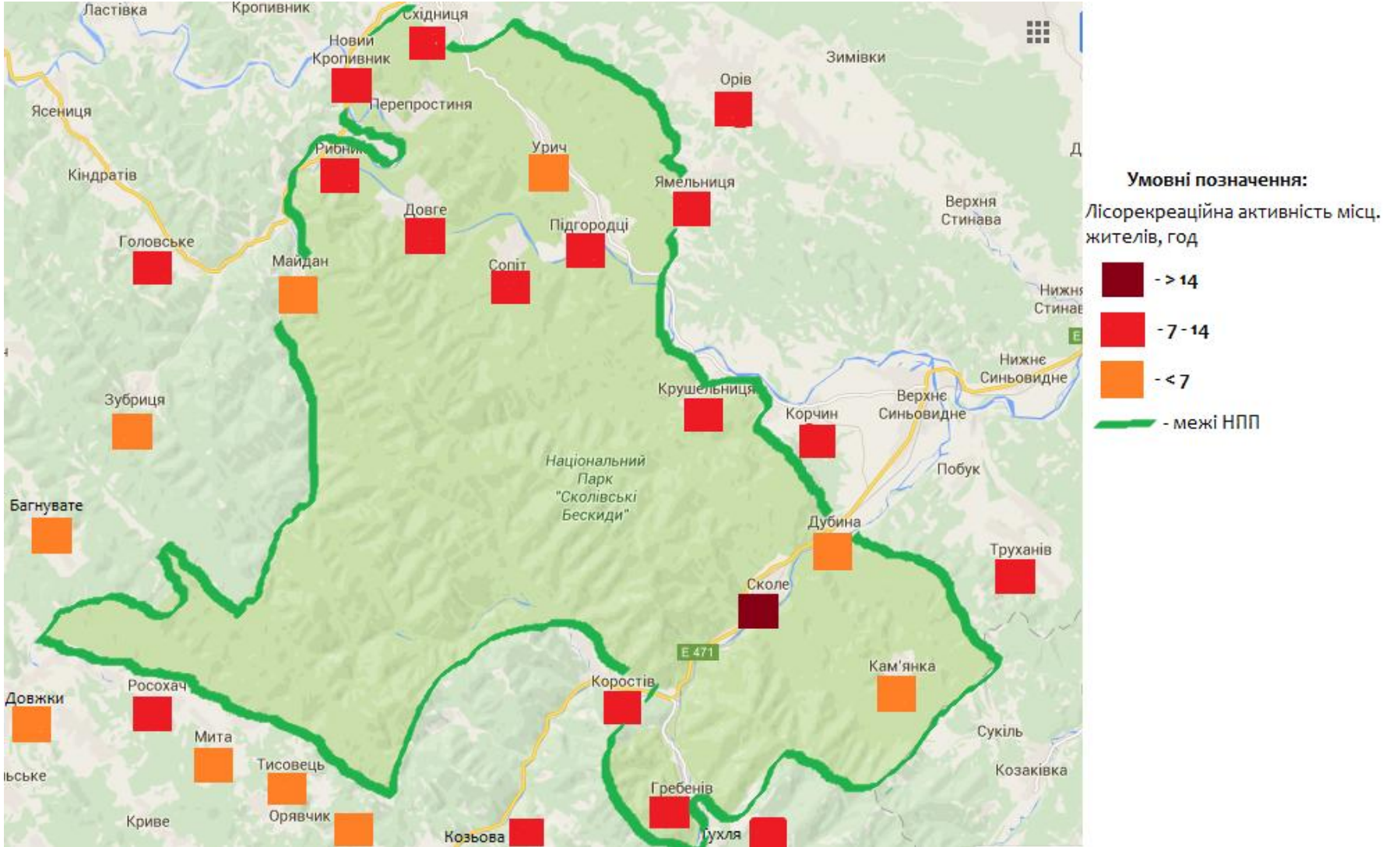

Рис. 3.17. Лісорекреаційна активність жителів населених пунктів на території НПП "Сколівські Бескиди"

На наведених нище діаграмах чітко видно відсотковий розподіл лісорекреаційної активності жителів та середнього рекреаційного навантаження.

Рис. 3.18. Лісорекреаційна активність одного місцевого жителя

Рис. 3.19. Середнє рекреаційне навантаження завдане місцевими жителями на ліси

Як бачимо, в більшій половині населених пунктів (54%) переважає лісорекреаційна активність місцевих жителів від 7 до 14 год., та в половини

населених пунктів середнє рекреаційне навантаження складає від 0,001 до 0,002 ос/дн/га.

Середнім значенням лісорекреаційної активності, згідно визначень К. Кілінської вважається 8 годин на весь комфортний період. Виходячи з наших обрахунків можемо зробити висновок, що на досліджуваній території показники лісорекреаційної активності вище середнього, а в м. Сколе майже вдвічі перевищує середній показник.

Отже, здійснивши всі підрахунки ми бачимо, що лісорекреаційна активність одного жителя найбільша у великих селах – Головське (10,6 год) та Підгородці (11,0 год) і містах Східниця (11,2 год) та Сколе (15,5 год). Тому ліси навколо цих населених пунктів зазнають найбільшого рекреаційного навантаження від 0,009 до 0,046 ос/дн/га. Отже, чим більша кількість жителів в населеному пункті тим більше рекреаційне навантаження на оточуючі ліси (табл. 3.13).

Причиною високої лісорекреаційної активності поблизу міста Сколе є значна його урбанізованість, у порівнянні з іншими населеними пунктами. Більше шести тисяч осіб, які проживають у даному місті сприяють значному рекреаційному навантаженню на приміські ліси. Крім значної кількості населення значний вплив на такий показник відіграє і багатство водних та архітектурних об'єктів.

Високим значенням лісорекреаційної активності є навколо Східниці. Тут причиною такого явища, паралельно з значною кількістю населення, є те, що багато рекреантів, які приїжджають пити лікувальну мінеральну воду “Нафтуся” часто влаштовують відпочинок у недозволених та необлаштованих для відпочинку місцях.

Варто зазначити, що А. І. Тарасов вважає за необхідне отриману по формулі лісорекреаційну активність зменшувати на 10-15%. Згідно з методикою цього вченого - це приблизно та величина, яка припадає на зимовий лісовий відпочинок. На нашу думку показники лісорекреаційної активності жителів НПП “Сколівські Бескиди” зменшувати не потрібно. Причиною цього є те, що місцеве населення активно користується лісовими ресурсами протягом

цілого року, особливо це стосується сільських населених пунктів, де можна спостерігати значне пошкодження стану лісів, деградації та ерозії ґрунтів а також знищення рослинності першого чи другого ярусу під час заготівки дров для опалення помешкань чи інших споживчих цілей.

За розрахунками лісорекреаційної активності місцевого населення було визначено, що найвищими значення цього показника є, в основному, поблизу населених пунктів з великою кількістю населення. Тому для розвантаження рекреаційного використання цих територій необхідно запропонувати нові, не менш цікаві для відвідування, місця в межах НПП, та звернути увагу на ліси поблизу таких населених пунктів, де поки що незначне середнє рекреаційне навантаження, наприклад Тисовець, Орявчик, Кринтята. Тут можна без шкоди для довкілля і з вигодою для місцевого населення розвивати зелений туризм.

Висновки до третього розділу

Найефективнішими методами регулювання рекреаційного навантаження є функціональне зонування, згідно з яким 20% території НПП “Сколівські Бескиди” (зона регульованої та стаціонарної рекреації) можна використовувати в рекреаційній діяльності, і ще на 65% площі, яку становить господарська зона, можна розвивати екотуризм.

В “Сколівських Бескидах” є весь комплекс природних рекреаційних ресурсів, які сприяють розвитку лікувальної, оздоровчої, спортивної та пізнавальної рекреації. Крім того, є можливість проведення маршрутної, прогулянкової, спортивної, мисливської, гірськолижної та іншого виду рекреації, в залежності від характеру використання рекреаційних ресурсів.

На території розташування НПП “Сколівські Бескиди” функціонує багато стаціонарних рекреаційних закладів: спортивно-туристичні бази, готелі, мотелі та бази відпочинку. Найвідомішими є туристичні бази в с. Тисовець та с. Орявчик, які маючи гірськолижні бугельні та крісельні витяги і траси, спеціалізуються і на зимових і на літніх видах відпочинку. В таких населених пунктах, як с. Святослав, с. Гребенів, с. Дубина та м. Сколе є значна кількість баз відпочинку та готелів, які маючи високий рівень комфорту та сервісу приймають значну кількість рекреантів.

Розвиток стаціонарної туристичної інфраструктури поруч з тим, що надає комфортні умови для відпочинку та ночівлі рекреантів завдає значної шкоди природному середовищу.

Концентрація рекреантів на невеликих найбільш популярних територіях створює значні проблеми в відновленні природного стану території та функціонуванні екосистем.

За результатами досліджень рекреаційного навантаження на ділянках поблизу гори Парашки, скель в Уричі, біля водоспаду Кам’янки, о. Журавлиного та на заплаві р. Кам’янки можна стверджувати, що всі ці території зазнають сильного рекреаційного навантаження. Привершинна ділянка на горі Парашка вже зараз перебуває на п’ятій стадії рекреаційної дигресії. Значного рекреаційного навантаження зазнає заплава річки Кам’янки

(четверта стадія рекреаційної дигресії). На третій стадії рекреаційної дигресії знаходяться території біля водоспаду Кам'янка, поблизу скель в Уричі та озера Журавлиного (т.с. №3, т.с.№6 та т.с.№7). На інших точках (т.с.№2, т.с. №4, т.с. №5, т.с.№8, т.с.№10) рекреаційна дигресія наразі не проявляється.

За розрахунками лісорекреаційної активності місцевого населення було визначено, що найвищими значення цього показника є поблизу населених пунктів з великою кількістю населення. Тому для розвантаження рекреаційного використання цих територій необхідно запропонувати нові, не менш цікаві для відвідування, місця в межах НПП, та звернути увагу на ліси поблизу таких населених пунктів, де поки що незначне середнє рекреаційне навантаження, наприклад Тисовець, Орявчик, Кринтята. Тут можна без шкоди для довкілля і з вигодою для місцевого населення розвивати зелений туризм.

Результати досліджень засвідчили, що в умовах природних ландшафтів національного парку чітко виявлена тенденція приуроченості найпопулярніших місць відпочинку до меж контрастних геосистем.

Простежуються деякі закономірності в розподілі по території парку популярних, що стихійно утворилися, місць відпочинку і наметних стоянок:

- на поверхні хребтів, вершин, слабоопуклих підвищених урочищах з різноманітною рослинністю (лучна, рідколісся) і хорошим оглядом;
- на берегах водойм (річок, потоків, водоспадів, озер). Скупчення рекреантів можна спостерігати біля водоспадів, переказів, відслонень;
- в місцях з контрастним рельєфом або рослинністю. Біля крутих перегинів схилів, уступів терас, над урвищами і відслоненнями. Зазвичай, це підвищені місця з хорошим оглядом.

Зміна рослинного покриву рекреаційних територій є адаптованою, її не треба розглядати як негативну з погляду рекреаційного природокористування. Однак ці зміни настільки відчутні, що у разі організації і проектування будь якої території відпочинку, значну увагу доцільно приділяти розробці заходів охорони рослинного покриву.

Стан рослинного покриву визначає багато властивостей ландшафту, значних для рекреації: естетичні і маскувальні якості рослинності, протиерозійна захищеність пішохідних трас і площадок відпочинку, наявність палива і дикорослих харчових і лікарських рослин.

Отримані результати про існуючі рекреаційні навантаження дають можливість чіткіше обмежувати використання рекреаційних територій, спланувати і організувати проведення тих чи інших культурно – масових заходів, пропобанду природоохоронних знань і обслуговування відпочиваючих. Очікуване, в результаті збільшення чисельності населення і, в зв'язку з цим підвищення лісорекреаційної активності, рекреаційне навантаження є проєктованим і в майбутньому може служити основним чинником при визначенні рівня благоустрою рекреаційної території.

РОЗДІЛ 4

РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ ЯК ШЛЯХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСИДИ”

4.1. Обґрунтування та оцінка придатності нових об’єктів для рекреації

В попередньому розділі ми розглянули рекреаційне використання території НПП “Сколівські Бесиди” та подали аналізи польових досліджень по найбільш відвідуваних рекреаційних об’єктах та розрахунки лісорекреаційної активності. З отриманих результатів ми бачимо, що є ділянки де в зв’язку з сильним рекреаційним навантаженням вже зараз проявляється рекреаційна дигресія. На трьох з п’яти ділянок її прояви сягнули третьої стадії рекреаційної дигресії, поблизу Янкової криниці в заплаві р. Кам’янки дигресія на четвертій стадії. І найбільше пошкоджена вершина гори Парашки, тут зараз проявляється п’ята стадія рекреаційної дигресії.

Є місця де рекреаційна дигресія не проявляється, але спостерігаємо значну лісорекреаційну активність місцевого населення.

В наступних пунктах нашої роботи ми запропонуємо заходи для зменшення негативного впливу на рекреаційні об’єкти в НПП, оскільки повністю заборонити їх використання не можливо.

Разом із проведенням заходів по оптимізації використання найбільш популярних рекреаційних ділянок НПП “Сколівські Бесиди” ми вважаємо за необхідне популяризувати використання і інших не менш туристично привабливих місць в межах НПП.

Значний потік рекреантів до водоспаду р. Кам’янка можна зменшити за рахунок водоспаду Гуркало, який на даному етапі є менш відомим ніж перший. Неподалік рекреаційної зони “Водоспад р. Кам’янки” є цікава зона під назвою “Колодка”. Вона частково облаштована для візиту рекреантів, але є менш відомою, тому відповідно потік відпочиваючих значно менший.

Така ж доля і в Турецького каменю. Місце ніби відоме, але водночас немає відповідного знакування, тому мало хто до нього добирається крім випадкових перехожих чи місцевих жителів.

Для оптимізації рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо використовувати такі нові його об’єкти як Орівська скиба, закритий Сколівський кар’єр, меандри р. Стрий та перекази на Павловому та Чудиловому потоках.

Для розпорошення потоку рекреантів останні повинні знати про інші цікаві об’єкти на території парку. Тому, в першу чергу, інформація про них повинна міститися в буклетах. Не менш важливим є встановлення відповідних рекламних бордів обабіч автомобільних доріг з коротким описом та фоторафіями конкретного об’єкта.

4.1.1. Перспективні геологічні об’єкти для рекреації

Як ми вже згадували цікавим але мало відомим об’єктом рекреації в НПП є рекреаційна зона “Колодка” або Тухольські ворота. Тухольські ворота – перевал через північно-східне звуження Сколівської улоговини, що у Сколівських Бескидах. Розташований за 1,2 км. на північний схід від м. Сколе. Висота - 441 м. н.р.м. Перевал відкритий цілий рік. Через нього проходить міжнародний автошлях М 06.

Рис. 4.1. Початок рекреаційної зони “Колодка”

Тут з кінця ХІХ ст. існував кар’єр з добування каміння (мінералого-петрографічна пам’ятка) (рис. 4.2). Добутий тут камінь (масивний пісковик ямненської світи) використовували головно для мощення залізничного полотна та шосейних доріг. Тут у 1936 р. польський геолог К. Смуліковський виявив новий мінерал (різновид глауконіту), який назвав “сколітом” на честь м. Сколе.

Сьогодні у цьому кар'єрі відбуваються інтенсивні процеси заростання схилів. За відповідного облаштування території тут можна сформувати цікавий та привабливий для спеціалістів і туристів рекреаційний об'єкт.

Рис. 4.2. Кар'єр з видобування каміння в урочищі Колодка (ліворуч – фото початку 30 - х років ХХ ст., праворуч – сучасний вигляд кар'єру)

Зараз тут діє зона короткотермінового відпочинку з однойменною назвою “Колодка”. Її площа становить 1.1 га., рекреаційна місткість – 300 осіб. Для зручності встановлена стоянка для автомобілів та облаштовано три місця для розведення вогнищ.

В межах НПП, поблизу м. Сколе, розташований ще один кар'єр (Сколівський спецкар'єр, або Святославський щебеневий завод), який тепер не функціонує (закритий на початку 90- х років ХХ ст.). На схилах цього кар'єру можна “прочитати” геологічну історію території НПП. Він є не менш цікавим геологічним об'єктом. Станом на літо 2012 р. (під час проведення польових досліджень) кар'єр не діяв, усі схили заростають різнотрав'ям та кущами. Значна частина в підніжжі схилів заболочена (близько 60 %) з відповідною рослинністю, переважає осока (*Carex*), очерет звичайний (*Phragmites australis*), рогіз (*Typha*) та ін.

Рис. 4.3. Схили Сколівського кар'єру

Як і про більшість таких об'єктів на території НПП Сколівські Бескиди немає відповідного інформування. На трасі Київ - Чоп за м. Сколе біля повороту на кар'єр є інформаційний щит, якого за заростями майже не видно (рис. 4.4). На ньому зазначено "Сколівський спецкар'єр", а також інформація про час проведення вибухових робіт та значення вибухових сигналів. Інформація є застарілою, оскільки кар'єр не діє і вибухові роботи в ньому не проводять (рис. 4.4).

Рис. 4.4. В'їзд на Сколівський кар'єр

Територія є досить цікавою для відвідування рекреантами. Для того, щоб привернути увагу до цього об'єкта достатньо відповідно проінформувати місцеве населення, встановити інформаційні щити при дорозі та помістити інформацію в засобах масової інформації чи інтернеті. Для забезпечення зручного та безпечного пересування по території рекомендуємо встановити дерев'яні доріжки.

Іншим цікавим геологічним об'єктом є скелі, які розташовані на лівому березі р. Стрий (на північний захід від с. Крушельниці в напрямі с. Ямельниця). Тут видно потріскані під впливом вітрової та водної ерозії брили масивних товстошарових пісковиків ямненської світи. Висота скель - понад 10 м.

Не менш цікавим геологічним об'єктом є Орівська скиба (тектонічна пам'ятка природи) - геологічна структура скибової зони бескидської низько- і середньогірної зовнішньої зони Карпат, сформованої як насупи на Передкарпатський прогин (рис. 4.5). Розташована на північ від Сколівських Бескидів, орографічно відповідає Орівській групі низькогірних хребтів. Скибова зона складається з відмежованих регіональними розломами та насунутих одна на одну своєрідних структур – скиб, які простягаються по всьому північному схилу Карпат і формують гірські хребти. Утворені вони

скибами крейдового і палеогенового тонкоритмічного алеврито-пісковикового флішу.

Рис. 4.5. Орівська скиба біля с. Верхнє Синьовидне. Вигляд з траси Київ–Чоп

Стосовно рекреаційного використання цієї пам'ятки, то сучасний стан навколишньої території є непошкодженим. Польові дослідження влітку 2012 р. дали змогу визначити придатність території для відвідування туристами. Зокрема, скиба розміщена неподалік автошляху Київ– Чоп (М 06), тобто має хороше транспортне сполучення. Привабливою для рекреантів ця територія є як збоку автошляху, так і з верхньої площадки самої скиби. Територія має сприятливі орографічні особливості. Пологі схили сприяють зручному пересуванню туристів, не враховуючи урвища, утвореного виходом гірських порід на поверхню. Для рослинності території характерне низькотрав'я з поодинокими кущами, тому за оцінкою пішохідної прохідності територія є найбільш придатною для відвідування (за методикою І. Рожка) [116]. Сьогодні територія зайнята пасовищами. Безпосередньо біля підніжжя скиби проходить ґрунтова дорога, на яку можна потрапити, звернувши ліворуч приблизно на 466- му кілометрі автошляху М 06 Київ – Чоп. Власне в цьому місці варто встановити інформаційний щит з інформацією про об'єкт. Це допоможе розвантажити інші рекреаційні об'єкти НПП від значної відвідуваності та навантаження на природні системи.

Як ми вже вище згадували є на території НПП і так званий Турецький або іншими словами Татарський камінь. Розташований він на відстані приблизно

2,5 км на південь від с. Корчин, в урочищі Кам'янистий на лівому березі р. Мала Річка біля лісової дороги, що веде на хребет Парашка. Камінь знайдений дослідниками влітку 2006 р. Пам'ятка, імовірно, має культове призначення та є розколеною надвоє скелею (пісковик) неправильної трикутної форми (висота - 2 м, ширина - 3,8 м, довжина - 4,15 м), що за формою віддалено нагадує двосхилий дах. Камінь згаданий у народних легендах, пов'язаних із татарсько-турецькими набігами [178].

Достеменно з'ясувати природність чи штучність походження жолоба досить складно, оскільки слідів від інструменту не виявлено. На скелі знайдено велику кількість написів пізнього походження, однак виявлено кілька більш ранніх петрогліфів. На стінках каменю можна розгледіти антропоморфні зображення, петрогліфи зі схематичним зображенням людини. На північно-західній похилій стінці вибито ромб з заокругленими кутами (висота - 0,24 м, ширина - 0,16 м) і вписаний у нього хрест з розширеними кінцями. Кожен з описаних петрогліфів має аналогії в інших куточках Карпат як за семантикою, так і за технікою виконання. Зокрема, що стосується жолобоподібного заглиблення, то аналоги знайдено в Українських Карпатах та на Чесько-Моравському пограниччі.

Щодо датування подібних пам'яток, то на теренах Чесько-Моравського пограниччя їх прийнято пов'язувати з періодом становлення раннього слов'янства. З цим не погоджується, наприклад, М. Бандрівський, однак, на жаль, ще не віднайдено методики, яка б давала змогу датувати ці пам'ятки точніше.

Стосовно функціонального їх призначення зроблено припущення про використання жолобоподібних заглиблень для жертвоприношень. Про це, зокрема, свідчать сліди обпалу бурого кольору на стінках.

У Карпатах відомі також аналоги й антропоморфного петрогліфа. В Українських Карпатах – це зображення танцюючих чоловічків на скелях біля с. Урич та на Писаному Камені в Верховинському р-ні Івано-Франківської обл. У Румунських Карпатах аналогічні зображення знайдено в печері Чизмей,

район Хунедуара, що в Трансільванії, та, на жаль, однозначного датування цих пам'яток теж ще немає [178].

Згідно з переказами місцевого населення с. Корчин, у розломі каменю татарами була замордована дівчина. Дослідники зафіксували інформацію про те, що на цьому місці було вбито не звичайну жінку, а другу доньку князя Святослава. Загальновідомою є інформація про встановлення пам'ятного каменя на схилі г. Парашка та хреста на вершині гори. За легендою сама гора названа на честь Параски – дочки князя Святослава Володимировича, сина Володимира Великого, яку вбили на цій горі дружинники Святополка Окаянного 1015 р. [178]. Цій події передувала битва між Святославом та Святополком біля м. Сколе. Цілком імовірно, що друга дочка була вбита з іншого боку тієї ж гори, тобто біля так званого Турецького каменя (рис. 4.6.).

Рис. 4.6. Турецький (татарський) камінь

Ця пам'ятка немає значного рекреаційного навантаження. Попри камінь проходить ущільнена ґрунтова дорога завширшки близько 2 м. По обидва боки вздовж усієї дороги росте ожина (*Eubatus*), лопух справжній (*Arctium lappa*) та папороть (*Dryopteris*). У підрості - ліщина звичайна (*Corylus avellana*) та смерека звичайна (*Picea abies*). Рослинність проростає безпосередньо на камені та біля нього.

Основна кількість відвідувачів території - це звичайні перехожі, які піднімаються чи спускаються з вершини г. Парашка, або грибарі. Жодного інформаційного знака про об'єкт при дорозі немає. Навіть не кожен місцевий житель може підказати, як потрапити до цього місця. Незважаючи на це,

пішохідна прохідність до об'єкта та транспортна доступність є придатними (згідно з методикою І. Рожка) [116].

Для того, щоб привернути увагу рекреантів, достатньо встановити інформаційний щит біля дороги в с. Корчин, перед поворотом до пам'ятки та вздовж дороги. Оскільки об'єкт розміщений у лісі, без відповідного знакування, потрапити туди досить складно. Цю територію треба облаштувати та організувати тут пункт-перевал по дорозі на г. Парашка.

Загалом об'єкти неживої природи можуть знано підвищити рівень привабливості території. Використання описаних геологічних пам'яток суттєво розвантажить рекреаційне використання вже відомих об'єктів неживої природи, дасть змогу їм природно відновлюватись та в майбутньому не зазнавати рекреаційної дигресії. Для використання в рекреації нових геологічних пам'яток треба заздалегідь їх облаштувати для того, щоб зменшити до мінімуму негативний антропогенний вплив рекреаційної діяльності. Необхідно провести паспортизацію пам'яток природи, яка полягає в їхньому стандартизованому описі та відображенні на картах. На досліджуваних територіях доцільно розвивати геотуризм, який сприяє розвитку уявлення і знань людей про геоспадщину.

4.1.2. Нові можливості гідрологічної мережі в рекреації

В третьому пункті другого розділу ми вже подавали опис гідрологічної мережі НПП "Сколівські Бескиди", тому зараз звертаємо увагу на ті її складові які можуть бути цікавими для рекреантів.

Будь яка ріка може характеризуватися підмиванням своїх берегів за течією, що з часом призводить до зміни русла річки на більш звивисте а не пряме, а потім і до утворення так званих меандрів. Таким хитрими маневрами ріка протягом тривалого часу (віками) формує широку долину. В межах зони діяльності НПП добре виражені меандри утворює ріка Стрий біля сіл Довге, Підгородці і Рибник (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Меандри р. Стрий в околицях с. Підгородці

Цікавою для рекреантів може бути заплава р. Стрий перед с. Підгородці. Особливо привабливим є краєвид з моста, що знаходиться по дорозі з с. Корчин в с. Підгородці. Звідси чітко видно, як русло ріки меандрує. Потрапити в дане місце можна звернувши праворуч з траси Київ– Чоп (Е-50 / М-06) в напрямку на Урицькі Склі.

Стосовно рекреаційного використання цієї пам'ятки, то сучасний стан навколишньої території є непошкодженим. Польові дослідження влітку 2012 р. дали змогу визначити придатність території для відвідування туристами. Територія має сприятливі орографічні особливості, в основному це рівнинна територія з пологими схилами, жодних перешкод в рельєфі не виявлено. Для рослинності території характерне низькотрав'я з поодинокими кущами, тому за оцінкою пішохідної прохідності територія є найбільш придатною для відвідування, а за оцінкою транспортної доступності – придатною (за методикою І. Рожка) [116]. Сьогодні основна частина території зайнята пасовищами. В літню пору року спостерігається розвиток пляжного відпочинку, на березі ріки можна зустріти групи друзів чи сім'ї з дітьми. Наразі територія не зазнає значного рекреаційного навантаження. І якщо розвинути тут інфраструктуру чи створити туристичний притулок, це дозволило б розвантажити, наприклад, долину річки Кам'янки від значного рекреаційного навантаження.

Не менш цікавими на території НПП “Сколівські Бескиди” є перекати, які трапляються на всіх потоках та ріках НПП, але особливо мальовничими вони є на р. Рибник Майданський, Павловому та Чудиловому потоках (рис. 4.8). Часто

поряд із ними розташовані галявини, які можна використати для влаштування місць відпочинку.

Рис.4.8. Перекати на Чудиловому потоці

В таких місцях варто створити хоча б не значні по місткості туристичні притулки, або хоча б встановити столи з лавочками. Це дозволило б рекреантам комфортніше почуватись в даному місці та частіше його відвідувати.

4.1.3. Рекреаційний потенціал водоспаду Гуркало

Цікавими для туристів є водоспади та перекати на ріках та потоках НПП. Найбільш відомим на території Сколівських Бескид є водоспад на р. Кам'янка. І як ми вже згадували вище в зв'язку з значним рекреаційним навантаження деякі ділянки цієї зони вже зараз зазнають третьої стадії рекреаційної дигресії. Як альтернативу пропонуємо популяризувати водоспад Гуркало на р. Мала Річка біля с. Корчин (рис. 4.9.).

Рис. 4.9. Водоспад на р. Кам'янка (ліворуч) та водоспад Гуркало (праворуч)

З фото вище рекомендую звернути увагу, що мальовничість водоспадів мало чим відрізняється, тому однаково може використовуватись і один і інший об'єкт.

Даний об'єкт хочемо розглянути окремо, оскільки він з однієї сторони є відомим, а з іншої сторони менш відвідуваним та популярним серед рекреантів.

Гуркало - водоспад в Українських Карпатах (Зовнішні Карпати, Східні Бескиди), у Сколівських Бескидах. Адміністративно водоспад знаходиться в межах Сколівського району Львівської області. Розташований Гуркало на річці Велика Річка (притока Стрию), за 4 км на південний захід від автомобільного мосту в центрі села Корчина. Водоспад розташований на території НПП "Сколівські Бескиди" і є гідрологічною пам'яткою природи.

Висота падіння води - 5 м. Висота над рівнем моря - 570 м. Водоспад складається з одного каскаду, розділеного скельним виступом на два потоки, один з яких значно повноводніший від іншого; у посушливі пори менший струмінь майже зникає. У підніжжі водоспаду є водобійний котел близько 10 метрів у діаметрі, глибина води у якому сягає до 2-х метрів.

Поблизу водоспаду є кілька галявин (перша надзаплавна тераса річки Велика річка), де є місце для намету і ночівлі. Вище за течією річки є перекази, які місцеве населення вважає за окремий водоспад і називає Малим Гуркалом.

Гуркало відповідає своїй назві під час паводків (після інтенсивних злив), коли витрати води Великої Річки, сягають максимуму, і каламутний водний потік стрімко біжить зі схилів хребта Парашки, з великим гуркотом спадаючи зі скельного виходу порід менілітової світи.

Водоспад утворився на площині насуву крейдових порід стрийської світи скиби Парашки на нижньоміоценові відклади менілітової світи Скольської скиби. В лівому березі потоку, відразу біля водоспаду відслонюються зім'ята в складки товща менілітової світи.

Для визначення рекреаційного навантаження території водоспаду Гуркало та визначення його рекреаційного потенціалу в майбутньому влітку 2012 року було проведено польове дослідження. Результати досліджень та додатково опрацьовані дані працівників НПП показали, що порівняно незначна

відвідуваність території спричинена, по перше відсутністю відповідних інформаційних щитів та дороговказів, а по друге - не облаштованістю території. Тому, для того щоб відвідування даного об'єкту було максимально зручним та доступним для рекреантів достатньо розповсюдити інформацію про водоспад в буклетах та встановити знаки і інформаційні щити при дорозі. Відвідуючи дану ділянку влітку 2012 року було проведено опитування серед місцевого населення, і тільки 5% з них змогли підказати як дістатись бажаного об'єкту. За 300 метрів до водоспаду є єдиний дороговказ (рис. 4.10.).

Рис. 4.10. Дороговказ на водоспад Гуркало (2012р.)

Варто зауважити, що автомобілем під'їхати до водоспаду практично неможливо навіть у суху погоду, через вкрай поганий стан ґрунтової дороги.

Станом на вересень 2013 року від с. Крушельниці до водоспаду веде маркована туристична стежка (білий прямокутник з жовтою смугою посередині на стовбурах дерев), до водоспаду теж можна пройти зі села Корчина.

В серпні 2014 року під час повторного візиту до водоспаду нами було помічено додатково встановлений знак на повороті до водоспаду в с. Корчин (рис. 4.11.).

Рис. 4.11. Дороговказ на водоспад Гуркало (2013р.)

Додатково рекомендуємо встановити декілька щитів з короткою інформацією про об'єкт, та схемою його розташування відносно інших рекреаційних об'єктів. Детальнішу інформацію рекомендовано розмістити на повороті з траси Київ– Чоп (Е-50 / М-06).

Екологічний стан території водоспаду є придатним для її використання, хоча перша заплава р. Мала Ріка на даний момент все таки зазнає рекреаційного впливу, тут можна побачити купи сміття, згарища та групи відвідувачів посеред поля (рис. 4.12.).

Рис. 4.12. Прояв рекреаційного використання території біля водоспаду
Гуркало

З метою попередження даних наслідків та для створення індивідуальних місць відпочинку рекомендується провести ряд таких робіт, як: виготовлення та встановлення мангалів, смітників, піднавісів, столів і лавочок, влаштування під'їзних доріг та стоянок. Стежку вниз до водоспаду варто облаштувати дерев'яними сходами з перилами.

Варто також зауважити, що водоспад Гуркало частково використовується як проміжна зупинка для рекреантів, котрі спускаються чи піднімаються на гору Парашка (рис. 4.13.). Ми ж рекомендуємо облаштувати цей об'єкт як окрему рекреаційну зону.

Рис. 4.13. Інформаційний щит про туристичний шлях на гору Парашка

Охарактеризувавши всі запропоновані об'єкти, варто зазначити, що кожна ділянка потребує проведення робіт з облаштування та благоустрою території. Про кожен з вище перелічених об'єктів варто встановлювати відповідні інформуючі щити та розповсюджувати рекламні буклети з метою поширення інформації про не менш цікаві ділянки НПП “Сколівські Бескиди”.

4.1.4. Оцінка придатності нових об'єктів для рекреаційного природокористування

Якщо стадії рекреаційної дигресії можна вважати чинником, який сприяє чи обмежує проведення рекреаційного природокористування, то естетична вартість території є важливою передумовою для усіх видів відпочинку. Саме тому здійснення оцінки території національного природного парку для потреб рекреаційного природокористування без дослідження естетичної цінності ландшафтів неможливе.

Згідно методики І. М. Рожка ми оцінимо деякі привабливі об'єкти рекреації НПП “Сколівські Бескиди” та проаналізуємо можливість використання тих чи інших об'єктів в рекреації. Нагадаємо, що в рекреації ми пропонуємо такі об'єкти як Колодка, Орівська скиба, Сколівський спецкар'єр, Турецький камінь, меандри р. Стрий та перекати на Чудиловому потоці (табл. 4.1).

Ми спеціально не оцінюємо естетичну придатність рекреаційного об'єкта “Колодка” тому, що він є відомим в рекреації НПП “Сколівські Бескиди”, але порівняно мало використовуваним. Тому для привернення уваги рекреантів цю

ділянку варто тільки краще облаштувати та провести відповідне інформування в буклетах та придорожніх щита та знаках.

І. М. Рожко в своїй методиці кожній оцінці надає певну кількість балів. Наприклад, в оцінці кліматичних особливостей для оздоровчого виду туризму, якщо дощі та інші несприятливі умови складають менше 10 % випадків, швидкість вітру менше 10 м/с та кількість днів із сприятливою середньодобовою температурою становить більше 60 днів тоді така територія відповідає найбільш придатній оцінці, загальна кількість балів якої коливається від 37-ми до 64-ох. Тобто, в залежності від потреб дослідника кількість балів на одну і ту саму оцінку може бути різною. Ми ж в своєму оцінюванні відкидаємо підрахунок балів, та ставимо оцінки по шкалі від нуля до чотирьох. Тобто, непридатна територія матиме оцінку 0, малоприсадна – 1, умовно присадна – 2, присадна – 3 і найбільш присадна – 4. Така оцінка є більш строгішою в своєму застосуванні, але водночас дозволяє об'єктивніше оцінити досліджувані рекреаційні ділянки НПП “Сколівські Бескиди”.

Таблиця 4.1.

Оцінка придатності нових ПТК для рекреаційного природокористування

Критерій придатності / Досліджувана ділянка	Орівська скиба	Сколівський спецкар'єр	Турецький камінь	Меандри річки Стрий	Перекази на Чудиловому потоці
Загальна оцінка естетичної цінності ПТК					
- лісових ПТК	відсутні	відсутні	1	Відсутні	1
- чагарникових територій	відсутні	4	4	відсутні	4
- лучних територій	4	0	Відсутні	4	Відсутні
- оцінка естетичності поєднання ПТК	3	2	2	3	4
Оцінка придатності ПТК для локалізованого туризму					
- пішохідної прохідності	3	3	4	4	4
- кліматичних особливостей	4	4	4	4	4
- транспортної доступності	4	4	3	4	3
- придатності рельєфу до забудови	4	0	4	0	4
- віддаленості від КПЦ	2	2	2	2	2
Оцінка придатності ПТК для мобільного туризму					
- придатності клімату	4	4	4	4	4
- придатності ПТК для наметів	3	3	4	4	3
- автономності	4	4	2	3	2
Оцінка придатності ПТК за другорядними чинниками					
- наявність окремих цінних пр. об'єктів	4	4	4	4	4
-присутність ел. утиліт. рекреації	2	1	4	2	4
- наявність рекр. притулків	0	0	0	0	0

Продовження табл. 4.1.

Оцінка придатності ПТК для велотуризму					
- оцінка прохідності	4	3	4	4	4
- придатності клімату	4	4	4	4	4
Оцінка придатності для пізнавального туризму					
- оцінка придатності ПТК	3	3	2	3	2
Загальна оцінка (середнє значення)					
	3.25	2.64	3.05	3.06	3.12

З отриманих даних ми бачимо, що Орівська скиба має найвищу оцінку – 3.25 (максимум 4.0). За відсутності лісових ПТК дана ділянка тим не менше отримує високу оцінку в естетичній цінності за рахунок оточення її справжніми луками та мальовничості поєднання природних об'єктів. В оцінці придатності для локалізованого туризму досліджувана ділянка втрачає одну позицію в пішохідній прохідності через круті схили та дві позиції через значну віддаленість від культурно-промислових центрів, як осередку основних споживачів рекреаційних послуг. Зокрема від Львова даний об'єкт знаходиться на відстані близько 100 км. Оцінка придатності Орівської скиби для мобільного туризму є однією з найвищих в порівнянні з іншим пропонованими об'єктами. Не найкращими є умови для встановлення наметів. Причиною цього є, знову ж таки, круті схили. Загалом, ділянка славиться наявністю цінних природних об'єктів, є незначна кількість елементів утилітарної рекреації. Мінусом є тільки те, що немає рекреаційних притулків, які ми і будемо пропонувати для встановлення. Максимально придатною в оцінці прохідності є територія для велотуризму, якому сприяють і кліматичні показники. Загалом цей об'єкт займає одні з найвищих оцінок в придатності для рекреаційного природокористування.

Що стосується Сколівського спецкар'єру (оцінка - 2.64) то на його території відсутні лісові ПТК а також лучні території. Багато є чагарникових насаджень, але вони рівномірно зростають по всій території. Об'єкт є максимально доступним в транспортному сполученні, оскільки розташований

поруч з автотрасою. Кліматичні особливості та пішохідна прохідність сприяють проведенню тут локалізованого туризму. Найменшу оцінку територія має в такому показнику, як придатність до забудови, і також віддаленість від КПЦ. Що стосується мобільного туризму, то тут оцінки по всіх критеріях майже максимальні. Дещо не сприятливою є територія для встановлення наметів чи рекреаційних притулків. На ділянці відсутні елементи утилітарної рекреації, але разом з тим цей об'єкт привертає увагу своєю могутністю та історією. На схилах цього кар'єру по геологічних відкладах можна побачити процес формування всієї навколишньої території. Що ж стосується велотуризму то об'єкт є абсолютно доступним, тільки в деяких місцях на перешкоді можуть бути чагарникові зарості, але їх можливо оминати.

Турецький камінь (оцінка - 3.05) оточений незначним лісовим підростом, основну площу цієї ділянки займають чагарникові зарості. Тому в оцінці естетичної придатності дана територія дещо поступається іншим. Такі критерії придатності для локалізованого туризму, як пішохідна прохідність, кліматичні особливості та придатність рельєфу до забудови мають максимальні оцінки. Не найвищою є оцінка транспортної доступності та віддаленості від КПЦ. Для мобільного туризму ділянка також максимально придатна в кліматичних особливостях та в можливості встановлення наметів. На даному етапі дослідження тут немає туристичних притулків, і поруч розмістити їх складно. Проте це можливо зробити декілька метрів нище. Багатство елементів утилітарної рекреації та наявність цінного, на наш погляд, природного об'єкту сприяє організації рекреації в цьому місці. Додатково, варто зауважити, що дана ділянка максимально доступна для велотуризму, цьому сприяє і дорожнє покриття і кліматичні особливості.

Меандри річки Стрий (3.06) приваблюють своїми луками та багатством краєвидів, тому оцінка естетичної придатності тут, незважаючи на відсутність лісових ПТК, є високою. Максимальними є такі критерії придатності як пішохідна прохідність, кліматичні особливості та транспортна доступність. Несприятливою є територія до стаціонарної забудови, та це не заважає займатись тут рекреацією, оскільки є можливість встановлювати намети.

Досягнутими є також всі критерії придатності ділянки для мобільного туризму, зокрема велотуризму, бо прохідність і доступність для велосипедистів є найкращою.

Естетична придатність переказів (оцінка – 3.12) має також високу оцінку. Тут спостерігається в основному чагарникова рослинність, подекуди тільки лісовий підріст. Для локалізованого туризму критерії придатності досягли своїх максимальних оцінок, за винятком віддаленості від КПЦ, як і в усіх попередніх описах. Що до мобільного туризму, то тут можуть виникати проблеми зі встановленням наметів, через неоднорідну поверхню. Проте, ця місцевість приваблює значними запасами утилітарної рекреації (гриби, ягоди) та цінним і цікавим природним об'єктом. Придатність для велотуризму є також однією з найкращих.

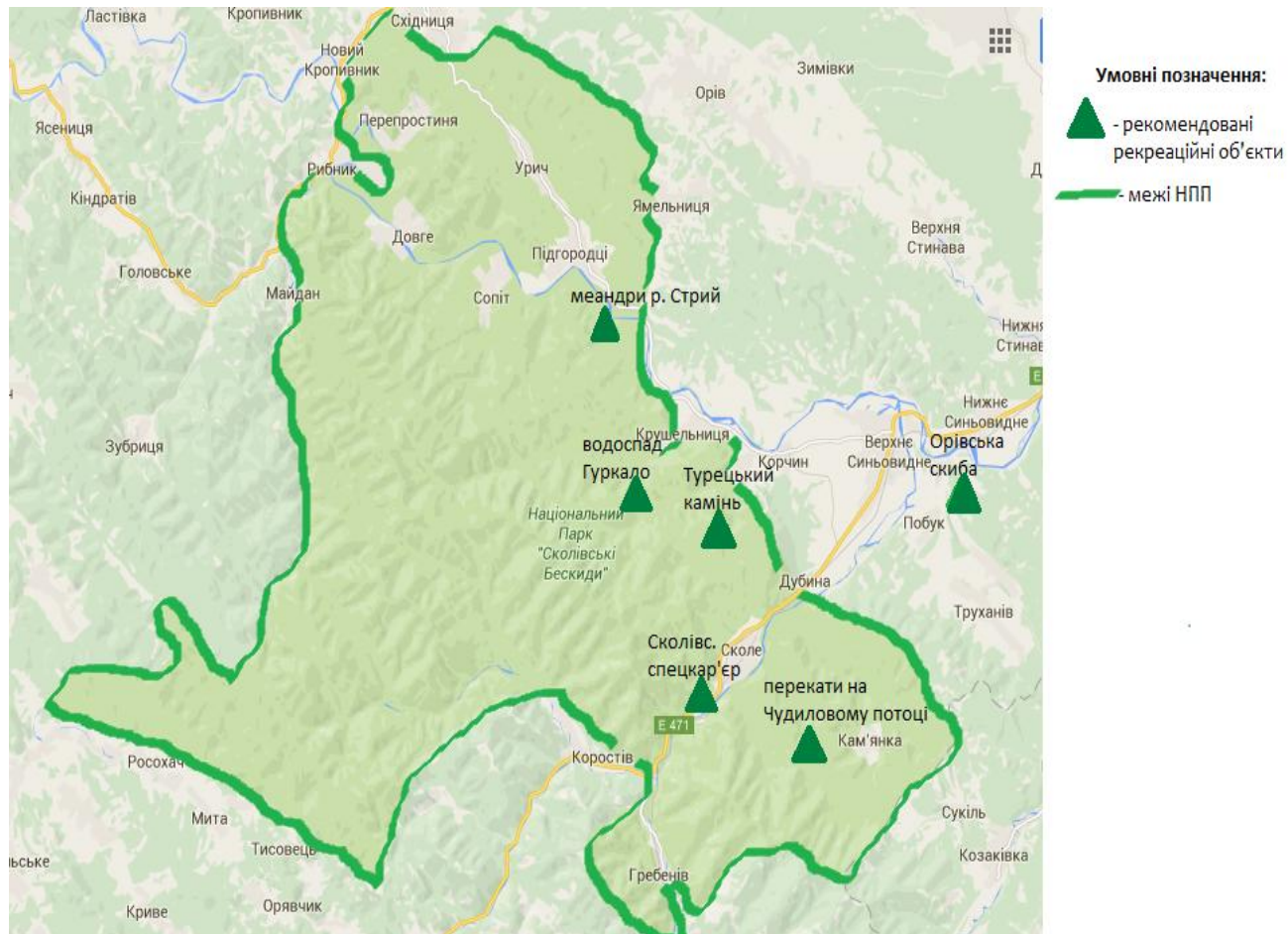

Рис. 4.14. Розміщення рекомендованих рекреаційних ділянок

Отож, як бачимо, всі пропонувані нами об'єкти є максимально придатними для проведення різного виду рекреації. Якщо об'єкт втрачає оцінку в одному критерії придатності, то заробляє її в іншому не менш важливому.

4.2. Облаштування рекреаційних об'єктів як чинник розвитку туризму на території НПП “Сколівські Бескиди”

Протягом останніх двох років на території НПП “Сколівські Бескиди” інтенсивно збільшилась кількість відвідувачів, тим самим і рекреаційне навантаження. Аналізуючи рекреаційну діяльність НПП “Сколівські Бескиди” видно, що кількість існуючих відпочинкових місць є недостатньою, і на майбутнє необхідно працювати у напрямку розширення асортименту рекреаційних зон. Рекреанти прагнуть до покращення умов відпочинку, тому необхідно створювати туристичні притулки з місцями для індивідуального та колективного відпочинку із сервісом відповідного рівня.

У минулі роки кількість рекреантів, які були зацікавлені у екскурсіях екологічними стежками і маркованими маршрутами була низькою, тому планується ввести посаду екскурсовода, для розширення загальних екологічних знань, ознайомлення рекреантів з визначними історико-культурними пам'ятками, заповідними місцями, історіями урочищ і т.п.

Росту потоку рекреантів сприятиме створення рекламно-видавничої діяльності, а також збільшення випуску буклетів, картографічної продукції, які висвітлюють туристичні можливості, культуру, історію та інформацію про НПП. З цією метою адміністрацією НПП “Сколівські Бескиди” планується розробка та друк картографічних матеріалів.

Так як після проведення дослідження рекреаційного навантаження на обраних ділянках території НПП “Сколівські Бескиди” найвищу стадію рекреаційної дигресії було виявлено на горі Парашці, тому тут слід першочергово проводити заходи, які б не допускали значного навантаження на вершину гори. З цією метою необхідно побудувати оглядовий майданчик на висоті 1-2 м. над поверхнею землі. Привершинну ділянку гори Парашки слід облаштувати дерев'яними сходинками та перилами. Це обмежить збільшення ширини стежки, розвиток ерозійних процесів на них та сприятиме укріплення схилів.

Екологічна стежка “м. Сколе - г. Парашка -с. Майдан” є найдовшою, тому для покращення її стану необхідно поновити знакування, виділити місця для розбивання наметів та розведення вогнищ.

Для облаштування екологічної стежки “м. Сколе - г. Парашка” слід провести роботи для поновлення знакування та відвести місця для розбивання наметів та розведення вогнищ, а також встановити смітники, з метою попередження розкидання сміття поблизу стежки.

Для того, щоб хоч якось зменшити навантаження на природні системи поблизу г. Парашки можливо варто було б встановити КПП при в'їзді до гори, при чому зробити це у всіх можливих місцях (зі сторони Підгородців, Коростова та інших населених пунктів, де є можливим заїзд автотранспорту та доступ рекреантів). Встановлені КПП дозволять обмежувати кількість відпочиваючих, які перебувають на території, шляхом заборони входу рекреантів після перевищення їх допустимої кількості.

Наступною за показником рекреаційного навантаження є долина р. Кам'янки та територія самого водоспаду. Обабіч водоспаду ми рекомендуємо побудувати дерев'яні доріжки. Екологічною стежкою “Долиною р. Кам'янка” та “На водоспад” варто також поновити знакування та відвести території під місця для розбивання наметів та розведення вогнищ, а також додатково встановити столи з садовими лавами для комфортного відпочинку рекреантів. Це, також зосередить рекреантів в певному місці, а не по всій території долини. Варто обмежувати кількість рекреантів, які входять на територію долини річки Кам'янки, за допомогою КПП та запропонувати користування екологічно безпечнішим видом транспорту (кінний чи велосипедний). В зоні короткотермінового відпочинку “Водоспад на річці Кам'янка” слід встановити кілька альтанок, піднавіс, волейбольну площадку, стіл з садовими лавами і т. п.

Стежку до озера Журавлиного ми пропонуємо також облаштувати дерев'яними сходишками та перилами. Це обмежить збільшення ширини стежки та розвиток ерозійних процесів на них. В декількох місцях навколо озера доцільно побудувати оглядові майданчики на висоті 1-2 м над поверхнею землі. В долині річки Кам'янки, на повороті до озера Журавлиного

рекомендуємо встановити щит з інформацією про рекреаційний об'єкт Мертве озеро та коротким його описом. Також рекомендуємо поновити знакування та відвести території під місця для розбивання наметів та розведення вогнищ, а також додатково встановити столи з садовими лавами біля повороту до озера, для комфортного відпочинку рекреантів до чи після відвідування озера. Це визвано тим, що через відсутність відповідної стаціонарної інфраструктури рекреанти розводять вогнища поблизу озера, та залишають згарища і купи сміття безпосередньо біля нього.

Дуже інтенсивно рекреантами відвідується Урич, але знакової екологічної стежки тут немає. Необхідно провести такі роботи для її офіційного створення. Також необхідно створити туристичний маршрут “Явори - с. Урич”, оскільки територія вже на даному рівні розвитку зазнає одного з найбільших значень рекреаційного навантаження. Для комфортності відпочинку рекреантів та обмеження впливу на довкілля слід відвести місця для розбивання наметів та розведення вогнищ на обидвох територіях. На даний момент рекреаційна дигресія тут сягає третьої стадії, тому для попередження ще більшого негативного впливу, першочергово, ми пропонуємо облаштувати територію дерев'яними сходами та перилами.

Менш відомою є рекреаційна ділянка біля водоспаду Гуркало. Ми не досліджували рекреаційне навантаження поблизу цього водоспаду з тих міркувань, що в порівнянні з іншими ділянками вона є менш відвідуваною, тому сильних проявів рекреаційної дигресії ще не спостерігається. Але для того, щоб вона не проявлялась в майбутньому ми рекомендуємо облаштувати дерев'яними сходами та перилами стежку вниз до водоспаду. На першій заплаві річки перед водоспадом варто встановити столи з садовими лавами та піднавісами, слід відвести місця для розбивання наметів та розведення вогнищ. На екологічній стежці “м. Сколе - водоспад Гуркало” слід поновити знакування.

Як ми вже згадували на даний момент всі рекреаційні об'єкти зазнають більшою чи меншою мірою рекреаційної дигресії. Користуючись цими рекомендаціями ми зможемо зменшити ступінь негативного впливу на природні екосистеми.

Крім того, для прикладу, варто звернути увагу на заходи, які приймаються в таких же ситуаціях в національному природному парку Польщі – Бещацькому парку народовому. На території даного НПП спостерігається інтенсивне рекреаційне використання окремих територій, як і в НПП “Сколівські Бескиди”, які, в результаті, зазнають значного навантаження. Дирекцією Бещацького парку народового проводиться ряд заходів з метою зменшення рекреаційного навантаження на найвідвідуваніших територіях. Це, зокрема облагородження при вершинній території, встановлення дерев’яних доріжок та природного відновлення екосистеми шляхом обгородження та покриття її сіткою.

Пропонуємо наочно ознайомитись з ними на фото.

Рис. 4.15. Облагородження привершинної території

Рис. 4.16. Дерев’яні доріжки

Рис. 4.17. Природне відновлення екосистеми

Наші рекомендації власне співпадають із тими заходами, які вже зараз проводять працівники іноземних національних природних парків.

Крім того, що слід займатись попередженням значного рекреаційного навантаження, варто також пропонувати нові рекреаційні об'єкти та займатись екологічно безпечнішими видами відпочинку.

На території НПП “Сколівські Бескиди” необхідно створити і нові рекреаційні зони та пункти. Зокрема, мова йде про ті, які ми рекомендуємо. Це Орівська скиба, Сколівський спецкар'єр, Турецький камінь, меандри р.Стрий та перекати на Чудиловому потоці.

В кожній з них необхідно створити хороші умови для відпочинку рекреантів та, перш за все, розповсюдити інформацію про такі не менш цікаві місця.

В рамках завдання по створенню стаціонарної інфраструктури доцільно було б створити туристичний притулок в рекреаційній зоні “Колодка”. Зокрема, для створення індивідуальних місць відпочинку необхідно провести ряд таких робіт, як: виготовлення та встановлення мангалів, смітників, піднавісів, столів і лавочок, влаштування під'їздних доріг та стоянок. Тобто все для створення хороших умов відпочинку.

Для облаштування Орівської скиби слід підвести дерев'яні доріжки та сходи з перилами на вершину. Саму вершину рекомендуємо облаштувати дерев'яною площадкою з огорожею, для безпеки відвідувачів та не порушення ділянки. Окремо, звичайно, потрібно провести ряд робіт для інформування про

цю рекреаційну ділянку. Це, зокрема, випуск буклетів та встановлення інформаційних щитів поблизу, на 466 –му кілометрі автошляху М 6 Київ – Чоп.

Сколівський спецкар'єр варто облаштувати дерев'яними доріжками для зручності пересування, бо територія характеризується глинистим покриттям, що може створювати дискомфорт. На в'їзді до кар'єру нам доводилось бачити знак, на котрому написано, що проводяться вибухові роботи, хоча, насправді вони не проводяться вже декілька років. Тому ми рекомендуємо замінити існуючі інформаційні щити на нові з відповідною оновленою інформацією.

Турецький камінь взагалі не містить ніякої інформації про себе в жодному природорожньому щиті. Тому інформування потрібно провести перш за все. На даний час навіть не кожен місцевий житель може підказати, як потрапити до цього місця. Оскільки сам камінь знаходиться в лісовій місцевості і поблизу ґрунтової дороги то додаткового облаштування на початковому етапі не потребує. Але ми вважаємо організувати тут пункт-перевал по дорозі на г. Парашка. Тому в майбутньому потрібно буде зайнятись розвитком стаціонарної інфраструктури.

Меандри річки Стрий при відповідному облаштуванні могли б розвантажити долину річки Кам'янки від рекреантів, котрі вибирають свої місця відпочинку поблизу води. Сьогодні, як ми вже згадували, основна частина рекомендованої нами території зайнята пасовищами. В літню пору року тут спостерігаються прояви пляжного відпочинку, на березі ріки можна побачити групи друзів чи сім'ї з дітьми. Ми рекомендуємо на цьому місці встановити піднавіси з столами та лавочками, а також облаштувати місця для розведення вогнищ та встановлення смітників, з метою попередження розкидання сміття по берегах річки.

Перекази на Чудиловому потоці поєднали в собі і лісові ПТК і водні екосистеми. Як і всіх попередніх випадках про них мало відомо, тому слід широко розповсюджувати інформацію в буклетах та встановлювати інформаційні щити. Безпосередньо поблизу переказів вато облаштувати місця для відпочинку людей, встановити столи з лавками, та смітники.

Крім рекомендованих нами рекреаційних об'єктів розвантажити скупчення рекреантів в широко відомих місцях можна за рахунок проведення кінних та веломаршрутів по території НПП.

Крім пішохідних екологічних стежок на території НПП "Сколівські Бескиди" є кілька проєктованих автомаршрутів. Скориставшись автомаршрутом, рекреанти мають можливість побувати в місцях де є цікаві історичні та архітектурні об'єкти (церкви, залишки оборонної давньоруської фортеці Тустань, залишки доменної печі с. Майдан, долина з могилою князя Святослава та інші). На кожному з автомаршрутів необхідно провести знакування, а також відвести місця для стоянок автотранспорту.

Є на території НПП "Сколівські Бескиди" і проєктовані веломаршрути. Дані веломаршрути варто провести знакування та організувати місця для стоянок велосипедів.

Основним заняттям місцевого населення є ведення сільського господарства. Це сприяє задіяння господарів у новому для цього регіону екологічному туризмі. А саме використання коней, які є в цьому регіоні, а також коней НПП "Сколівські Бескиди" при проведенні екскурсій кінними маршрутами. Це приваблюватиме відвідувачів парку, які матимуть можливість прогулятися цими маршрутами верхи на конях і побачити полонини, гірські хребти і інші цікаві краєвиди. Надходження коштів від наданих послуг дозволить покращити як соціальний статус цього регіону, так і доходи від рекреаційної діяльності НПП "Сколівські Бескиди".

Досить популярним на території НПП "Сколівські Бескиди" є кінний маршрут "На Росохацькі полонини". Даний маршрут варто прочистити та провести знакування, а також встановити місця для відпочинку коней та вершників, столи з лавами та місця для розведення вогнищ.

Здійснення заходів щодо оптимізації рекреаційного природокористування значно покращить стан вже використовуваних рекреаційних об'єктів та приверне увагу рекреантів до нових не менш цікавих об'єктів території НПП "Сколівські Бескиди".

4.3. Екологічна освіта як елемент сталого розвитку парку

Сталий розвиток - загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації. В Україні термін “сталый розвиток” часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей.

Рис. 4.18. Триєдина концепція стійкого розвитку

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.
3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучніше життя. Без цього

сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф - злидні, які стали у світі звичайним явищем.

4. Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.

5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

З екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття “природних” систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому “ідеальному” статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

З цієї точки зору, на національні природні парки покладено велику відповідальність, адже, виконуючи свою місію, вони мають стати осередками утвердження сталого розвитку на своїх територіях та розповсюдити його принципи в місцевих громадах. Міжнародний досвід засвідчує успішність такої стратегії, адже вона не тільки створює умови для розвитку місцевих громад, але й значно підсилює позиції парку, як соціального інституту, дозволяє йому здобувати більшу самостійність, підвищувати власну спроможність для розвитку, що є особливо актуальним за умов обмеженого фінансування.

Зважаючи на зарубіжний досвід, можна зробити висновок, що українські природні парки володіють значним потенціалом для розвитку сталого туризму. Проте, для його реалізації суттєвий внесок мають зробити, як державні установи, так і громадські. Якщо говорити про локальний рівень, то парки, місцеві підприємці, громадські організації та місцеві громади вже сьогодні

можуть підвищувати якість надання туристичних послуг та рівень розвитку сталого туризму (що безпосередньо впливає на рівень екологічної свідомості населення).

Значне рекреаційне використання територій національних парків, як відомо, призводить до погіршення екологічного стану найбільш відвідуваних місць, а з часом на цих же територіях проявляється дигресія. І одним із завдань, які можуть попередити прояви рекреаційного навантаження є екологічна освіта, як місцевих жителів так і населення загалом. При ефективній еколого-освітній діяльності рекреаційне природокористування буде завдати значно менше шкоди для довкілля.

У значної частини молодих людей та людей середнього віку, які найчастіше і є рекреантами, переважає утилітарний підхід до природи, проблеми екології в них не включені в систему особистих цінностей та не є частиною їхніх моральних переконань. Для багатьох із них притаманний пасивно споживацький рівень взаємодії з природою.

У зв'язку із загостренням екологічної ситуації, зумовленої антропогенними перетвореннями природного середовища та необхідністю розв'язання екологічних проблем виникла необхідність впровадження екологічної освіти та виховання в школі як пріоритетних освітньо-виховних напрямків, що відіграють вирішальну роль у формуванні системи моральних цінностей, відповідних світоглядних позицій та переконань, свідомого ставлення до навколишнього середовища. Адже психологічна готовність особистості до вирішення екологічних проблем формуються насамперед у старшому шкільному віці.

Вже зараз в багатьох середніх навчальних закладах України вводиться такий предмет як екологія, створюються факультативи. Все більше освітян схиляються до необхідності екологізації всіх навчальних предметів.

Саме з цією метою керівництвом НПП "Сколівські Бескиди" велика увага приділяється еколого-просвітницькій роботі, регулярно проводяться різного характеру та масштабу екологічні акції, конкурси. Учні місцевих шкіл постійно

беруть активну участь у різноманітних екологічних акціях, організованих адміністрацією парку.

Зокрема:

- при парку створені три еколого-просвітницькі центри, мета яких проведення еколого-просвітницької роботи серед дітей, школярів, студентів, широкого загалу людей;

- розширення контактів з громадськістю, розповсюдження знань про стан ведення лісового господарства, його розвиток та державну лісову політику;

- влаштування екскурсій з елементами відпочинку на природі;

- ознайомлення відвідувачів парку з побутом бойківського краю, його сакральною архітектурою та культурою, а також з тваринним та рослинним світом цієї території.

Особливу увагу заслуговує еколого-просвітницький центр в Бутивлянському лісництві, де можна побачити гербарії рослин в файлах та інші не менш цікаві природничі об'єкти. Кабінет укомплектовується плакатами та літературою на природничу тематику, яка може бути використана для написання рефератів, пізнавальних цілей. Одна з кімнат центру обладнана під музей, де зібрані експонати побуту бойківщини і тут проводяться екскурсії, де відвідувачі ознайомлюються зі звичаями, культурою, обрядами та побутом жителів цього регіону та розказують про необхідність охорони місцевої природи.

За сприяння й при безпосередній участі працівників парку створені і діють три шкільні лісництва, основу діяльності яких складає організація навчально-виховного процесу, експериментальної і дослідницької роботи та продуктивної праці учнів. Робота шкільного лісництва побудована на принципі самоврядування.

Завдячуючи співпраці з КЗ ЛОР (комунальний заклад Львівської обласної ради) “Львівський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді” в Сколівській ЗОШ 1 ст. діє гурток “Юні друзі природи”. На заняттях цього гуртка велика увага приділяється практичним та теоретичним навикам поведінки в природному середовищі.

Окремим пунктом слід виділити проведення конкурсів на природоохоронну тематику (кращий твір та малюнок, пасхальна писанка, фотоконкурс, новорічна композиція та ін.), мета яких – формування активної громадської позиції щодо збереження природи, залучення підростаючого покоління до природоохоронної діяльності.

Протягом 2013 року, зокрема, було проведено такі екологічні акції як “День зустрічі птахів”, “Майбутнє лісу у твоїх руках”, “Годівничка”, “Збережи ялинку” та конкурс “Букет замість ялинки”.

Метою першої акції, котра проводилась 2 квітня з учнями шкільного лісництва при Сколівській школі-інтернат, є активізація уваги учнівської молоді до сучасних проблем приваблювання і охорони, поширення і збільшення чисельності та видового різноманіття перелітних птахів.

Щоб привернути громадськості та молоді до такого важливого та відповідального процесу, як створення лісів, навесні вже не один рік поспіль під егідою Державного агентства лісових ресурсів України проводиться Весукраїнська акція “Майбутнє лісу у твоїх руках”.

В 2013 році вона стартувала у Міжнародний день лісів - 21 березня. Протягом місяця, аж до 21 квітня (Дня довкілля в Україні) було проведено заходи з весняної посадки лісу із залученням учнівської та студентської молоді, представників громадських організацій та органів влади, засобів масової інформації, а також усіх тих, в кого було бажання особисто взяти участь у створенні лісів.

Крім головного заходу акції - посадки дерев, працівники парку проводили широку роз’яснювальну роботу серед молоді щодо важливості збереження та примноження зеленого багатства нашого краю. Лісівниками були проведені лекції в школах, практичні заняття з членами шкільних лісництв при Сколівській школі-інтернат та ЗОШ I-II ст. с.Завадка, перегляд тематичних відеофільмів про значення лісів у життєдіяльності людини, організовані походи школярів в лісництва та лісові розсадники, розповсюджені серед учасників акції листівки та буклети природоохоронного характеру.

Навесні кожного року проводиться акція “Годівничка”. В 2013 році вона проводилась разом з учнями 2-3 класів Сколівської ЗОШ І ст. Акція пройшла з метою виховання ціннісного ставлення до біорізноманіття, проведення широкої просвітницької роботи та практичних дій з охорони та збереження орнітофауни.

Екологічна акція “Збережи ялинку”, яка проводиться напередодні Нового року, передбачає запобігання вирубці молодих хвойних дерев. Разом з дорослими учні шкільних лісництв проводять патрулювання в приміських лісах. Акція спрямована і на формування громадської думки про “ялинкову” проблему шляхом пропаганди, заміни ялин, сосен аранжуванням з гілок хвойних дерев, що має значно скоротити запит на великі дерева; вирощуванням хвойних контейнерованим способом.

Головною метою конкурсу “Букет замість ялинки” є виховання шкільної молоді в дусі бережливого ставлення до природи, розвиток декоративно-прикладного мистецтва та збереження хвойних та ялицевих насаджень, зокрема.

Подібні акції та конкурси дозволяють розвивати ще зі шкільного віку екологічну свідомість та розуміння того, що використовувати природні ресурси потрібно ощадливо.

Крім проведення екологічних заходів в шкільних та інших навчальних установах НПП “Сколівські Бескиди” розвиває екологічну освіту в більш глобальних масштабах. Так, укладено тристоронню угоду між НПП “Сколівські Бескиди”, Прикарпатським лісогосподарським коледжем (м. Болехів) та Сколівською школою інтернат, згідно з якою здійснюється підготовка кваліфікованих робітників за професіями “лісник” і “єгер” з числа учнів шкільного лісництва. Після закінчення школи такі учні будуть професійно підготовлені і отримають необхідний рівень знань для роботи в лісовій галузі.

Крім екологічного виховання на локальному рівні, НПП “Сколівські Бескиди” виконує еколого-освітні функції і по всій території України, і на міжнародному рівні також. Так, НПП “Сколівські Бескиди” співпрацює з Інститутом екології Карпат НАН України, Національним університетом ім. І.Франка, Інститутом ботаніки ім. М. Холодного (м. Київ), Національним

університетом ім. Т.Шевченка. Вчені цих установ беруть активну участь у проведенні наукових досліджень разом з співробітниками НПП “Сколівські Бескиди”. Результатом цих спільних досліджень є наукові статті, монографії, а також цілі розділи в Літописі природи.

Національним парком “Сколівські Бескиди” укладено договори про співпрацю з Бещадським парком Народовим (Польща), Національним парком “Баварський ліс” (Німеччина), обласним природним парком “Сімбріоні” (Італія), Ялтинським гірсько-лісовим заповідником (Крим), Національним природним парком “Вижницький”, НПП “Гуцульщина”, Яворівським національним природним парком.

Щорічно працівниками НПП публікуються статті в районних та обласних газетах з інформацією про “Сколівські Бескиди”.

Протягом своєї діяльності національним парком видано ряд монографій, рекламно інформаційних буклетів, атласів та методичних рекомендацій.

На території НПП “Сколівські Бескиди” проходять практику студенти вищих навчальних закладів, коледжів та технікумів, учні професійно-технічних училищ. Науковим відділом НПП запропонована тематика дипломних та курсових робіт для студентів Національного лісотехнічного університету України. Налагоджена співпраця з Львівським національним університетом ім. І. Франка.

Добрими є контакти та співпраця із районним відділом освіти при держадміністрації Сколівського району. На даний час розроблено та погоджено з відділом освіти 20 екологічних уроків, які уроки проводяться у школах району. Працівниками національного парку проводяться бесіди на предмет охорони лісу від самовільних рубок, заборони збору рідкісних видів рослин, вирубки новорічних ялинок.

Як бачимо, працівники НПП “Сколівські Бескиди” паралельно із розвитком рекреації значну увагу приділяють еколого-освітній діяльності і екологічній освіті, зокрема.

Ряд заходів, проведених за останні роки, дозволяють формувати екологічну свідомість відвідувачів НПП “Сколівські Бескиди”, щоб рекреаційне

використання території не завдавало значних збитків стану природного середовища.

Для проведення ще ефективнішої еколого-просвітницької діяльності необхідно розмножити буклети та навчально-методичні посібники, для того, щоб в достатній кількості забезпечити ними вчителів шкіл. Слід налагодити співпрацю із адміністрацією баз відпочинку, розташованих поряд із НПП з метою проведення еколого-просвітницької роботи із туристами та відпочиваючими.

ВИСНОВКИ

Сучасна соціально-економічна, й особливо екологічна ситуація на території НПП “Сколівські Бескиди” потребує переорієнтації ведення господарства, яке за мінімального негативного впливу на довкілля могло б забезпечити стійкий розвиток. Сьогодні, власне рекреаційне природокористування повинно бути пріоритетним в умовах функціонування національних природних парків.

В результаті вивчення рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди” можна зробити наступні висновки:

1. Наявність унікальних рекреаційних ресурсів передбачає, що їх використання повинно стати тут провідною галуззю господарства, підпорядкувавши всі інші своїм завданням.

НПП “Сколівські Бескиди” володіє цінними ресурсами для розвитку всіх видів рекреації. Дана природоохоронна територія має чудові природні й культурно-історичні ресурси для розвитку різних видів туризму, однак потребує сучасного інфраструктурного облаштування.

2. Огляд літератури засвідчує, що сьогодні розроблено методики визначення рекреаційного впливу на геосистеми в умовах національних природних парків, проте досліджувана територія потребує їх адаптації.

Для визначення рекреаційного навантаження на природні комплекси НПП “Сколівські Бескиди” ми обрали методику, авторами якої є Генсірук С. А., Нижник М.С., Возняк Р. Р., Тарасов А. І. Ці дослідники свою методику визначення рекреаційного навантаження пропонують використовувати тільки для Карпатських гірських місцевостей, тому для дослідження територій НПП “Сколівські Бескиди” вона є найбільш прийнятною.

Для здійснення оцінки естетичної цінності території національного природного парку для потреб рекреаційного природокористування ми удосконалили методику І. М. Рожка.

3. Вивчення природних ресурсів парку з метою їх придатності для рекреаційних цілей дозволяє стверджувати, що їх можливості здатні задовільняти потреби не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному

(наявність унікальних бальнеологічних ресурсів, геологічні об'єкти, лісові екосистеми тощо). Морфологічні риси рельєфу Сколівських Бескид свідчать про можливість організації пішохідних маршрутів та екскурсійних прогулянок для людей різної вікової категорії, а річкові долини та улоговини найбільш придатні для створення зон відпочинку з повним набором рекреаційних послуг. Смерекові ліси, які поширені по всій території НПП “Сколівські Бескиди”, мають високі рекреаційні властивості, тому що формують своєрідний фітоклімат із значною кількістю фітонцидів, які створюють майже стерильну чистоту повітря і мають сприятливий вплив на здоров'я людини.

4. Найефективнішими методами регулювання рекреаційного навантаження є функціональне зонування, згідно з яким 20% території НПП “Сколівські Бескиди” можна використовувати в рекреаційній діяльності, і ще на 65% площі, яку становить господарська зона, можна розвивати екотуризм.

За результатами досліджень рекреаційного навантаження на ділянках поблизу гори Парашки, скель в Уричі, біля водоспаду Кам'янки, о. Журавлиного та на заплаві р. Кам'янки можна стверджувати, що всі ці території зазнають сильного рекреаційного навантаження. З отриманих результатів ми бачимо, що є ділянки де в зв'язку з сильним рекреаційним навантаженням вже зараз проявляється рекреаційна дигресія. На трьох з п'яти ділянок її прояви сягнули третьої стадії рекреаційної дигресії, поблизу Янкової криниці в заплаві р. Кам'янки дигресія на четвертій стадії. І найбільше пошкоджена вершина гори Парашки, тут зараз проявляється п'ята стадія рекреаційної дигресії.

Є місця де рекреаційна дигресія не проявляється, але тут спостерігаємо значну лісорекреаційну активність місцевого населення. За розрахунками лісорекреаційної активності місцевого населення було визначено, що найвищими значення цього показника є поблизу великих населених пунктів. Тому для розвантаження рекреаційного використання цих територій необхідно запропонувати нові, не менш цікаві для відвідування, місця в межах НПП, та звернути увагу на ліси поблизу таких населених пунктів, де поки що незначне середнє рекреаційне навантаження, наприклад Тисовець, Орявчик, Кринтята.

Тут можна без шкоди для довкілля і з вигодою для місцевого населення розвивати зелений туризм.

5. Обґрунтовуючи рекреаційне використання НПП “Сколівські Бескиди” можемо зробити висновок, що кількість існуючих відпочинкових місць є недостатньою. Вирішенню даної проблеми може сприяти розширення асортименту рекреаційних зон та їх облаштування.

Значний потік рекреантів до водоспаду р. Кам’янка можна зменшити за рахунок водоспаду Гуркало, який на даному етапі є менш відомим ніж перший. Також маловідомим є Турецький камінь, тому ми пропонуємо його популяризацію. Неподалік рекреаційної зони “Водоспад р. Кам’янки” є цікава зона під назвою “Колодка”. Вона частково облаштована для візиту рекреантів, але є менш відомою, тому відповідно потік відпочиваючих значно менший. Для оптимізації рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо використовувати такі нові його об’єкти як Орівська скиба, закритий Сколівський кар’єр, меандри р. Стрий та перекати на Павловому та Чудиловому потоках.

Після розрахунку придатності цих ділянок для рекреаційного використання ми отримали такі дані (максимальна оцінка 4): Орівська скиба – 3.25, перекати на Чудиловому потоці – 3.12, меандри р. Стрий – 3.06, Турецький камінь – 3.05 та Сколівський спецкар’єр – 2.64.

6. Для зменшення рекреаційного навантаження на рекреаційно освоєних і перевантажених ділянках НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо: будувати дерев’яні доріжки чи сходишки з перилами, це обмежить збільшення ширини стежки, розвиток ерозійних процесів на них та сприятиме укріплення схилів; встановлювати дерев’яні оглядові майданчики на висоті 0.5м. від поверхні землі, що з часом призведе до природного відновлення вже пошкодженого рослинного покриву і надалі не допускати рекреаційних дигресій; встановити столи з садовими лавами та піднавісами для комфортного відпочинку рекреантів, це зосередить рекреантів в певному місці, а не по всій рекреаційній ділянці; відвести місця для розбивання наметів та розведення вогнищ; встановити смітники, з метою попередження розкидання сміття

поблизу стежки; встановити контрольно-пропускні пункти, які дозволять обмежувати кількість відпочиваючих, які перебувають на території, шляхом заборони входу рекреантів після перевищення їх допустимої кількості.

7. Всі пропонувані нами об'єкти є максимально придатними для проведення різного виду рекреації, а особливо спортивної та пізнавальної. Крім того, є можливість проведення маршрутної та прогулянкової рекреації на кожній із пропонуваних ділянок. Для розсосередження потоку рекреантів останні повинні знати про інші цікаві об'єкти на території парку. Тому, в першу чергу, інформація про них повинна міститися в інформуючих бордах обабіч автомобільних доріг з коротким описом та фоторафіями конкретного об'єкта.

Для оптимізації освоєння та привабливості рекреаційних ділянок рекомендуємо розвивати стаціонарну інфраструктуру. Зокрема, для створення індивідуальних місць відпочинку необхідно провести ряд таких робіт, як: виготовлення та встановлення мангалів, смітників, піднавісів, столів і лавочок, влаштування під'їздних доріг та стоянок. Тобто все для створення хороших умов відпочинку. Рекреанти прагнуть до покращення умов відпочинку, тому необхідно створювати туристичні притулки з місцями для індивідуального та колективного відпочинку із сервісом відповідного рівня.

Конструктивно-географічне обґрунтування рекреаційного використання території досліджуваного парку дозволяє стверджувати, що при дотриманні всіх рекомендацій він може стати потужним осередком розвитку рекреації регіону та держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Андрущак В. І. Сільський зелений туризм на Буковині / В. І. Андрущак, В. М. Приказка, А. О. Слюсаренко // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Мат. міжнар. наук.-практ. конф. - К.: Знання України, 2002. - С. 472 - 476.
2. Армад Д. Л. Наука об ландшафте / Д. Л. Армад - М.: Мисль, 1975. - 287 с.
3. Бабарицька В.К. Організація туризму: навч. посіб. / В.К. Бабарицька, О. О. Любіцева - К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 1998. - Ч. 1. - 82 с.
4. Бандерич В. Я. Природно-заповідні території України. Національний природний парк "Сколівські Бескиди" та Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник / В. Я. Бандерич, О. М. Мірошніченко. - Стрий: Укрпол, 2006. - 20 с.
5. Бандрівський М. Пам'ятки середньо-дністровської (західно-подільської) групи ранньозалізного віку в центральноевропейській хронологічній шкалі та проблеми періодизації / М. Бандрівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. - 2010. - Вип. 14. - С. 76-113.
6. Безручко Л. С. Еколого-географічне обґрунтування рекреаційного природокористування на території Шацького національного природного парку: дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / Л. С. Безручко. - Львів, 2009. - 227 с.
7. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. / О. О. Бейдик. - К.: Альтерпрес, 2009. - 400 с.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик - К.: КНУ, 2002. - 234 с.
9. Бейдик О. О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму) / О. О. Бейдик. - К., 1993. - 56 с.
10. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О. О. Бейдик - К.: Палітра, 1997. - 234 с.
11. Блага М. М. Рекреаційно-ресурсний потенціал і фактори його використання / М. М. Блага // Український географічний журнал. - 2000. - №2. - С. 28-30.

12. Бовсуновская А. Я. География туризма: учебн. пос. / А. Я. Бовсуновская - Донецк: ДІТБ, 2002. - 411с.
13. Божук Т. І Рекреаційно - туристичні дестанації: теорія, методологія, практика: Б - 76 монографія / Т. І. Божук. - Львів, 2014. - 468 с.
14. Бойко І. Д. Туристична курортологія / І. Д. Бойко, Л. А. Савранчук. - Чернівці: Рута, 2007. - 116 с.
15. Бударюнас А. Р. Антропогенная дигрессія лесов в густонаселенных районах / А. Р. Бударюнас // Вопросы охраны ботанических объектов. - М.: Наука, 1971. – 48 с.
16. Бучко Ж. І. До аналізу естетичних властивостей ландшафту / Ж.І. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 19: Географія. - 1997. – С. 144-150.
17. Бучко Ж. І. До питання про еколого-естетичні якості ландшафту / Ж. І. Бучко // Матеріали між нар. наукової конференції. “Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці”. – Тернопіль., 1999. – С. 46 – 47.
18. Бучко Ж. І. Передумови розвитку екотуризму в Карпатському регіоні / Ж. І. Бучко // Матеріали IV Межд. научно-практ. конф. - Донецк: Норд-компьютер., 2002. - С. 258-266.
19. Васильев Ю. С. Использование водоемов и рек в целях рекреации / Ю. С. Васильев, В. А. Кукушкин. - Л.: Гидрометеиздат, 1988. - 231 с.
20. Васильєва Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні / Н. В. Васильєва // Науковий вісник аграрного університету., 2008. - Вип. 124. - С. 24-32.
21. Ващенко Н. П. Рекреаційний комплекс України: конспект лекцій. / Н. П. Ващенко. - К.: КДТУ, 1998.
22. Веденин Ю. А. Динамика территориальных рекреационных систем. Природные аспекты рекреационного использования леса / Ю. А. Веденин.- М.: Наука, 1987. - 166 с.
23. Веденин Ю. А. Динамичность среды и ресурсов рекреационной деятельности / Ю. А. Веденин // Рекреационные ресурсы и методы их изучения. – М.: МФГО СССР, 1981 - 137 с.

24. Волошин І. М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу / І. М. Волошин. - Львів: Простір - М, 1998. – 356 с.
25. Генсирук С. А. Комплексное использование природных ресурсов. - М.: 1985. - 174 с.
26. Генсирук С. А. Рациональное природопользование. Лесная промышленность. - М.: 1979. - 312 с.
27. Генсирук С. А. Рекреационное использование лесов / С. А. Генсирук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк. - К.: Урожай, 1987. – 248 с.
28. Генсірук С. А. Регіональне природокористування: навч. посіб. / С. А. Генсірук. - Львів: Світ, 1992. - 336 с.
29. Генсірук С. А. Лісові ресурси України. Їх охорона та використання / С. А. Генсірук, В. С. Бондар. - К.: Наукова думка, 1973. - 354 с.
30. Генсірук С. А. Еколого-економічні аспекти природокористування / С. А. Генсірук, М. С. Нижник. - К.: Наукова думка, 1982. - 175 с.
31. Геологические памятники Украины: справочник-путеводитель / Н. Е. Коротенко, А. С. Щирица, А. Я. Каневский [и др.]. - Киев: Наук. думка, 1985. - 156 с.
32. Геренчук К. І. Польові географічні дослідження / К. І. Геренчук, С. М. Раковська, А. Г. Топчієв. - К.: Вища школа, 1975. - 248 с.
33. Гетьман В. І. Курортно-рекреаційні системи Українських Карпат / В. І. Гетьман // Український географічний журнал. - 1999. - №3. - С. 34-37.
34. Гетьман В. І. Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України / В. І. Гетьман // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). Мат. міжнар. конф., присвяч. міжнар. року гір (м. Рахів, 14-18 жовтня 2002р.). - Рахів, 2002. – Т.1. – С. 304-312.
35. Гетьман В. І. Платні рекреаційні послуги установ природно-заповідного фонду України: законодавчі норми та економічні можливості / В. І. Гетьман // Український географічний журнал. - 2002. - №1. - С. 58-64.
36. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. - 304 с.

37. Гринів Л. Розвиток рекреаційного підприємництва в Українських Карпатах / Л. Гринів, В. Мацола // Проблеми регіональної політики: зб. наук. пр. - Львів, Ін.-т регіон. досліджень. 1995. - С. 109-118.
38. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень / М. Д. Гродзинський. - К.: Лікей, 1995. - 233 с.
39. Гулич О. І. Рекреаційний потенціал Українських Карпат та сучасний стан його освоєння / О. І. Гулич. - Львів, 2004. - 56 с.
40. Дейнека А. М. Рідкісні види рослин і тварин / А. М. Дейнека, В. Я. Бандерич, В. О. Крамарець. - Л.: Сполом, 2007. - 192 с.
41. Дейнека А. М. Ліси національного природного парку “Сколівські Бескиди” / А. М. Дейнека, Л. І. Мілкіна, В. П. Приндак. - Львів: Сполом, 2006. - 176 с.
42. Дейнека А. М. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Тваринний світ / А. М. Дейнека, В. Я. Банерич, А. В. Башта [та ін.]. - Львів: Сполом, 2008. - 184 с.
43. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. - К.: Альтерпрес, 2004. - 192 с.
44. Жук П. В. Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання / П. В. Жук, В. С. Кравців // Українські Карпати: проблеми і перспективи. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. - Львів, 1993. - С. 111-112.
45. Закон України “Про природо-заповідний фонд України” від 16. 06. 1992р. № 2456 – XII [Електронний ресурс] (в редакції від 19. 05. 2015 р.) Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (станом на 10.10.2015р.).
46. Закон України “Про туризм” від 15. 09. 1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс] (в редакції від 11. 02. 2015 р.) Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (станом на 10.10.2015р.).
47. Зеленский Н. Н. Опыт определения основных стадий рекреационной дигрессии курортных лесов Прикарпатья / Н. Н. Зеленский // Экспериментальная биогеоценология и агроценозы: тез. докл. - М., 1979. - С. 50-52.
48. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття і терміни / О. В. Ільїна. - Луцьк: Терен, 2004. - 104 с.

49. Кекушев В. П. Основы менеджмента экологического туризма: уч. пос. / В. П. Кекушев, В. П. Сергеев, В. Б. Степаницкий. – М.: Изд. МНЕПУ, 2001. – 60с.
50. Кепеняк Н. М. Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Мат. Всеукр. студ. наук. конф. “Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні”. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2010. - С. 42-50.
51. Кепеняк Н. М. Фрагментарні дослідження рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Фізична географія та геоморфологія - 2012. - Вип. 1 (65). - 188 с.
52. Кепеняк Н. М. До історії створення та становлення національного природного парку “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. - Тернопіль: СМП “Тайм”. - №1 (вип. 34). - 2013. - 278 с.
53. Кепеняк Н. М. Гідрологічна мережа національного природного парку “Сколівські Бескиди” та її використання в географії / Н. М. Кепеняк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. Науковий журнал ХНУ імені В. Н. Каразіна. - Харків, видавництво ХНУ ім. В.Н.Каразіна. - № 3-4, 2013. - 178с.
54. Кепеняк Н. М. Екологічне виховання як передумова раціонального використання природних ресурсів на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Охорона довкілля. Мат. X Всеукраїнських наук. Таліївських читань. - Харків, видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 128-136.
55. Кепеняк Н. М. Геологічні пам'ятки як об'єкт рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2014. - Вип. 45. - С. 408-416.
56. Кепеняк Н. М. Лісорекреаційна активність жителів населених пунктів на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. Науковий журнал ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна. - № 1-2, 2014. С. 24-30.

57. Кепеняк Н. М. Рекреаційний потенціал водоспаду Гуркало та прилеглої території / Н. М. Кепеняк // Збірник міжнар. наук.-практ. конф. “Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика”. Чернівці. 2014р. С. 258-259.
58. Кепеняк Н. М. Раціональне використання водних об’єктів в рекреаційній діяльності НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Мат. міжнар. наук.-практ. конф. “Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій”. - Львів: ЗУКЦ, 2014. - 212с.
59. Кепеняк Н. М. Природні умови як передумова розвитку рекреації на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Охорона довкілля: зб. наук. статей XI Всеукраїнських наукових Таліївських читань. - Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. - 284 с.
60. Кепеняк Н. М. Передумови розвитку мисливського туризму на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи. Мат. Всеукр. наук. конф., присвяч. 15-річчю кафедри конструктивної географії і картографії ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 14-16 травня 2015). - Львів, 2015. - С. 103-107
61. Кепеняк Н. М. Лісові екосистеми як передумова розвитку рекреації на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк, М. М. Назарук // Географія та туризм: наук. зб. - К.: Альфа-ПК, 2015. - Вип. 32. - 234 с.
62. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. - Чернівці: Зелена Буковина, 2003. - 312 с.
63. Кифяк В. Ф. Організація туризму: навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. - 344 с.
64. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
65. Ковальська Л. В. Рекреаційна географія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. України / Л. В. Ковальська. - Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 213 с.
66. Койнова І. Б. Антропогенна трансформація ландшафтних систем західної частини Волинського Полісся: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- геогр. наук: 11.00.11. “конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів” / І. Б. Койнова. – Львів, 1999. – 20 с.
67. Койнова І. Б. Методичні рекомендації щодо проходження комплексної практики з природоохоронної діяльності на Чорногірському стаціонарі / І. Б. Койнова, І. М. Рожко, Б. В. Сенчина – Львів, 2007. – 64 с.
68. Крамарець В. О. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Еколого-пізнавальна стежка “Бучина” / В. О. Крамарець, В. П. Приндак. - Сколе, 2002.
69. Крамарець В. О. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Еколого-пізнавальна стежка “Долиною річки Кам'янка” / В. О. Крамарець, Л. І. Мілкіна, М. І. Коханець [та ін.]. - Сколе, 2002.
70. Крамарець В. О. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Еколого-пізнавальний маршрут “м. Сколе - гора Парашка - с. Майдан” / В. О. Крамарець, В. П. Приндак. - Сколе, 2002.
71. Крамарець В. О. Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Об'єкти неживої природи / В. О. Крамарець, Я. І. Дубина, М. І. Коханець [та ін.]. - Стрий: Укрпол, 2005. - 36 с.
72. Кривець А. Г. Функції рекреаційного природокористування та напрями їх регулювання / А. Г. Кривець // Питання соціоекології. мат. першої Всеукр. конф. “Теоретичні та прикладні аспекти соціоекології”. – Львів, 1996. – Т. 2. – С.75-76.
73. Кузик С. П. Оцінка туристичної придатності території Карпат / С. П. Кузик, З. О. Касянчук // Карпати. Український міст в Європу: проблеми і перспективи: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. - Львів, 1993. - С. 100-103.
74. Кузик, С. П. Географія туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Кузик. - К. : Знання, 2011. - 271 с.
75. Кусков А. С. Рекреационная география: учебно-методический комплекс / А. С. Кусков, В. Л. Голубов, Т. Н. Одинцов. – М.: МПСИ, 2005 – 328 с.
76. Кусков А. С. Основы туризма: ученик / А. С. Кусков, Ю. А. Джаладян. - М.: КноРус, 2007. - 536 с.

77. Лукьянова Л. Г. Рекреационные комплексы: учебн. пособ. / Л. Г. Лукьянова, В. И. Цыбух. - К.: Вища школа., 2004. - 346 с.
78. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. - К.: Альтерпрес, 2002. - 436 с.
79. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) 3-тє вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцева – К.: Альтерпрес, 2008. - 436 с
80. Лях І. В. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Нелісова рослинність / І. В. Лях, Л. І. Мілкіна. - Львів: Сполом, 2008. - 244 с.
81. Мазур Ф. Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): навч. посіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 96 с.
82. Мандрівки на вершини Карпат з турбаз Львівського обласного центру краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді. - Львів: Червона калина, 2006. - 46 с.
83. Мальська, М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. - К.: Знання, 2008. - 661 с.
84. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 343 с.
85. Мельник А. В. Еколого-ландшафтознавчий аналіз Українських Карпат / А. В. Мельник. - К., 2000. - 354 с.
86. Мельник Л. Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручн. / Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка. - Суми: ВТД “Університетська книга”, 2007. - 759 с.
87. Милкина Л. И. Гидрография / Л. И. Милкина // Украинские Карпаты. Природа. - К.: Наук. думка, 1988. - С. 36-38.
88. Мироненко Н. С. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. - 208 с.
89. Міллер Г. П. Ландшафтна диференціація територій Карпатського біосферного заповідника / Г. П. Міллер, О. М. Федірко, В. П. Брусак // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. - К.: Наука, 1996. - С. 96-113.

90. Морозов А. Г. Рекреационно-туристические ресурсы Украины / А. Г. Морозов. - К.: Типография, 1997. - 125 с.
91. Мусієнко М. М. Екологія. Охорона природи: словник-довідник / М. М. Мусієнко, В. В. Серебряков, О. В. Брайон. - К.: Знання, 2002. - 550 с.
92. Назарук М. М. Екологічний менеджмент. Запитання та відповіді: навч. посіб. / М. М. Назарук, І.Б. Койнова. - Львів: Еней, 2004. - 216 с.
93. Назарук М. М. Соціоекологія: словник-довідник / М. М. Назарук. - К.: НТЛ, 1999. - 171 с.
94. Назарук М. М. Соціальна екологія: взаємодія суспільства і природи: навч. посіб. / М. М. Назарук. - Львів, 2013. - 348 с.
95. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач [та ін.]. - Львів: ІРД НАН України, 1999.
96. Науменко Г. П. Система потреб людини та туризм / Г. П. Науменко // Туристично-краєзнавчі дослідження. - К., 2005. - Вип. 6. - С. 3-16.
97. Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Рослинний світ / за ред. В. А. Соломаха. - К.: Фітосоціоцентр, 2004. - 240 с.
98. Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Еколого-пізнавальна стежка "Долиною річки Кам'янка" / В. О. Крамарець, Л. І. Мілкіна, М. І. Коханець [та ін.]. - Сколе, 2008. - 19 с.
99. Недашковская Н. Ю. Рекреационная система Советских Карпат. - Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1983. - 117 с.
100. Николаенко Д. В. Рекреационная география: учеб. пособие для студ. высш. учеб. зав. / Д. В. Николаенко - М.: ВЛАДОС, 2001. - 288 с.
101. Новикова В. Оптимізація рекреаційної діяльності як важлива умова збалансованого розвитку регіону / В. Новикова // Географія, Економіка, Екологія, туризм: регіональні студії. - Ніжин: Спектр-Поліграф, 2007. - С. 263-270.
102. Нудельман М. С. Социально-экономические проблемы рекреационного природоиспользования / М. С. Нудельман. - К.: Наукова думка, 1987. - 131 с.
103. Олишевський В. Розвиток рекреаційної інфраструктури / В. Олишевський // Економіка України. - 1991. - №4.

104. Основи стійкого розвитку: навч. посібн. / за заг. ред. Л. Г. Мельника. - Суми: Університетська книга, 2005. - 654 с.
105. Петлін В. М. Конструктивна географія / В. М. Петлін. - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. - 544 с.
106. Петлін В. М. Конструктивне ландшафтознавство / В. М. Петлін. - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. - 357 с.
107. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський. - К.: Знання, 2006. - 550 с.
108. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. норм.-правов. актів / під ред. В. К. Федорченка.- К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.
109. Преображенский В. С. География и отдых / В. С. Преображенский, Ю. А. Веденин - М.: Мысль, 1971. – 224 с.
110. Приндак В. П. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Еколого-пізнавальна стежка “Водоспад” / В. П. Приндак, І. В. Лях. - Сколе, 2007. - 38 с.
111. Природа Карпатського національного парку / за ред. М. А. Голубець, С. М. Стойко -К.: Наукова думка, 1993. - 212 с.
112. Природные национальные парки Украины / П. Т. Ященко, Е. М. Гребенюк, Л. А. Тасенкевич [и др.]. – Львов : Выща школа, 1988. – 119 с.
113. Проблеми географії та менеджменту туризму / В. Г. Явкін, В. П. Руденко, О. Д. Король та ін. - Чернівці: Рута, 2006. - 260 с.
114. Родичкин И. Д. Человек, среда, отдых / И. Д. Родичкин - К.: Будівельник, 1977. - 159 с.
115. Рожко І. М. Методичні підходи до оцінки прохідності гірських природно-територіальних комплексів / І. М. Рожко // Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя: зб. наук. праць. - К., 1999. - С. 219-224.
116. Рожко І. М. Методологічні засади оцінки природно-ресурсного рекреаційного потенціалу гірських територій / І. М. Рожко // Питання соціоекології. Мат. І Всеукр. конф. “Теоретичні та прикладні аспекти соціоекології”. - Львів, 1996. - Т. 2. - С. 73-74.

117. Рожко І. М. Рекреаційна оцінка гірських природно-територіальних комплексів для потреб туризму (на прикладі Українських Карпат): дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / І. М. Рожко. - Львів, 2000. - 198 с.
118. Рожко І. М. Екологічні проблеми рекреаційного використання Чорногірського масиву українських Карпат / І. М. Рожко, І. Б. Койнова, В. П. Матвійів // Вісник Львівського університету. Сер географ. Вип 37 (спеціальний випуск). - Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. - С. 157-161.
119. Рожко М. Ф. Стежками легендарної Тустані / М. Ф. Рожко, В. О. Крамарець - Львів, 2004. - 48 с.
120. Руденко Л. Г. Тенденції взаємодії суспільства і природи та їх прояв на теренах України у ХХ ст. / Л. Г. Руденко // Український географічний журнал. - 2008. - №1. - С. 6-14.
121. Рутинський М. Й. Географія туризму України: навч.- метод. посіб. / М. Й. Рутинський – К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 160 с.
122. Рутинський М. Й. Сільський туризм: навч. посібник / М. Й. Рутинський, Ю.В. Зінько - К.: Знання, 2006. - 271 с.
123. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. - Чернівці, 2008. - 258 с.
124. Рысин Л. П. Влияние рекреационного лесоиспользования на растительность / Л. П. Рысин, Г. А. Полякова // Природные аспекты рекреационного использования леса. - М.: Наука, 1987. - С. 4-26.
125. Рысин Л. П. Рекреационные лес и проблема оптимизации рекреационного лесоиспользования / Л. П. Рысин // Рекреационное лесоиспользования в СССР. - М.: Наука, 1983. - С. 5-20.
126. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування / Т. А. Сафранов - Львів: Новий світ - 2006. - 248 с.
127. Сітницький Ю. І. Мандрівки по Карпатах. Популярні туристичні маршрути по Карпатах (путівник). – Львів: Бібльос – Брук, 1993 – 96 с.
128. Сергеева Т. К. Экологический туризм / Т. К Сергеева – М., 2004. – 210 с.

129. Середін В. І. Ліс – база відпочинку / В. І. Середін, В. І. Парпан. - Ужгород: Карпати, 1988. - 70 с.
130. Словарь-справочник по экологии / К. М. Сытник, А. В. Брайон, А. В. Гордецкий [и др.]. - Киев: Наукова думка, 1994. - 668 с.
131. Смаль В. В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму / В. В. Смаль, І. В. Смаль // Український географічний журнал.- 2003. - №4. - С. 58-60.
132. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. - Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. - 336 с.
133. Смаль І. В. Основи географії рекреації та туризму : навч. посіб. / І. В. Смаль. - Ніжин: НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
134. Сокол Т. Г. Організація туристичної діяльності в Україні: підр. / Т. Г. Сокол. - К.: Грамота, 2006. - 264 с.
135. Соломаха В. А. Національний природний парк “Сколівські Бескиди” Рослинний світ / В. А. Соломаха, Д. М. Якушенко, В. О. Крамарець. - К.: Либідь, 2004. - 240 с.
136. Тарасов А.И. Экономика рекреационного лесопользования / А. И. Тарасов. - М. : Наука, 1980. - 160 с.
137. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посібн. / В. І. Стафійчук. - К.: Альтерпрес, 2006. - 264 с.
138. Тарасов А. И. Рекреационное лесопользование / А. И. Тарасов. - М.: Агропромиздат, 1986. - 176 с.
139. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: моногр. / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко [та ін.]. - Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. - 250 с.
140. Территориальная рекреационная система как объект изучения географических наук / В. С. Преображенський, Ю. А. Веденин, И. В. Зорин [и др.]. // Изв. АН СССР. Сер. Геогр.- 1974. - №2. - С. 54-65.
141. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: моногр. / Т. І. Ткаченко - К.: КНТЕУ, 2006. - 537 с.
142. Ткаченко Т. І. Ретроспективний аналіз сталого розвитку туризму як поліфункціонального явища / Т. І. Ткаченко // Зб. наук. праць Черкаського

- державного технологічного університету: економічні науки. - 2004. - Вип. 12. - С. 69-76.
143. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика / О. Г. Топчієв. - Одеса: Астропринт, 2005.- 632 с.
144. Туристичні шляхи Львівщини: каталог. - Львів: Дизайн студія "Папуга". - 24 с.
145. Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення / за ред. С. М. Стойка. Львів, 2007. - 306 с.
146. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / за ред. Л. Г. Руденка. - К.: Академперіодика, 2005. - 320 с.
147. Україна. Забруднення природного середовища. Карта. М: 1:2000000. - К.: Картографія, - 1996.
148. Устименко Л. М. Історія туризму: навч. посібник / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. - К.: Альтерпрес, 2005.- 320 с.
149. Федорченко В. К. Педагогіка туризму / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник [та ін.]. - К.: Слово, - 2004. - 296 с.
150. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: моногр. / В. К. Феорченко - К.: Слово, 2004. - 472 с.
151. Федорченко В. К. Філософія туризму: навч. посіб. / В. К. Федорченко, В. С. Пазенюк. - К.: Кондор, 2004. - 298 с.
152. Федорченко В. К. Туристський словник - довідник: навч. посіб. / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. - К.: Дніпро, 2000. - 54 с.
153. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. - К.: Вища школа, 2002. - 195 с.
154. Федунь О. В. Бальнеологічні ресурси Прикарпаття / О. В. Федунь. - Львів: ВНТЛ, 1999. - 168 с.
155. Филиппович Л. С. Картографическое моделирование территориальных рекреационных систем / Л. С. Филиппович. - М.: Наука, 1983.
156. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. / Н. В. Фоменко - К.: Центр навчальної літератури, 2007. - 312 с.

157. Фондові матеріали НПП “Сколівські Бескиди” - Програма розвитку рекреаційної діяльності на території НПП Сколівські Бескиди на період 2009-2015pp.;
158. Фурдичко О. І. Карпатські ліси: проблеми екологічної безпеки і сталого розвитку / О. І. Фурдичко.- Львів: Бібльос, 2002. - 192 с.
159. Харабовченко В. В. Экологический туризм: учеб.-метод. пос. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 208 с.
160. Хуусконен Н. М. Практика екскурсионной деятельности / Н. М. Хуусконен, Т. М. Глушанюк. - Спб.: Герда, 2007.- 208 с.
161. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л. П. Царик. - Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. - 256 с.
162. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси. Методи оцінки і аналізу: підручн.-пос. / Л. П. Царик, Г. Чернюк. - Тернопіль, 2001.- 231 с.
163. Чеботарь Ю. М. Туристический бизнес: практ. пособие для турфирм и их клиентов / Ю. М. Чеботарь. - М.: Мир Деловой книги, 1997. - 70 с.
164. Черемисин П. А. Виды современного туризма / П. А. Черемисин // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. - № 25-28. – С. 54-58.
165. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні / Л. М. Черчик. – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – 352 с.
166. Чижова В. П. Рекреационные загрузки в зонах отдыха / В. П. Чижова – М.: Лесн. пром. 1977. - 48 с.
167. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. - Львів: ЛНУ ім.. І.Франка, 2001.- 744 с.
168. Шмандій В. М. Управління природоохоронною діяльністю: навч. посіб. / В. М. Шмандій, І. О. Солошин. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 296 с.
169. Шубер П. М. Аналіз клімату для цілей рекреації (на прикладі клімату м. Моршин) / П. М. Шубер // Фізична географія та геоморфологія. – 2004. – Вип. 6. - т. 2. – С. 215-223.

170. Эрингис К. И. Суть и методика детального эколого-эстетического исследования пейзажем / К. И. Эрингис, А. Р. Бурюнас // Экология и эстетика ландшафта. – Вильнюс: Минтас, 1975. – С. 107-159.
171. Яковенко И. М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований / И. М. Яковенко. – Симферополь: Таврия, 2003. – 336 с.
172. Ященко П. Т. До історії створення національного природного парку “Сколівські Бескиди” / П. Т. Ященко. - Науковий вісник НЛТУ України. - 2009 - Вип. 19.8.
173. Всесвітня туристська організація (UNWTO) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.unwto.org>
174. Библиотека туризма [Электронный ресурс]. - Режим доступу: <http://turbooks.ru>
175. Все о туризме - туристическая библиотека [Электронный ресурс]. - Режим доступу: <http://tourlib.net/>
176. Гудзь П. В. Методологічні основи дослідження розвитку курортно-рекреаційної економіки [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: www.aria.berdyansk.net/departments/conferences/2005/02S
177. Мамаева Н. Н. Экологический туризм: определения понятия [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.aurora.ipae.uran.ru.
178. Національний природний парк “Сколівські Бескиди” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://skole.org.ua/>
179. Сычева В. Значение национальных парков в развитии туризма [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.tourlib.net
180. Kepeniak Nadiia. Recreational use of the State Historical and Cultural Reserve “Tustan” / N. Kepeniak // Journal of Education, Health and Sport. Poland. – 2015. - 5(9). P. 217 - 226.
181. Kowalczyk A. Geografia turystyki / A. Kowalczyk. – Warszawa, 2002. – 240 s.
182. Spidel G. Forstliche Betriebswirtschaftslehre / G. Spidel. – Hamburg. Berlin: Paul Parey, 1976. – S. 289.

ДОДАТКИ

Додаток А
Найвідвідуваніші об'єкти НПП "Сколівські Бескиди"

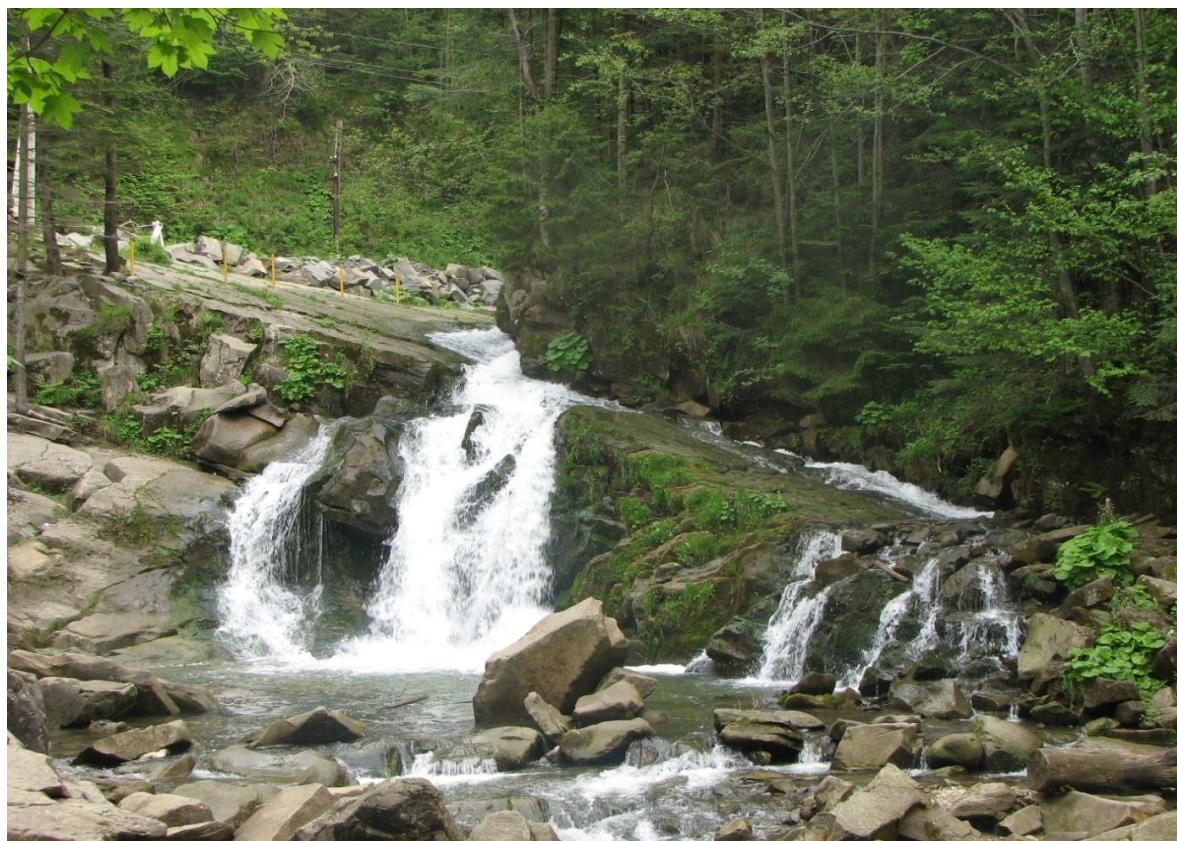

Рис. А. 1. Водоспад на р. Кам'янка

Рис. А. 2. Хребет гори Парашки

Додаток Б
Інформаційні щити НПП

Рис. Б. 1. НПП “Сколівські Бескиди”

Рис. Б. 2. Рекреаційна зона “Водоспад на р. Кам’янка”

Додаток В

Рекреаційна зона «Водоспад на р. Кам'янка»

Рис. В. 1. Інформуючий борд про рекреаційну зону

Рис. В. 2. Схема рекреаційної зони

Додаток Г

Туристичні маршрути на гору Парашка

Рис. Г. 1. Місто Сколе – гора Парашка

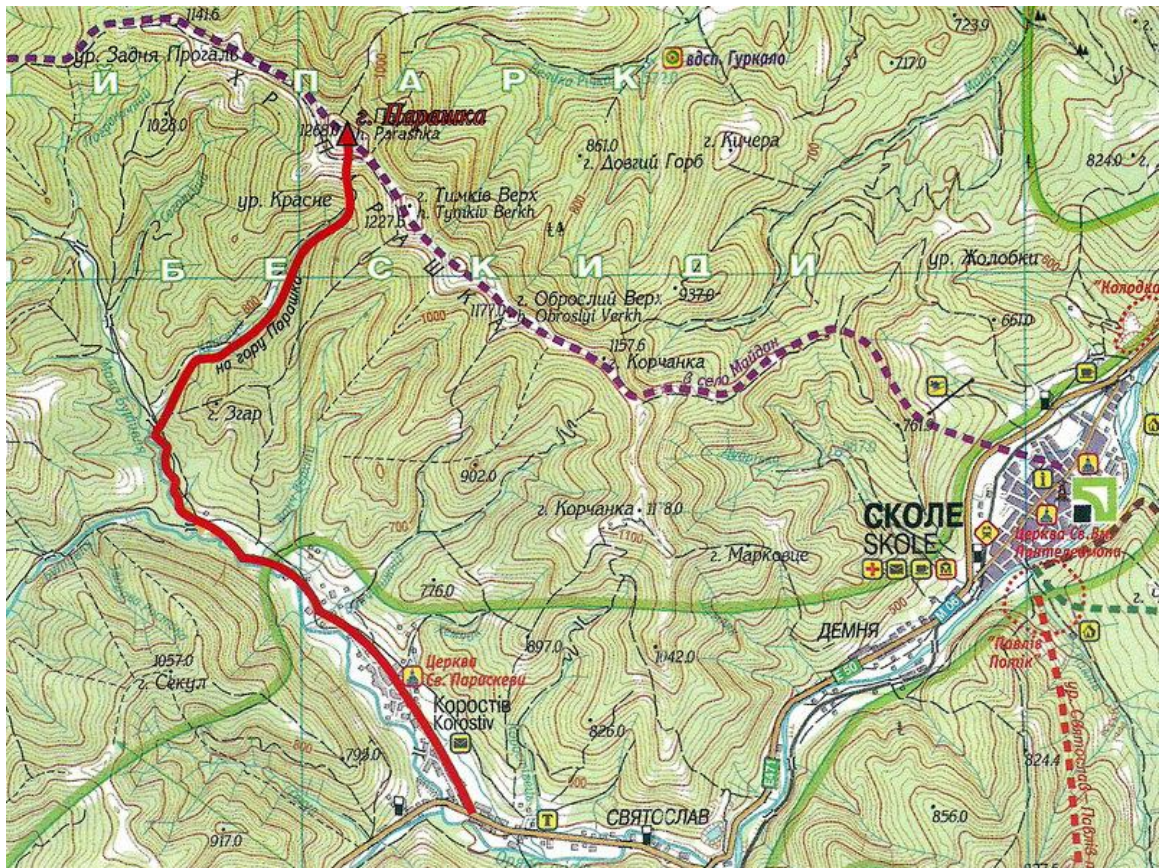

Рис. Г. 2. Село Коростів – гора Парашка

Рис. Г. 3. Село Коростів – гора Парашка, через гору Корчанка

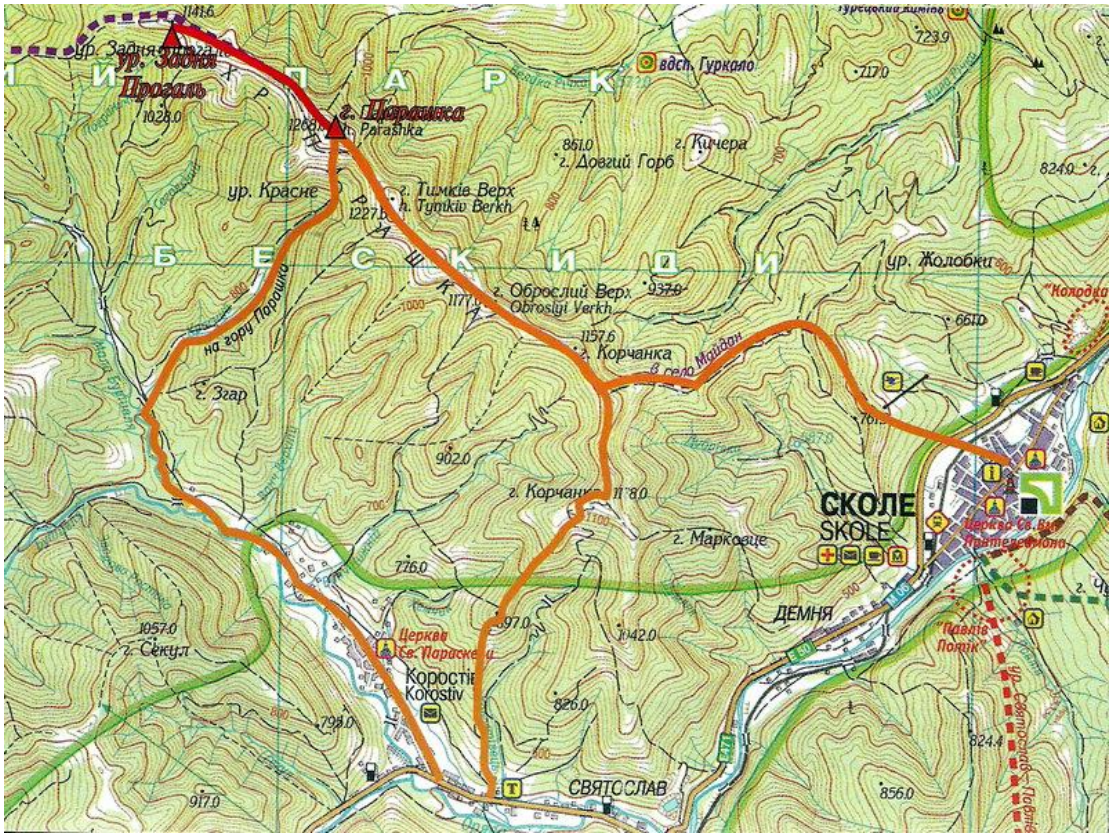

Рис. Г. 4. Три туристичні маршрути на гору Парашку

Додаток Д
Засміченість території НПП

Рис. Д. 1. Сміття біля водоспаду Гуркало

Рис. Д. 2. Купа сміття біля Янкової криниці